

TÜRK HALK İNANIŞLARI

Ders Notları

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

Arş. Gör. Bekir KÖYLÜ

KAYSERİ-2014

TÜRK HALK İNANIŞLARI

Ders Notları

0352 207 66 66 - 31029

«Üniversite ihtiyaçlarınıza güvenilir ve
güler yüzlü personelimizle kesin çözüm»

*Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
(ÖSYM) Bürosu Karşısı
Tel: 0352 207 66 66 – 31029
KAYSERİ*

İç Düzen
Orhan ER

Kapak
Orhan ER

İletişim Adresi
tezmer@yandex.com
tez-mer@hotmail.com

ÖNSÖZ

Türk Halk İnanışları, Türklerin tarih sahnesine çıktıkları günden bu güne kendi iç kültürel dinamiklerinden doğan ana inanç sistemi ile bu süreç içerisinde karşılaştığı kültür, kabul ettikleri din ve yaşadıkları coğrafyanın katkısı ile oluşturdukları inanışlardır.

Kökeni ne olursa olsun halk tarafından kutsallığına inanılan ve kendisinde kutsal ve koruyucu bir güç olduğu kabul edilen her nesne;bitki, taş, su,ay, yıldız...vs. halk inanışlarında inceleme/araştırma konusu olur.

Her ne kadar bu inanışların oluşmasında kendi ana kültürleri dışında değişik din ve kültürlerin katkı ve izleri bulunsa da toplumsal şuur bu katkı ve izleri olağan bir seleksiyona tabi tutarak kendi kültürünün bir parçası haline getirmiş ve onu toplum katmanlarına takdim etmiştir.

Daha önce belirttiğimiz üzere, kendi öz kaynakları dışında farklı kültürlerden beslenerek günümüze ulaşan Türk halk inanışları büyük bir çeşitlilik arz eder. Bu ders notunda söz konusu çeşitliliklerden örnekler sunulmakta olup, bu örnekler objektif ve bilimsel metotlarla elde edilmiş verilerden oluşmaktadır. Zira çalışmamızın asıl amacı da yaşayan halk inanışlarını inançsal açıdan hiçbir ön yargıya tabii tutmadan sunmaktır. Bu nedenle kitabımızda değer yargısı içeren; güzel-cirkin ,doğru-yanlış; iyi-kötü gibi kavramlar yerine bilimsel ve objektif kavramları kullanmayı seçtik. Bu durumun kültürümüzün doğru anlaşılmasına yardımcı olacağı düşüncesindeyiz.

Büyük bir bölümü alan araştırmalarından oluşan bu çalışmaların Türk kültür hayatı ile ilgi duyanlara faydalı olmasını dileriz

Prof. Dr. Harun GÜNGÖR

Kayseri-2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	ii
İÇİNDEKİLER.....	iv
ŞAMANİZM.....	1
a) Nasıl Şaman Olunur?	3
b) Şaman Kıyafeti	6
c) Şaman Davulu/Çalu, Tüngür	9
d) Davulun Tokmağı.....	11
e) Şamanın Yardımcı Ruhları	12
f) Şamanın Görevleri	13
g) Geleneksel Şamanizm’de Kâinat.....	18
h) Bay Ülgen.....	18
ı) Yeraltı Ruhları.....	21
i) Doğum ve Doğum Ruhları	23
j) Ölüm ve Ölümle İlgili İnanışlar	23
k) Yeni Şamanizm (Neo-Şamanizm)	25

MOĞOL VE KAZAK ETNOGRAFYASINDAN SEÇMELER.....	28
NEVRUZ BAYRAMI	32
SÜRYANİ KAYNAKLARINA GÖRE TÜRKLERİN MENŞEİ, DİNİ İNANİŞ VE ADETLERİ.....	40
ANADOLU'DA HAYVANLARLA İLGİLİ İNANÇLAR.....	50
ANADOLU'DA CİNLERLE İLGİLİ İNANÇLAR.....	59
KAYSERİ VE ÇEVRESİNDE ATEŞLE İLGİLİ İNANÇLAR.....	72
a) Ateş Ne Zaman Ve Niçin Yakılır?.....	73
b) Mum Yakma.....	74
c) Yakılan ve Yakılmayan Maddeler.....	75
d) Ateşin Verilip Verilmemesi	76
e) Ateşin Yanış Biçimine Göre Anlam Çıkarma.....	77
g) Ateşin Söndürülmesi	77
h) Tütsüleme, Ateşle İlgili Oyunlar, Ateş ve Ocakla İlgili Sözler	78
KAYSERİ'DE YAŞAYAN UYGUR VE KAZAK TÜRKLERİNİN BAZI ADET VE İNANIŞLARI	82
a) Doğum	82
b) Ad Verme	82
c) Sünnet.....	83
d) Albastı	83
e) Evlenme	84
f) Ölü Gömme Adetleri	87
g) Nazar	89
ı) Yağmur Duası	91
i) Diğer Bazı İnançlar	92
TÜRKLER'DE KUTSAL MEKÂN ANLAYIŞI.....	94
ZİYARET YERLERİ TEMELİNDE ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA ORTAK TÜRK KÜLTÜRÜ.....	102
a) Ziyaretin Amacı.....	108

b) Ziyarete Uygulanan Pratikler	108
c) Sonuç.....	110
KAYSERİ YÖRESİNDE DELİKLİ TAŞ VE KAYALAR.....	112
a) Delikli Taş	112
b) Öksürük Kayası	113
c) Delikli Kaya	113
d) Delikli Taş.....	113
e) Taş Avrat.....	114
f) Yerdaş.....	114
g) Delikli Kaya	114
h) Öksürük Deliği.....	115
ı) Günah Deliği	115
i) Kemerli Geçit.....	115
j) Arap Ocağı	115
k) Ziyaret.....	116
TÜRK RUH ANLAYIŞI DEĞİŞİMİNİN MEZAR TAŞLARINA YANSIYIŞI..	120
KAYSERİ - ZAMANTI VADİSİ'NDE RESİMLİ MEZAR TAŞLARI	130
KAYSERİ'DE DİNİ KAVRAMLAR ETRAFINDA OLUŞMUŞ TİCARETHANE	
ADLARI.....	136
KAYSERİ TİCARETHANELERİNDE YER ALAN DİNİ SEMBOLLER VE	
DUALAR.....	143
KAYNAKÇA.....	149

ŞAMANİZM

Din Şamanizm olmadan var olabilir, ama din olmadan Şamanizm var olamaz: zira dinle Şamanizm arasında tek yanlı bir ilişki vardır.ŞYamani kültürün var olduğu toplumlarda şamanizmden daha gelişmiş bir dinin mevcudiyeti söz konusudur. Revounenkova

Paleolitik dönemden beri var olduğuna şahit olduğumuz, temelini ruhlara inanış ve onlarla ilişkinin oluşturduğu Şamanizm, avcı toplumlarda av ile avcı arasında, tarım toplumlarında ise ata ruhları ile insanlar arasındaki ilişkiden ibaret olup bir kültür, bir yaşam biçimi; yoksa kaide ve kuralları tanrı tarafından belirlenmiş bir din değildir.Taiatla uyum halinde yaşama tarzı,biçimidir. Başka bir açıdan bakıldığında ise o, insanların yaşadığı dünyaya paralel bir ruhlar dünyası olduğunu kabul eden dünyevi işlerde ruhların desteğini sağlamak için başvurulana vecd ve tedavi yöntemidir. Şamanizm'in merkezinde Şaman yer alır. Şaman, etnolog ve antropologlarca rahip, büyücü, hekim, ruh güdücüsü, ruh avcısı olma özelliklerine sahip kimsedir. Bu niteliklere sahip Şaman aynı zamanda bir extase/vecd ustasıdır. Onlar bilinçli bir halde kendinden geçerek başka bir bilinç haline yükselirler. Bazı araştırmacılara göre Şamanizm'in ortaya çıktığı Paleolitik dönemden itibaren Şamanlar bilinç değişimini sağlamak amacı ile değişik teknikler yanında tütün, koka gibi sanrı yaratan (*psychédelique*) bitkiler de kullanmışlardır. Şamanın temel görevi, insanlar lehine ruhlarla insanlar arasındaki ilişkileri düzenlemek, insanları kötü ruhların etkisinden, zararlarından korumaktır.

Şaman kelimesinin etimolojisi hakkında birçok görüş ileri sürülmüştür. Şamanizm'in kökenini Budizm'e dayayan, onun güneyden

gelip kuzey Asya'ya kadar uzandığını ileri süren araştırmacılara göre Şaman kelimesi Sanskritçede “dilenci-rahip” veya “Budist rahip” anlamına gelen *Sramana* veya *Çramana* kelimesinden Çin diline *Şa-men* (*bilge kişi*) olarak geçmiş, buradan da Mançu-Tunguzcada *Şaman* / *Xaman* halini almıştır.

Arap ordularının Orta Asya'yı istilaları sırasında Şamanların farkına varan Arap seyyah ve tarihçileri onların inanışlarını “Şemeniyye” diye adlandırmış, onu daha çok *Mahayana Budizmi*, diğer bir ifade ile *Tibet Budizmi*'nin bir mezhebi olarak görmüşlerdir. Ancak Biruni bunun Budizm'in bir kolu değil, kendine özgü bir inanç olduğunu tespit etmiştir.

Günümüzde kullandığımız Şaman kelimesi Tunguzca olup “*rahip, sihirbaz*” anlamlarına gelmektedir. Bu kelimeyi Rus dilinde ilk kullanan kişi, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Rus Ortodoks kilisesi ile fikri anlaşmazlığa düşen ve bu sebeple Sibirya'ya sürgüne gönderilen başpapaz (archipetre) *Avvakum* olmuştur. Bu kelime Rusça aracılığı ile dünyaya yayılmış ve etnoloji kavramları arasında yerini almıştır.

Eski Türkçede Şaman karşılığı kullanılan kelime *Kam*'dır. Ayrıca *Kam* kelimesi Türkçe *Turfan-texte*'lerde, *Kutadgu Bilig* ve *Codex Cumanicus* adlı eserlerde de geçmektedir. Yakutçada *Oyun*; Moğolca *Buge*; Buryatça *Buge* ve *Bö*; Tunguzca *Şaman/Xaman*; Tatarca *Kam*; Altayca *Gam/kam*; Kırgızca ve Kazakça *Baksı*, *Bahsı*, *Karamurt*, *Darger*, *Bubu*; Samoyed dilinde ise *Tadıbey* kelimesi kullanılmaktadır. Orta Asya ve Sibirya'da erkek Şamanlara bu adlar verilirken, cinsleri ayırt etmeyen Türkçede kadın Şaman için özel bir ad yoktur. Kadın Şamanlar için kullanılan *Uutagan*, *Udagan*, *Ubakhan*, *Utugan*, *Utiugan* kelimelerinin Moğolca olduğu ileri sürülmesine rağmen, bu kelimenin

Türkçe olduğu ve od, ud, ut kökünden türediği ve eski Türkçede ateş anlamına geldiği artık bilinmektedir.

Şamana verilen adların değişik olması aynı zamanda toplumlarında Şamanizm'i farklı yorumladıklarını göstermektedir. Ancak şunu da ifade etmek gerekir ki, şamana verilen adlar ne kadar değişik olursa olsun, şamanın fonksiyonu değişmemiştir.

a) Nasıl Şaman Olunur?

Şamanın asıl görevi ruhlarla ilişkiye girmek ve onları insanların lehine yönlendirmektir. Bu durumun gerçekleştirilebilmesi için belli bir yetenek ve eğitim gerekmektedir.

Şamanlar erkek ve kadın her iki cinsten olabilir. Ancak erkeklerin toplum içerisindeki rolünün değişmesi İslam'ın erkekler üzerinde daha çok baskı kurması nedeni ile son zamanlarda erkek Şamanların yerini kadın şamanlar almaya başlamıştır.

Son dönem araştırmacılarından bir kısmı Şamanları "*atanmışlar*" ve "*seçilmişler*" olarak ele almaktadırlar. Sibiry'a ve Altay kavimlerine göre Şamanlık aileden, genetik olarak intikal etmekte, bayılma, sinir krizi ve astım nöbetleri ile kendini göstermektedir. Bu esnada Şaman adayı, kendinden geçerek vecd haline gelmektedir. Bu nedenle eski Sovyet bilim adamlarından çoğu Şamanları yarı deli insanlar olarak nitelmiş, bazen de bu kişileri insanların dinî duygularını istismar eden, gelişmeyi engelleyen şarlatanlar olarak görmüşlerdir.

Radloff, Şamanlığın genetik olarak babadan oğula, bazen de kıza intikal ettiğini ifade ederken, Anohin, Şamanlıktaki genetik geçişin babadan oğula /kıza değil, akrabadan akrabaya olduğunu ifade etmektedir.

Şamanlık yapmaya yetenekli kişi, tecrübeli bir Şaman tarafından eğitilir. Hatta bu eğitimde Şaman olacak kimse daha önce ölmüş Şaman atalarının ruhundan davulu idare etmeyi, ruh çağırmayı, kendi ruhunu bedeninden ayırarak Şamanî kozmolojide yer alan gökyüzü ve yeraltı dünyasına göndermeyi öğrenmelidir.

Şaman gökyüzü ve yeraltı dünyasına inerken hangi yöntemleri kullanacağını ya tecrübeli Şamanlar ya da onların Şaman adayına kılavuzluk etmesi için görevlendireceği yardımcı ruh "*emeget*" vasıtası ile öğrenir. Bu ruh Şaman adayına her zaman yardımcı olur.

Yakutlarda Şaman hastalığı *arktik histeri(menerik)*ye tutulan kişinin ancak Şaman olmak şartı ile bu hastalıktan kurtulabileceği iddia edilmişse de günümüzde bu hastalığın kutup bölgelerinde, bölgenin iklim şartlarından doğan bir şaman hastalığı olduğu şeklindeki düşünce araştırmacılarca reddedilmektedir.

Kendisine Şamanlık verilen kişi, Şamanlığı kabul etmezse sonuçta ya delirir ya da ölür.

Günümüzde Asya Şamanizm'i üzerinde çalışan Batılı araştırmacılar söz konusu Şamanizm'i Geleneksel Şamanizm ve Baksılık yani İslamileştirilmiş Şamanizm olarak ikiye ayırmakta, Ak ve Kara Şamanlığın geleneksel Şamanizm'de yer aldığını ifade etmektedirler.

Diğer inanışlar gibi, Şamanizm de zamanla gelişerek değişmekte, değişerek gelişmektedir. Yakutlar ve Kırgızlar arasında Şamanlar *Ak Şamanlar* ve *Kara Şamanlar* olarak ikiye ayrılır. Ak Şamanlar bahar

bayramlarında, evlilik törenlerinde, hastadan kut'un henüz alınmadığı durumlarda ve hastalıkların iyileştirilmesinde rol alırlar. Gorokbaf, birçok Ak Şamanı tanıdığını, bunların sakin, nazik ve dürüst kişiler olduğunu ifade etmektedir. Traoshchonski, Yakutlar içindeki Kara Şamanların ancak profesyonel olarak "Kara" olduklarını, insana yaklaşımlarında bir kötülük bulunmadığını, Ak Şamanlar gibi insanlara yardım ettiklerini belirtmektedir. Kara Şamanlar *Abaasılar*'a kurban sunar, onların onurlarını korumak için Şamanlık yaparlar; gelecekte haber verir, ruh çağırır, ruhların bulunduğu ülkeye gider, yaptıkları yolculuklar hakkında bilgi verirler. Kadınlar temiz kabul edilmedikleri için ancak Kara Şaman olabilirler. Buryatlar da Şamanları Ak ve Kara diye ikiye ayırırlar. Onlara göre Ak Şamanların elbiseleri beyaz, Kara Şamanlarınki ise mavi renklidir. Ak Şamanlar ölünce cesedini yakıp küllerini beyaz bir torbaya, kara Şaman ölünce cesedini yakıp küllerini kara bir torbaya koyarlar. Hakaslarda ise Kam ölünce onu toprağa gömmezler. Balta ile ağacı ayırıp onu ağaç kovuğuna koyarlar ve bir ağaç parçası ile kovuğun ağzını kapatırlar. Ayrıca onu gömdükleri yerin yanına bir ağaç dikip bütün eşyalarını bu ağaca asarlar.

Yakutlar Şamanları Ak ve Kara Şaman dışında da halk içinde gördükleri itibara göre üçe ayırırlar:

- a) Büyük Şaman (Ulahan Oyun)
- b) Orta Şaman (Orto Oyun)
- c) Küçük Şaman (Kenniki Oyun)

Ulu Şaman kendisinden yardımcı ruh (*emeget*) almıştır. Orta Şamanın *emegeti* vardır. Küçük Şamanın ise *emegeti* yoktur. Çünkü bu, gerçek bir Şaman değildir.

Birçok araştırmacı Ak ve Kara Şamanlığın başlangıçta olmadığını, daha sonra çeşitli kültürlerin etkisi ile ortaya çıktığını, bütün bunlara rağmen Ak Şamanlığın asıl Şamanlık, aile reisinin de Ak Şamanın prototipi olduğunu kabul etmektedirler.

b) Şaman Kıyafeti

Yukarıda belirtildiği üzere, Asya Şamanizm'i geleneksel ve İslamlaştırılmış Şamanizm (Baksılık) olarak ikiye ayrılmaktadır. Geleneksel Şamanizm olarak nitelendirilen kutup bölgesi ve güney Sibirya Şamanizm'inde de Şaman elbiseleri eski önemini kaybetmiş olmasına rağmen yine de bazı özellikleri ile dikkat çekmektedir.

Geleneksel Şamanizm'deki Şaman elbiselerine gelince, genel hatları ile bunlar hayvan derisinden yapılmış bir göğüslük, önü açık bir ceket, çeşitli hayvan tüylerinin takıldığı kırmızı renkli bir başlıktan ibarettir.

Altay Türklerinde *Bay Ülgen* başta olmak üzere, iyi ruhlara ayin yapan Şamanlar cüppe (*manyak*) giymezler. *Erlik* ve ona tabi kötü ruhlara ayin yapan Şamanlar ise mutlaka cüppe (*manyak*) giymek zorundadırlar. Ayrıca belirtmek gerekir ki, Şaman cüppeleri kendi isteklerine göre değil, sahip oldukları ruhun istek ve arzularına göre hazırlanır.

Altay topluluklarında Şaman elbisesi, bütünü ile tasvir ettiği hayvanı andırır.

Şamanlar kendilerini o hayvanla özdeşleştirirler. Takım halinde ise Şaman elbiselerinde beş büyük parça yer al-maktadır.

- a) Üstlük (cüppe ve hırkaya benzer)
- b) Başlık
- c) Göğüslük
- d) Eldiven
- e) Yüksek konçlu ayakkabı.

Bu beş temel parça dışında 600 parçadan oluşan Şaman cüppesini, Şaman ailesine mensup temiz, lekesiz kadınlar diker. Şaman, cüppesinin tamamlanmasının ardından elbiseyi ruhların kabulüne sunar. Eğer ruhlar bu elbiseyi kabul ederlerse, cüppe kabul edilmiş olur. Eğer ruhlar cüppede bir değişiklik isterlerse Şaman bu istekler doğrultusunda değişiklikler yapar.

Şamanın belinde kırmızı renkli bir kuşak, kuşağa bağlı olarak ay ve güneşi sembolize eden iki demir levha ile yılanları sembolize eden mavi boncuklar yer alır.

Erkek Şamanın cüppesi ile kadın Şamanın cüppesi arasında büyük bir fark yoktur. Ancak kadın cüppesi erkeklerinkine göre daha süslüdür. Erkek Şaman kadın, kadın Şaman da erkek Şamanın cüppesini giyemez.

Şaman başlıklarında çeşitli süsleme unsurları vardır. Bu başlıklar üzerinde çoğu zaman değişik türde kuş tüyleri bulunur (puhu, ağaç kaka. vb.). Başlık *aru töz* olarak kabul edilen *Bay Ülgen*'le onun oğulları ve *yer-sular* için yapılan törenlerde giyilir.

Şaman elbisesi Şamanın kendini kötü ruhlardan koruyacak bir zırh görevi görür. Ayın sırasında Şamanın taktığı boynuzlar da kötü ruhları ürkütmek amacına yöneliktir

Altay Türklerinde Kamın elbisesi deriden bir çanta içerisinde çadırın uzak bir köşesinde saklanır. Eskimiş olan elbise ise, ormanda bir ağaca asılır. Şaman öldüğü zaman elbisesi mezarının yanı başına konulur.

Her yeni Şaman için yeni bir elbise yaptırmak gerekir. Şaman elbiselerinde farklılaşma, çeşitli ruh ve varlıkları temsil etmek üzere elbise üstüne dikilen / takılan parçalarda göze çarpmakta olup modern anlamda kendilerini Şaman ilan eden kimselerin elbiselerinde bu nesneler daha stilize ve modernize edilmiş biçimleri ile yer almaktadır.

Şaman kıyafetleri söz konusu olduğunda en önemli problemlerden biri de erkek Şamanların kadın elbiseleri giyinmeleridir. Bu husus özellikle Yahudi-Hıristiyan geleneğinden gelen eski araştırmacılar tarafından kendi ideolojileri paralelinde değerlendirilerek Şamanların homoseksüel oldukları görüşü ileri sürülmüşse de bu görüş doğru değildir.

Buna karşın geleneksel Şamanizm, Müslümanlık ve yerel inanışların etkisi ile oluşmuş olan Orta Asya Şamanizmi, diğer adı ile Baksılıkta ise, Baksılara ait özel bir kıyafet bulunmamaktadır. Onlar ayinlerini kendi günlük giysileri ile yapmaktadırlar. Bu bölgelerdeki Baksıların özel bir kıyafete sahip olmamaları, Şamanizm üzerindeki İslami baskı ya da etki ile açıklanabilir.

c) Şaman Davulu/Çalu, Tüngür

Şamanizm, geleneksel Şamanizm, Baksılık ve Neo-Şamanizm olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Kuzeyli göçebe Türk toplulukları ile Orta Asya yerleşik toplumlarının bir tür inanç sentezi olan Baksılık ve bunu temsil eden Baksı, Baksa, Tawip, Bübü Darger, Folbin, İlti, Karamurt ve Perihanlarda temel ritüel enstrümanlar müzik aletleridir. Bu müzik aletleri de göçebe toplumlar olarak nitelendirilen Kazak, Kırgız, Türkmen ve Karakalpaklarda Kobuz, Kobız, Domra, Dütar, Gıcak'tır. Bütün bu saydığımız müzik aletlerinin kökenini kendisinin de Baksı olduğuna inanılan Korkut Ata'nın kopuzu oluşturmaktadır. Kopuz üzerine muska başta olmak üzere küçük ziller ve çeşitli ses çıkaran nesneler bağlanmıştır. Kırgız ve Kazak Baksıları iyi ruhları kopuzla çağırır, kötü ruhları kopuzla kovarlardı. Orta Asya'nın yerleşik halkı olarak kabul edilen, Özbek ve Taciklerde ise Baksı ve Karamurtlar'ın kullandığı enstrüman davul/deftir. Özbek davulunun üzerine kurban kanı ile şekiller çizilir. Deri üzerine çizilen ağaç dalları ise dünya ağacını sembolize eder. Türkmenler dutar üzerine bez bağlarlar. Bağlanan beyaz bezler erkek, kırmızı bezler dişi ruhlar içindir.

Geleneksel Şamanizm'de ise Şamanların kullandığı temel enstrüman davul/deftir. Davul, Şaman ayin ve törenlerinde önemli bir yere sahiptir. Çaluu ve Tüngür ismi ile anılan bu davullar hakkında Rus araştırmacılar: Radloff, Potanin ve Anohin uzun uzadıya durmuşlardır.

Davul Şamanın mesleğe davetinden sonra, ata ruhlarının verdiği ilham üzerine yapılır. Erkek ve kadın Şamanların davulu arasında yapısal açıdan bir fark yoktur. Yuvarlak ve oval şekilde yapılan davulun kasnağı kayın veya sedir ağacındandır. Davul yapımında kullanılan

Türk Halk İnanışları

ağacın temiz, insan elinin fazla değmediği ıssız yerlerdeki ağaçlardan seçilmesine özen gösterilir. Davulun derisi dağ keçisi veya geyik derisindendir.

Şaman davulu yapıldıktan sonra, Şaman tarafından kutsanır. Şamanın biri asıl, diğeri yedek olmak üzere iki davulu bulunur. Şaman ölünce davulu parçalanarak mezarının yanına konulur. Davul yapımı genelde böyle olmakla birlikte, yine de Şamanî topluluklara göre az çok değişir.

Altay Türklerinde davulun iç kısmına elin tutması için yapılan yerin ağacı, ölmüş bir Şamanı, davulun asıl sahibini sembolize eder. Davulun iç kısmında yer alan sapın üzerinde çeşitli şekiller de bulunmaktadır. Bunlar ise bizzat onu kullanan Şamanı temsil etmektedir. Güney Altay bölgesinde davulun derisi üzerindeki resimler kırmızı veya beyaz taş boya ile çizilmiştir. Bu resmi çizen kimselere *Yürüçi* adı verilir. Davulun iç ve dış yüzeyinde bulunan resimler Şamanî dünya görüşü ile doğrudan ilişkilidir. Davulun derisinin üzerindeki resimler ise, yerdeki bazı varlıklarla, gökteki efsanevi varlıkları temsil eder. Yukarı doğru

sağda ay, solda güneş resmi, ikisinin yanında gözüken iki küçük daire şafağı ve tan vaktini temsil etmektedir. Bunların arasındaki noktalar yıldızları gösterir. Ayrıca deri üzerinde *Bay Ülgen*'in kızlarını tasvir eden resimlerle kuş, geyik, ağaç gibi çeşitli şekiller de bulunur. Davulun derisinin içindeki resimler davulun sahibi ile kirişi temsil etmektedir. Altay davulunun üzerinde bir at resmi de bulunmaktadır. Şaman davulu çalarken onun atının üzerinde göğe çıktığına inanılır. Soyot Şamanın davulu ise bizzat at sayılır.

Ayin sırasında Şaman, yardımcı ruhlarını davulun iç kısmında toplar. Şaman davulunun işlevini belirleyen de bizzat müzikal büyüdür. Şaman davulları Altaylardan Türkistan'a gelirken *tuğ* ve *kopuz*la yer değiştirmiştir.

Özellikle Yakut Şamanlarınca binilen bir at olarak kabul edilen davulun at derisinden yapılmış olması da bu durumu güçlendirmektedir. Bilinmesi gereken bir husus da, Şaman davulunun derisi hangi hayvan derisinden yapılmışsa, davula o hayvanın adı verilir.

Davul da Şaman elbisesi gibi ruhları korkutmak amacı ile kullanılır. Davulu olmayan Şamanlar davul yerine, bir tür binek hayvanı olarak kabul ettikleri *asayı* da kullanmaktadırlar. Lapon Şamanları davulu falcılıkta da kullanmaktadırlar. Altay Türklerinde bu uygulama söz konusu değildir. Şamanların kullandığı ayna ise, ruhların yerinin belirlenmesi ve Şamanın dünyayı görmesine yaramaktadır.

d) Davulun Tokmağı

Güney Altaylarda orbu, tokıga (tokmak) genç bir kayın ağacından yapılır. Tokmağın ucu sesin tiz çıkmaması için deri ile kaplanır. Kuzey Altay bölgesinde tokmak yerine bir tavşan ayağı kullanılır. Davulun

tokmağının değişik biçimlerde hazırlandığı da olur. Altay Türklerinde davul tokmağına ayrıca *kamçı* da denilmektedir. Şaman sadece bu objeleri kullanmaz, bunların yanında *kopuz*, *asa*, *bıçak*, *ayna* gibi malzemeleri de kullanır. Baksılıkta ise bunlara ek olarak İslam merkezli seccade ve tespih de kullanılmaktadır.

e) Şamanın Yardımcı Ruhları

Şamanizm'in temelini ruhlara inanç oluşturur. Şamanların görevlerini yerine getirirken başvurdukları en önemli varlıklar, onların yardımcı ruhlarıdır. Bu ruhlar hayvan biçimli (zoomorf) olarak telakki edilmişlerdir. Şamanların güçleri sahip oldukları yardımcı ruhların gücü ile orantılıdır. Yardımcı ruh, Şaman Kamlık yaparken onun içine girip şuuruna sahip olur. Şamanların Kamlık yaparken kurt, boğa, kartal, vb. hayvan donuna girerek seyahat etmeleri bu görüşü desteklemektedir. Bu ruhlar ayı, kurt, sığır, tavşan gibi hayvan cinsinden olacağı gibi, kaz, baykuş, kartal türü kuşlar da olabilir. Ölülerin, ölmüş kahramanların ocak, orman ve yer-su ruhları da yardımcı ruhlar cinsindendir. Ölmüş Şamanların töz adı verilen ruhları başta olmak üzere ölü ruhları Kamlık yaparken Şamana yol gösterirler. Göğe çıkan Şamanlara kuş biçimindeki yardımcı ruhlar, yeraltında bulunan ruhlara giden Şamanlara da *karabatak* rehberlik eder.

Büyük Kam/Şamanların on, küçük Kamların bir veya iki yardımcı ruhu bulunur. Güçlü bir Şaman, diğer bir Şamanın ruhunu ele geçirip kendine hizmet ettirebilir.

Yakutlar yardımcı ruha *iye kıl* veya *emeget* adını verirler. Bu, ruhun eşi veya hayvanda tecessüm eden canıdır. Şaman Kamlık yaparken

İye Kıl'ın yardımı ile bu görevi yerine getirir. Eğer *İye kıl* ölürse, Şaman da ölür.

Yakutlarda Oyun/Şaman ayine başlarken önce kuş ruhlarını, daha sonra yüksek seviyeli ruhları, en sonunda da *emegeti* yardıma çağırır. Yardımcı ruhların görevleri, Şamanın yapacağı ayin türüne göre değişir. Bu ruhlar Şamana bazen sadece ilham verirler. Yakut ve Dolganlarda Şamanlık seansı dört aşamadan ibarettir:

- a) Yardımcı ruhların çağırılması
- b) Hastalığın sebebinin bulunması
- c) Tehdit, gürültü vb. şeylerle kötü ruhların kovulması
- d) Şamanın göğe yükselişi

Altay Türkleri yardımcı ruhların Şamanın içine girmeyip onu sadece dışarıdan desteklediğine inanmaktadırlar. Tunguzlarda ise ruh, Şamanın içine girerek ona yeni bir karakter kazandırır. Acı duymayan bir ruh Şamanın içine girerse, Şaman da kendisine acı veren/verecek olan şeyleri hissetmez. Örneğin elini bıçakla keser, karnını keskin bir aletle yaralar, işte bu anda bir acı duymaz. Ancak gerçek Şamanlar bu tür olayları yapmazlar.

f) Şamanın Görevleri

Şamanların görevleri bölgeden bölgeye değişiklik göstermekle birlikte, genelde ruh veya tanrı ile irtibat kurma biçiminde ortaya konabilir. Şamanların temel nitelikleri aynı zamanda onların görevlerinin ne olduğunun da ifadesidir. Kâhin, büyücü, ruh güdücü, ruh avcısı ve trans ustası olarak nitelendirilen gerçek Şamanların görevi ruhlarla ilişkiye geçerek zor problemleri çözmektir. Hastaları iyileş-

tirmek, kayıp eşyaları ya da bunları çalanları bulmak, yağmur ve dolu yağdırmak, fırtına koparmak, rüzgâr estirmek vs. gibi nedenlerle kendisine müracaat edilen Şaman bu görevini yerine getirirken ya Şamanın ruhu bedeninden ayrılarak başka bir dünyaya gider ya da ruhlar Şamanın içine girerek ona karşılaşılan problemleri çözmek için ilham verir. Kamın doğum, evlenme, ölüm ve defin törenlerinde hiçbir görevi yoktur. Ancak doğum zor geçiyorsa, onu kolaylaştırmak için Kam göreve çağrılabilir.

Sibirya’da ise Şaman;

- a) Ölü ruhunu öbür dünyaya göndermek
- b) Yersiz yurtsuz bir ruhu tahtadan bir tasvire yerleştirmek
- c) Avda şanssızlığı gidermek
- d) Hastaları tedavi etmek için davet edilir.

Şamanların tedavi ettiği hastalıklar arasında mide, romatizma, sinir ve frengi gibi hastalıklar mevcuttur. Şaman bu hastalıkların hangi kötü ruh/cinden (*körmüz*) kaynaklandığını bulup sahibine gönderir. Hastada böylece tedavi edilmiş olur.

Altay Türklerinde Kam/Şaman sadece *Bay Ülgen*’e kurban sunmak için göğe çıkar. Bu yolculuk üç gün sürer. Kam göğe çıkmadan önce hazırlıklar yapar. Hazırlığa akşam başlanır. Tören alanı ıssız bir ormanda kurulan çadırdır. Kam önce sürüden kurbanlık bir at seçer, seçilen atı *Bay Ülgen*’in onayına sunar, kurban beğenilirse hemen o akşam kesilir. Ayine ertesi gün de devam edilir. Kam/Şaman def içine topladığı ruhlarla yolculuğa çıkar. Kurban göğün dokuzuncu katında bulunan *Bay Ülgen*’e sunulur. Bu olayın gerçekleşmesinden sonra Şaman bayıllarak yere yığılır. Törenin üçüncü gününde saç yapılır,

eğlence düzenlenir. Şaman bu seyahatte karşılaştığı ilginç olayları çadırda bulunan insanlara anlatır.

Şamanın / Kamın seyahati göğe doğru olduğu gibi yeraltına doğru da olabilir. Çünkü kötü ruhlar yakaladıkları ruhları yer altına götürdükleri için, Şaman bu ruhu kurtarmak amacı ile yer altı dünyasının hâkimi *Erlik*'le muhatap olmak zorundadır. Şamanın bu karşılaşma anı oldukça zordur. Bu sırada Şaman büyük bir cezbe halinde kendini kaybeder. Yeryüzüne dönerken *Erlik* tarafından hapsedilen ruhu yeryüzüne çıkarır. Bu ayinden sonra ayılan Şaman orada bulunanları selamlar.

Kazak, Kırgız, Türkmen ve Karakalpakların Baksıları çoğunlukla erkeklerden oluşur. Baksılar ayinlerine kopuz, dombra, dutar, gıcak çalarak başlarlar. İslami etki ile ruhların yerini almış olan cinlere sunulan kurbanın eti ayinde hazır bulunanlara dağıtılır, kokusu ise cinlere gider. Şaman yardımcı ruhları gelince ayine başlar. Ayin sırasında ayağı çıplaktır, gözleri yukarı doğru sabit bir vaziyet alır, bulunduğu yerde havaya zıplar, keskin bıçak üzerinde yürür. Bu ayin sırasında o, kurbanlık hayvanı ciğerinden yakalar, söküp çadırın deliğinden dışarı fırlatır, bazen de hastalıktan sorumlu olan cinleri hastanın vücudundan bir at veya köpeğin kafasına göçürür.

Tacik ve Özbek Baksıların çoğunluğunu kadınlar oluştururlar. Bu kadınların büyük bir bölümü koruyucu ruhları izin vermediği için evlenemezler. Kadın Baksılar ayinlerini gündüz yaparlar. Besmele ve Müslüman evliyalara dualarla tambur-def eşliğinde başlayan ayinler sırasında ayna ve içinde pamuk parçacıkları bulunan su kâsesi de kullanırlar. Ruhlara un ve undan yapılmış yiyeceklerle boynuzlu küçükbaş hayvan veya piliç kurban edilir. Ayin sırasında Baksı hastanın kafasını veya vücudunun büyük bir bölümünü beyaz bir bezle örter,

hastanın üzerine kurban kanı ile karıştırılmış bir yağ serper, sonra kötü ruhların kötülük yapma kabiliyet ve yeteneklerine göre onların zararlarını önlemek amacı ile ip üzerine düğümler atıp cinleri etkisiz hale getirir.

Kamçatka yarımadasından başlayarak bütün Kuzey ve Orta Asya, Kuzey Avrupa, Kuzey ve Güney Amerika, Kore ve Japonya'yı içine alan geniş bir coğrafyada varlığına şahit olduğumuz Şamanizm'in birçok tanımı yapılmıştır. Rus tarihçi L.N. Gumilev'in Şamanizm'i anlamadığını ve konu ile ilgili kavramları birbirine karıştırdığını ileri sürdüğü Banzarof, Şamanizm'i "Kara din" olarak nitelerken, Radloff ve Anohin gibi araştırmacılar onu, sadece Ural-Altay halklarının dini olarak göstermişlerdir. Ohalmaks ise onu tam bir din olmasa da dinin yerini almış bir inanç bütünü olarak kabul etmiştir.

L.P. Potapov'a göre Şamanizm'in özel bir formu olan Altay Şamanizmi, arkaik düalist bir dünya görüşü üzerine kurulmuş bir dindir. Tabiata tapınmayı ve tabiatın kişileştirilmesini içerir. Yakut etnolog G.V. Ksenofontov, Şamanizmi Hristiyanlığın arka planında yer alan onun büyük annesi olarak görmektedir. M. Eliade, Şamanizmi, en eski vecd tekniklerinden biri olarak tanımlarken, Şamanı da vecd tekniğinin ustası, büyük bir insan ruhu uzmanı olarak kabul etmektedir.

Dinler tarihçilerinin Şamanizm'i, XX. yüzyılın başında egemen olan evrimci ve yayılmacı teoriler doğrultusunda ele aldıklarını ifade eden Perrin, Şamanizm hakkında Eliade'ın görüşlerinin kabul görmesi ve yaygınlaşmasını onun Şamanizm'in mistik doğasını sergilemesinden kaynaklandığına bağlamaktadır. Eliade'ın dışında Sternberg'in Şamanizm'i insanlarla av hayvanlarının *efendi ruhları* arasında bir değiş-tokuş olarak kabul edilen görüşünü alıp, onu daha da genişleterek yapısalcı bir perspektifle ele alan ve Sibirya Şamanizm'i ile ilgili yeni bir

teori geliştiren Roberte Hamayon ise şamanizm'i av ile avcı arasındaki ilişki temelinde ele almaktadır. Ona göre şamanizm kaynakların sınırlı olduğu dünyada av ile ilişkilidir. Türler birbirilerini tüketirler ama bunun belli bir kuralı vardır. Ayı kendisi avlanır. Ona dokunulmaz. Zira o beslenme zincirinin bilincine sahiptir(Sen öl, ben yaşıyım). Bu sahnede şaman, ruhlar tarafından canlandırılmış olan hayvan vücutlarını takdis ederek insanın bu ava müdahalesini, aracılığını gerçekleştirir. Bu değiş tokuşta insan, hayvanlar için av olmayı kabul etmek zorundadır. Burada nehirde boğulmuş ya da ormanda kaybolmuş biri aranmaz. şaman mümkün olduğunca erken ya da geç yaptığı bir ayinle bunu gerçekleştirir. Öte yandan avlanan hayvanın sadece eti tüketilir. Kemiklerde var olduğuna ve türün varlığını sürdürereğine inanılan canı alınmaz. İşte bu sebeple bütün büyük boynuzlu hayvanlar avlanılıp yenilince kemikleri insanlar gibi toprağa gömülür. Görünen odur ki, burada av ile avcı arasında bir tür evlilik bağı mevcuttur. şöyle ki, burada toplum kocayı av hayvanının ruhu da karıyı temsil eder. Avcı sembolik olarak avın kocası rolünü üstlenir. İşte bu birleşme teorisi yapısalcı açıdan kadının değişimi üzerine temellenir. Ve bu da dini bir tür ittifakın modeli olarak kendini gösterir. şamanın ayinleri gerçekleştirirken geyikler gibi bağırması, onların çiftleşme anında yaptıkları gibi sıçraması bu ilişki ile ilgilidir.

Köprülü, şamanizm'i bir din olarak kabul etmekte, Orta-Asya Türk-Moğol şamanizmi'nin Yesevi, Rufai, Kalenderi, Haydari, Bektaşi ve Torlaki adlı İşlam tarikatları üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Melikof ise, özellikle Anadolu Aleviliğinde yer alan Kırklar Semahını doğrudan şamanizm'e bağlamakta, Alevilik içinde birçok şamanî unsurun bulunduğuna dikkat çekmektedir.

Ayrıca burada belirtmek gerekir ki, Şamanizm İslam sufizmi üzerinde, özellikle evliya anlayışının şekillenmesinde etkili olmuş, Şamanların kaplan, kurt, kartal ve yılan biçimli birçok ruhları sufizme geçmiştir.

Geçmişten günümüze birçok değişikliğe uğrayan Şamanizm ve onun kozmolojik görüşüne gelince, öncelikle belirtmek gerekir ki, Şamanî halkların çeşitli kültürlerle mensup olması, onların evren görüşünde de değişikliklere neden olmuştur. Bu yüzden Şamanî kozmolojide tam bir görüş birliği yoktur.

g) Geleneksel Şamanizm’de Kâinat

Gök, Yer, yeryüzü, yeraltı olmak üzere üç kısma ayrılır. Altay Türklerine göre gökte *Bay Ülgen* ve ona bağlı ruhlar; Yakutlara göre ise *Ürün Aar Toyon*, ve ona bağlı ruhlar, orta dünyada kişi oğulları, yer altında ise *Erlik’e* bağlı ruhlar bulunmaktadır. Bu üç katmanlı evren anlayışı Yakutlar için de geçerlidir.

Eliade’a göre, Arktika, Sibirya ve Orta Asya’da birbirine yabancı iki dinsel evren yer almaktadır. Bunlardan biri *Gök Tanrı* ekseninde oluşmuş din, öbürü de vecd deneyimi ve sihirden oluşan Şamanizm’dir. Bu tespitten hareketle Şamanizm’deki ruhlarla ilgili inanışları bu görüş doğrultusunda ele almak uygundur.

h) Bay Ülgen

Altay Türkleri önceleri göğü dokuz kat olarak tasavvur etmiş, daha sonra Sami kültürün etkisi ile yedi kat gök anlayışı da onlar nezdinde kabul görmüştür. Buna göre *Bay Ülgen* göğün 9 ya da 7.

katında oturur. Şaman ayin sırasında *Bay Ülgen'e* ulaşmak isterse katlarda bulunan engelleri aşmak zorundadır. Antropomorfik bir karakter arz eden *Bay Ülgen*, evrenin yaratıcısı bir ruhtur. Ancak *Bay Ülgen* adı Gök Tanrı yerine kullanılmamıştır. İster Altay Türklerinin yaratıcı tanrısı *Bay Ülgen*, ister Yakutların büyük tanrısı *Ürün Ayı Toyon* olsun her ikisi de iyilik tanrısıdır. İlkbahar, yaz ve sonbahar *ayinlerinde* *Bay Ülgen* için beyaz bir kısrak kurban etme âdeti vardır.

Bay Ülgen'in 7 oğlu, 9 kızı ile birtakım yardımcı ruhları vardır. *Bay Ülgen'in* oğullarının menşei bilinmemekle birlikte, göğün her bir katına *Bay Ülgen'in* oğullarından birinin yerleştirilmesi dikkat çekicidir. Altay Türklerinden her boy, *Bay Ülgen'in* oğullarından birini kendi boyunun koruyucusu olarak kabul etmektedir. *Bay Ülgen'in* oğul ve kızlarından, tanrıya “anne “ve” baba” diye hitap edilmesine rağmen Türk tanrı anlayışında *Hierogamie'ye* rastlanmaz.

Yakutlarda da *Ürün Ayı Toyon'un* maiyetinde çeşitli tabiat olaylarını idare eden yedi ilah bulunur. Burada şunu da belirtmek gerekir. Bu tanrı veya ruhların sayı yer, ad ve görevleri halklara göre değişmekte, bazen de bunlar birbirine karıştırılmaktadır. Radloff'un naklettiği başka bir rivayette ise, Gök 17 kattır. En üst gökte *Kayra Kan*, 16. Gökte ise *Bay Ülgen* oturmaktadır. Diğer katlarda yine yukarda zikredilen ruhlar ikamet ederler.

Altay Türklerinde güneş, ay ve yıldızların yaratılışı ile ilgili birçok mit mevcuttur. Başlangıçta ay ve güneş yokken, Tanrı'nın gönderdiği iki varlık göğe madeni iki ayna koyarak dünyayı aydınlatmışlardır. İşte bu aynalardan biri güneş, diğeri de aydır. Günümüz Şaman elbiselerinde kullanılan iki aynanın kullanımı bu durumla ilgilidir. Günümüz Anadolu Türk toplulukları da dâhil, hemen bütün Türklere göre güneş *dışı*, ay *erkek* olarak tasavvur edilmekte aya *Ay Dede* şeklinde hitap

Türk Halk İnanışları

edilmektedir. Altay Türklerine göre ay tutulması *yelbegen* denilen bir canavarın ayı yemesi ile ilgilidir. Bu canavarı kovmak için Anadolu dâhil, bütün Türk topluluklarında davul, tencere çalınıp tüfek atılır.

Bazı Altay topluluklarına göre gök bir çadır şeklinde tasavvur edilmektedir. Yakutlar ise göğü üst üste konulmuş deri tabakalarından oluşmuş bir yapı olarak kabul ederler. Yıldızlar bu tabakalar arasından sızan güneş ışınlarıdır. Kuzey yarımkürede yaşayan halklar

göğün *yer göbeğine* karşılık *gök göbeği* denilen bir merkez etrafında döndüğüne inanmaktadırlar. Bu merkezin tam ortasında *Demir Kazık* adı verilen yıldız yer alır. Buna Moğollar *Altun Kazık* demektedirler.

Orhon Kitabelerinde “*Üze Kök Tenri asra yağız yir kılındukta...*” ifadesinde görüldüğü üzere burada iki kavram *Kök Tenri=Yağız yir* yan yana geçer. *Ötüken Iduk* sıfatı ile birlikte *Iduk Ötüken* olarak anılıyor ve yılın belli zamanlarında orada kurban kesiliyordu. *Ötüken* gibi diğer vatan toprakları da kutsaldı. Çünkü bu yerlerde ata-babaların ruhları yaşıyordu. Birçok dağın *Han, Kağan*, vb. şekilde isimlendirilmesi de bu inanışla ilgilidir.

Türk toplulukları yine kitabelerde zikredilen *Iduk yir*-sublara da inanıyor, onları birer ruh olarak tasavvur ediyorlardı. Zira Altaylılara göre bunlar yeryüzü ve yeraltı ruhlarından tamamen bağımsız ruhlardır. Söz konusu yer-su ruhları *iye, izi, idi(sahip)* anlamına gelen kelimelerle de anılmaktadır. İnanışa göre, hemen her yerin bir sahibi, izisi /iyesi vardır. Yeryüzünde bir iş yapılacağı zaman o yerin sahibi, iyesinden, izin almak gerekmektedir. Bu izin ancak o yerin sahibine

kurban sunmakla alınabilir. Türk topluluklarında bütün vatanın kutsallaştırılması bu inançla ilgilidir.

Şamanî inanışlara sahip topluluklar için bütün tabiat olayları birtakım ruhlarla ilişkilidir. Gök gürlediği zaman göğe doğru ok atmak, yıldırım çarpması sonucu ölen kişiler için ayinler düzenlemek, yine baharda ilk gök gürlemesi ile birlikte dağlara çıkıp dört bir yana süt serpmek hep ruhlarla ilişkilendirilmiştir.

Yakutlar rüzgârın bir ruhu olduğuna, Altay Türk toplulukları ve Moğollar ise rüzgârın *yada, cada, cadı* taşı adı verilen bir taştan çıktığına inanmaktadırlar. *Divanü Lügatî't-Türk*'te de zikredilen *yada taşı* (yağmur taşı) ile iklimleri bile değiştirmek mümkündür.

Tabiat ruhlarına gelince; bunlar ateşte, evlerde (*ev iyesi*), ormanlarda, dar geçit ve yollarda bulunurlar. Genel olarak “*iye, eye*” diye isimlendirilen bu ruhlara, özellikle de orman ruhlarına kurban sunmak geleneği mevcuttur. Bu sunulan kurban ise, ağaçlara bağlanan bez /çaput parçaları ve hayvan kürkleridir.

Sibiryâ bölgesindeki dağ başlarında sıkça rastlanan ve *obo, oba* adı verilen taş yığınları, oradan geçen yolcuların o yerin sahibine sundukları bir tür kurbandır. Bu, oradan geçen yolcuların yolculukları süresince kaza-belaya uğramamaları içindir. Yakutçada yer-suların adı *doydu içite / sir içite* (yer sahibi)dir. Yakutlar ilkbaharda balık avına çıkarken su ruhu *U iççite*'ye genç bir inek kurban ederler.

1) Yeraltı Ruhları

Şamanî inanışa göre yeraltında *Kara neme / töz* adı verilen kötü ruhlar yaşarlar. Bunlar korkunç varlıklardır. Bu kötü ruhların başında *Erlik Han* bulunur. Yakutlar ise *Erlik Han*'ı bilmezler. Onlar *Erlik Han*'a

mukabil olarak *Arsan Duoloy*'u tanırırlar. Altaylılara göre *Erlik Han* yerin en alt katında, kara çamur içinde, kara bir sarayda ikamet eder. Erlik sırf kendisine hürmet edilip kurbanlar kesilmesi için bütün hastalıkları (tifo, kızamık, çiçek... vs.) insanlara bulaştırır. Ayrıca *Erlik* iplik gibi olan insan canını alıp yerin en alt katına götürür. Orada ruhu sorguya çektikten sonra kendi emrinde kullanır. Şaman, *Erlik*'in elinden ruhu kurtarmak için yedi putak (engel) aşmak zorundadır.

Bir rivayete göre *Erlik*'in 7, diğer bir rivayete göre ise 9 oğlu vardır. Bunlar; *Taş Bilikli Bay Bahadır, Karaş, Bakır Bilikli Kerey Hakan, Uçan Kaan, Yabaş Kaan, Kömür Kaan, Sedey Kaan*'dır. Bu oğullar yeraltı ve yerüstündeki bütün kötü ruhları idare eder, yer altına inen Şamana yol gösterirler. *Erlik*'e at kurban edilmez, çocuklarına ise ancak zayıf ve kötürüm hayvanlar kurban edilir

Altay Şamanlarına göre *Erlik*'in oğulları dışında 7 veya 9 da kızı bulunur. Bunların kendilerine has bir görevleri yoktur. Şarkı söyleyip dans ederler, *Erlik*'e getirilen kurbanları kapmaya çalışırlar. Bunlar kara-kuru kızlar olarak tasavvur edilmektedirler.

Yeraltında yaşayan ruhlardan birisi de Lebedlerin *Aza*, Teleütlerin *Üzüt* adını verdikleri ölüm ruhlarıdır. Şamanlardan başkasının göremediği *Üzüt*, ölünün kırkı çıkıncaya kadar evlere girmeye çalışır. Bunlar genellikle kasırga içinde bulunurlar. Şamanların bunları uzaklaştırmaları ancak düzenlenecek bir ayinle mümkün olabilir. Altay Türkleri ile Telengitlerde bulunan *körmözler* de ölü ruhlarıdır. İnsanların ruhlarını çalarak onların hastalanmalarına sebep olurlar. Yakutlarda bu ruhlara *abaası* ve *yör* adı verilir. Bu ruhlar Şaman hastalığı olarak adlandırılan *menerike* de sebep olurlar.

i) Doğum ve Doğum Ruhları

Altay Türklerine göre insanın *kut*'u yani ruhu gökte bulunur. Bay Ülgen çocuğun doğması için oğlu *Yayık*'a emir verir. O da ikamet ettiği 5. kat gökten *Yayucı*'ya babasının emrini tebliğ eder. *Yayucı* da gökteki *Süt Ak Köl* (süt akı göl)den canı alarak çocuğun doğmasını sağlar. Yakutlara göre çocuğun ruhu bir kuş şeklinde gökten gelir. Yakutlar gökte oturan ve *Ayısıt Hoton* adlı bir doğum tanrıçasından bahsetmektedirler. Orhun Kitabelerinde zikredilen *Umay* ise daha çok çocukların koruyucusu bir tanrıça gibi gözükmektedir. Günümüzde Orta Asya'da Kazak, Kırgız ve Altay Türklerinde Umay Ana'ya dua edilmektedir. Doğumla ilgili ruhlardan birisi de *Albastı, Algelini, Al karısı*... adları ile anılan ruhtur. Bu ruh doğumu müteakip loğusa kadınlara musallat olarak onların ölmelerine neden olur. Bu ruhun kötülüklerinden korunmak için birçok pratikler geliştirilmiştir.

j) Ölüm ve Ölümle İlgili İnanışlar

Şamanî topluluklar hastalık ve ölümü kötü ruhların eseri olarak kabul ederler. Altay Türklerine göre *Erlık* yeryüzüne gönderdiği *aldaçılar*'la insanların ruhunu alarak onları öldürür. Yakutlar da ölümü kötü ruhların eseri olarak görürler. Ölüm halinde ruh bir kuş gibi uçup gider. Bu sebeple günümüzde Güney Kazakistan'da evlere yuva yapmış kırlangıçlar ölmüş ataların ruhları olabilir inancı ile taşlanıp kovulmazlar. "*Uçmak*" kelimesinin ölümle ilgili olması ruhun kuş şeklinde tasavvuru ile bağlantılı görülmektedir. Bu inanış Orhun Kitabeleri'nde de yer almaktadır. Kırgızistan'da Ölen kimsenin ruhunun bir yıl süre ile evini terk etmeyeceği, terk etse bile zamanla tekrar eve dönebileceği inancı oldukça yaygındır.

Bütün Türk toplulukları ölümü takiben ölü için belli bir süre yas tutarlar. Yaz tutuma süresi Kırgızlar'da bir yıldır. Ölümünü ützerinden bir yıl geçtikten sonra *Ak Köylek Giydirme* diye bir tören yapılarak ölü sahipleri yastan çıkarlar. Yas rengi mavi ve yeşildir. Yas törenlerinin en önemli göstergesi ölü yakınlarının ağlayıp sızlanmalarıdır. Günümüzde Kırgızistan'da bu törenler bütün canlılığı ile devam etmektedir. Kırgızlarda ayrıca matem alameti olarak ölen kişinin atının kuyruğu kesilip mezarlara dikilmektedir (**Resim.....**

Hunlardan başlayarak bütün Türk toplulukları ölülerini sırmalı elbiseleri ile gömerler. Ölen kişinin mezarına da öbür dünyada kullanabileceği inancı ile atı ile birlikte çeşitli eşyalarını gömerler. Gök-türklerde Hakanların mezarları yanına öldürdükleri düşman sayısınca *balbal* adı verilen taş veya ağaç sııklar dikerlerdi. Ayrıca bazı mezar başlarına *taşnıne* = *kamennaya babı* dikme âdeti de vardı.

Orta Asya'da yaşayan Kırgız ve Kazaklar ölülerini ev gibi yapılmış mezarlara gömmektedirler. Bu yapılar günümüzde de varlığını devam ettirmektedir. Mezar başlarına yiyecek ve içecek türü maddelerin konulması uygulaması Orta Asya'da ve Azerbaycan'da hala sürdürülmektedir. Ölülerin ruhlarını teskin amacı ile verilen *ölü aşısı*, *can aşısı*, *ölü pidesi* uygulamaları da aynı şekilde varlığını devam ettirmektedir.

Yakutlarda ölü ile birlikte ölen kimsenin hizmetçilerini yakma âdetinin olduğu ifade edilmektedir. Ancak günümüzde ölü gömme âdetleri komşu kültürler ve kabul edilen yeni dinî inanışlarla oldukça fazla değişikliğe uğramıştır.

Şaman efsanelerine göre Tanrı kâinatı denizden yaratmıştır. Yakutlara göre yeryüzü, denizin dibinden çıkarılmıştır. İnsanın yaratılışı

ile ilgili efsanelerde ise *Bay Ülgen*'le *Erlik Han* karşı karşıyadır. Yaratılışla ilgili bu mitlerin orijinal olmaktan çok, *Zerdüştilik*, *Mani Dini*, *Hristiyanlık* ve *İslam* dininin etkisi ile oluştuğu görülmektedir.

Dünya bir tufanla son bulacak, yerin dibi delinecek ve bu delikten çıkan sular bütün dünyayı su altında bırakacak, böylece dünyada hayat ve canlılık sona erecektir.

k) Yeni Şamanizm (Neo-Şamanizm)

Günümüzde Avrupa ve Amerika'da gündeme gelen ve araştırmacılarca Neo-Şamanizm olarak adlandırılan bu hareketin temelini Avrasya Şamanizmi oluşturmaktadır.

Avrasya Şamanizmi ile ilgili ilk bilgiler yaklaşık üç yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Üç yüz yıl önce Avrasya'ya gelen Hristiyan misyonerler, tüccarlar ve seyyahlar Kuzey Asya steplerinden Batı'ya Şamanlar ve Şamanizmle ilgili bilgileri taşıdılar ve Şamanizm'in kendine özgü bir din olduğu hakkında hikâyeler anlattılar. Aydınlanma dönemi bilginlerinin çoğuna göre Şamanlar yok edilmesi gereken şarlatanlar, Şamanizm de akıl dışı (irrationnel) davranışın bir modeli idi. Catherine Le Grande, *Der Sibirische Schaman, Ein Lustspiel* (1786) adlı Şamanlarla alay eden bir komedi kaleme aldı. Buna karşı J. Herder, W.von Goethe ve V. Hugo gibi bazı düşünürler ise, Şamanı dinî duyguları terennüm eden bir virtüöz olarak tanımladılar.

Şamanizm'in son üç yüz yıllık Avrupa serüvenini değerlendiren Roberte N. Hamayon'un, Batılıların Şaman davranışları hakkındaki görüşlerini üç kategoride değerlendirmek gerekir:

1) Şeytanlaşma (diabolisation), Şamanların şeytanla özdeşleştirilmesi,

2) Hekimlik (medicalisation)

3) İdealizm (idealisation)

XX. yüzyılın ikinci yarısında, özellikle M. Eliade'nin *Le Chamanisme et techniques archaïques de l'extase* (1951) adlı eserinin yayımlanmasından sonra Şamanizm Batıda yeniden değerlendirildi. 1960'tan sonra özellikle Kuzey Amerika'da Şamanizmle ilgili yeni bir çağ başladı. Birçok araştırmacı tarafından Yeni Şamanizm (*Neo-Chamanisme*) ya da Şehir Şamanizmi (*Chamanisme Urbain*) adı ile yeni bir Şamanî anlayış gelişti. Bu harekette Carlos Castaneda'nın *la popularisation de la connaissance savante* adlı çalışması, önemli bir eser olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu eserle Castaneda, Şamanizm'e Eliade'ın akademik bakış açısından daha farklı bir anlayış getirmiştir. Bu hareket, taraftarlarına özgürlük kazandırma, kötü ruhların yokluğunu kabul etme... gibi esaslara dayanmaktadır. Bütün bu yeni gelişmelere rağmen, geleneksel Şamanizmle Neo-Şamanizm arasında kesin bir ayrım yapmak oldukça zordur. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, *herkes kendi kendinin Şamanı olmalıdır* düşüncesi üzerine kurulmuş olan Neo-Şamanizm, tutarlı bir hareket olmayıp, farklı semantiği ve sayısız fraksiyonları ile karmaşık bir fenomendir.

Neo-Şamanizm hareketinde M.Eliade ile Carlos Castaneda'nın fikirlerinin bir sentezini yapmaya çalışan ve *Foundation for the Shamancic Studies (FSS)*'i kuran Michel J.Harner'la *Dream Change Coalition* (DCC) organizasyonunu kuran John Perkins ve Bernardo Peixoto'yu unutmamak gerekir.

Her iki grupta taraftarlarına değişik Şamanî teknikleri öğretmektedirler. Neo-Şamanizm konusunda güvenilir uzmanlardan biri olarak kabul edilen Herner, Kuzey Amerika endüstri toplumunda Neo-

Şamanizmi ve Şamanî metotları yeniden kuran kimse olarak tanınırken; J.Perkins, Şamanî geleneklere sahip ülkelere seyahati özendiren ve Neo-Şamanizm konusunda Birleşmiş Milletler'e danışmanlık yapan bir şahsiyet olarak bilinmektedir.

Neo-Şamanist gruplar sadece adı geçen gruplardan ibaret değildir. Bunların dışında Yeni Çağcılar, çevreciler feministler ve yeniden tabiata dönmeyi kendilerine hedef seçmiş olan gruplar da yer almaktadır.

Neo-Şamanizm post modern felsefe doğrultusunda içinden çıktığı gelişmiş endüstri toplumlarına dogmaları kurumları, ibadetleri olmayan, herkesin kendi mitini yaratabileceği (à la carte) bir din sunmayı amaç edinmiştir.

MOĞOL VE KAZAK ETNOGRAFYASINDAN SEÇMELER

Kuzey Moğolistan'daki Moğol ve Kazaklarda Şamanist inanışlar:

Moğol dilinde ilaç için iki kelime kullanılmaktadır. Em “çare, ilaç”; dem veya Xar-a dem “Kara büyü, büyü aracı”.

Moğolistan'ın kuzeyinde yaşayan Moğollar Budist; Kazaklar ise Müslüman olmalarına rağmen Moğolistan Halk Devrimi'ne kadar Şamanist inançlardan birçoğunu muhafaza etmişlerdir. Kültürel gelişme ve bu yönde halka yapılan yardım, kültür tarihçileri ve etnograflar için büyük önem taşıyan bu inançları büyük ölçüde azaltmıştır.

Yıllarca Moğol etnografyası ve folkloru ile ilgili yaptığım çalışmalar sırasında Xar-a dom'lardan birçoğunu topladım. İşte onlardan birkaçı:

1. Cmo a-yin aman buyuxu “Kurt ağzını bağlama.”

Eğer bir hayvan sürüsü geceleyin tek başına, çobansız olarak otlakta bırakılırsa yırtıcı hayvanların zararından korumak için bir makas alınır, makasın ağız kısmına bir çakıl taşı sıkıştırılır. Bu şekle getirilmiş olan makas bir sicimle iyice bağlanıp çadırın (yurt) güneybatı köşesine, çadırın kubbesi ile keçesi arasına konulur. Bu şekilde hayvanın ağzı bağlanır. Ertesi gün sabah, ağzı bağlanmış veya öyle olduğuna inanılan hayvanı serbest bırakmak için bu sicimler çözülür ve hayvan serbest kalır.

2- Keüked uğılaxuyzo suyaxu “Çocukların ağlamasını kesmek.”

Eğer küçük çocuklar bir şeyden korkar veya ağlarsa ocağın dört köşesinden birer parça toprak alınır. Bu su dolu kabın içine, saat yelkovanının hareketinin ters yönünde serpilir. Daha sonra yatağın altından,

eşiğin önünden birer parça toprak alınıp bunlarda aynı su kabı içerisine atılır. Bu işlemlerden sonra tas, saat yelkovanının hareketi istikametinde üç defa döndürülür. Her döndürülüştten sonra, su çadırın güneybatısına, çadırın direği ile keçesi arasına ters çevrilerek konulur.

Kazaklarda ise, çocuğun başı üzerinde bir tas soğuk su tutulur. Bu suyun içine kurşun eriyiği dökülür. Bu eriyiğin üçüncü dökülüştünden sonra tasta kurşunun aldığı şekil ya çocuğun beşiğine veya çocuğun elbisesinin bir yanına dikilir.

3- Keüked toytayuxu Xar-adom “Çocukları tehlikeden korumak için yapılan büyü, efsun.”

Çocukları yaşamayan ailelerde çocuğun eşi (plecenta) gömülür. Eşin gömüldüğü yerin çevresine “Bi medekü ügei= Hiçbir şey bilmiyorum.” denilerek üç gün şarap dökülür. Ölüm meleği tarafından gönderilmiş olan şeytan (erklig-ün elçi), ölü eş üzerine serpilmiş içkiden içer, sarhoş olur ve üç yıl uyur. Üç yıllık uykudan uyanan şeytan yaptığı hiçbir şeyi hatırlamaz ve üç defa “Hiçbir şey bilmiyorum” der ve çekip gider.

Küçük çocukları şeytandan korumak için şunlar yapılır:

1- Çocuğun kulağına bir kilit asılır ve kilidin anahtarını annesi saklar.

2- Çocuğun yakası ve omuzlarına bez (paçavra) parçaları dikilir.

3- Çocuğun ayakkabıları üzerine demir konulur.

4- Çocuğun elbisesinin etekleri sola çaprazlaştırılır.

5- Kötü ruhları yanıltmak için, kız çocukları 6-7 yaşına gelinceye kadar evli kadınlar tarafından giydirilir ve başları bağlanır.

6-Kötü ruhların şerrinden bir türlü kurtulamayan ailelerde yeni doğan çocuklara kötü ruhları yanıltan ve korkutan isimler verilir: Bi ibii “ben değilim” Ene bişi, Tere bişi “O erkek değildir, o kız değildir”, Adalı

bişi “O, ruhları şeytanlar tarafından yakalanan kız veya erkek kardeşinin benzeri değildir.”, Ken mendekü bui “Herhangi biri”, Noxai ‘Köpek”, Ner-e ügei “Adsız”, Buriyad “Buryat”, Sürke “Balta”, Toyo “Tencere”, “Ayilta ügei “Cesur” Xuvaray “Keşiş, rahip”, Bayasutu “Çok sevilen”, Sinze lamarenza Tibetçe isimler ve Erklig’in sanskritçesi olan Xayan, (kötü ruhları avlayan ruhların başkanıdır.)

7- Çocuk doğmadan önce, hiç çocuğu ölmemiş bir ailenin çocuğunun elbisesi alınmaya gayret edilir.

8- Can alıcı ruhlara karşı hısımların olması için bir Çinli’nin pantolonu çalınır.

Aynı şartlar altında Kazaklarda da şunlar yapılır:

1- Çocukları sağlıklı olan ailelerin çocuklarının elbiseleri çalınır.

2- Hamile kadınlar daha önce çalınmış bir pantolonu mutlu ailelerden birine götürür.

3- Doğum esnasında yedi kadın (anne veya nineler) minderler üzerine oturmuş bir halde hazır bulunurlar. Bu yedi kadın yeni doğan çocuğu şeytanın elinden kurtarmak için onu bacaklarının arasından birbirlerine verirler. Şeytan bu Çocuğun kimden doğduğunu bilemez. Böyle doğmuş çocuklara yedi vajinadan doğmuş anlamına gelen “*Jediköt*” adı verilir.

4- Çocuk, bütün çocukları sağlıklı olan ailelere verilir.

5- Çocuğun yüzüne is, kurum sürülür. Eski paçavralardan dikilmiş elbiseler giydirilir.

6- Çocuğun beşik veya elbisesine kirpi derisi, ayı tırnağı, baykuş pençesi veya tüyü asılır.

NEVRUZ BAYRAMI

Ulusun ulu günü, Nevruz, No Ruz, Novruz, Neyruz, Navrız, Nartuvan vb. adlarla anılan Nevruz;

1. Hz. Ali'nin doğum günüdür.
2. Hz. Ali ve Fatımatü'z-Zehrâ'nın evlendikleri gündür.
3. Hz. Muhammed'in peygamberlik hil'atını giydiği gündür.
4. Hz. Ali'nin hilâfete çıktığı gündür.
5. Güneşin Balık burcundan Koç (Hamel) burcuna girdiği gündür.
6. Dargın olanların barışması için Hz. Ali tarafından ilân edilen bayramdır.
7. Kış mevsiminin sona erip, baharın başlamasıyla birlikte Türklerin kışlaklardan yaylaklara göç etmeğe başladığı gündür.
8. Türkler'in Ergenekon'dan çıktıkları gündür. Beş bin yıldan beri doğu dünyasında bilinir. Orta Asya Türklüğü'nün bayramıdır.
9. Harezmi hükümdarı Sultan Melikşah'ın icadıdır.
10. Orta Asya ve Önasya halklarının eski ananevî yeni yıl bayramıdır. Orta Asya'da İslâm dini yayılmadan evvel mevcuttur.
11. Türklerde bahar bayramıdır.
12. Nevruz, eski İran takvimine göre yılbaşısıdır.
13. Yunus peygamberin balığın karnından çıktığı gündür.
14. Eski İran takviminde ve takvim-i celâfide sene başı ve yılın bahar başlangıcı olan gün ki, mart-ı rûmînin dokuzuna tesadüf eder.
15. Demirci Kawa (Kave)'nin Arap hükümdarı Azi Dahak'a galip geldiği gündür.

16. Hz. Nuh'un gemisinin karaya oturduğu gündür.

17. Sultan Nevruz adlı birisinden kalmıştır. Bu sultan, yoksulları koruduğu için halk da bu günü, onun hatırasına doğum günü olarak kutlamıştır.

18. Hz. Ali'nin doğum gününde Nevruz adlı öksüz bir çocuğun kutlama gününde getirdiği kırmızıya boyanmış bir yumurtadan dolayı günümüze kadar kutlanılagelen kırmızı yumurta bayramıdır.

19. Dünyanın kuruluşunun tamamlandığı gündür.

20. Tanrının ölüleri dirilttiği gündür. Tanrı onlara ruh verir. Göğe emir vererek üzerlerine yağmur yağdırır. Bu sebeple insanlar kutlamalarda su serperler.

21. Hz. Âdem'in yaratıldığı gündür.

22. Baharın girdiği ilk gün Mart'ın 22'sine uygun gelir.

23. Ateşperestlerden kalan bir bayramdır.

24. Nevruz, kütlevî halk bayramıdır.

Yukarıda sıralanan görüş ve düşünceleri daha da çoğaltmak mümkündür. Ancak bu görüş ve kabullere dikkatle bakıldığında bunları doğrudan dinle ilişkilendirmek mümkün olmadığı gibi, bir millete mal etmek de mümkün gözükmemektedir. O halde bu bayram hangi coğrafyada, nasıl meydana gelmiştir? Milletlerarası düzeyde kabul görmüş ve çeşitli halklar tarafından benimsenmiş bir bayramın ancak güçlü bir kültür tarafından yaratılabileceği gerçeğinden hareketle, bu bayramın kökenine bakmak gerekir.

Araştırmacıların çoğu tarafından bir Önasya bayramı olarak kabul edilen Nevruz'a Sümerlilerle başlamak lâzımdır. Tarihin eski ve en medenî milleti olan Sümerliler kozmolojik strüktüre sahip bir yeni yıl bayramı kutluyor, bunu A-ki-til diye adlandırıyorlardı. Burada kullanılan Til sözcüğü yaşamak, yeniden doğmak anlamına geliyordu.

Bu bayram Sümer-Akad sentezi içinde de yer aldı ve bu bayrama Akadlılar Akitû adını verdiler.

Mezopotamya’da Sümerlilerin iktidar ve hâkimiyetlerini kaybetmeleri ve bölgenin Sami kavimlerince istila edilmesinden sonra da bu bayram kutlanılmaya devam edildi. Babilliler bu bayrama Zagmuk adını verdiler. Nisan ayının 12. günü kutlanılmakta olan bu bayram, zamanın büyük devletleri Mısır, Hitit ve İran’da da kutlanılmıştır. Sümer, Akad, Babil ve Kalde yeni yıl bayramlarının kutlama biçimleri ile ilgili çok fazla bir bilgi mevcut değildir. Üstelik bu halkların tarih sahnesinden silinmesi de kutlama ile ilgili pratikler hakkında detaylı bilgi edinilmesini ortadan kaldırmıştır.

Zerdüştiliğin kutsal kitabı Avesta’da zikredilmeyen Nevruz Bayramı’nın Hürmüz ve Ehrimen’in teşekkül ettiği Akamenidler döneminde (M.Ö. 559-330) Darius tarafından inşa edilen Persepolis’te kutlandığı bilinmektedir. Ne var ki, İran’da bu bayram oldukça değişik anlamlara sebep olmuş, daha önce dinî bir özellik gösteren bu kutlamalar Sasaniler döneminde (M.S.226-652) Sasanîler’in Zerdüşti papazlara karşı Mani Dini rahiplerini desteklemeleri sebebiyle sekülerize edilmiş, dinî temalardan tamamen soyutlanarak genel bir bayrama dönüştürülmüştür. Hiç şüphesiz bu bayramın şekilleniş ve kutlanış biçimi üzerinde sadece Zerdüştilik ve Mani dini değil, bir tür natürizm olarak kabul edilen Mitraizm de etkili olmuş hatta daha sonra Mitraizm’in bazı unsurları Kowalski’nin ifadesi ile “tarihî gerçeklere zıt, ama psikolojik temayüllere uygun” bir biçimde kaleme alınmış olan Şehname’de önemli bir yer işgal etmiştir. Olayları ele alış ve anlatımlarında kaba bir anakronizme giden Firdevsî söz konusu eserinde Nevruz ve buna paralel olarak kutlanılan Mıhrıcan hakkında bilgi vermiştir.

Araştırmacılara göre İranlıların kutsal atası olan Yima’nın devler ülkesinden muzaffer bir biçimde dönüşü anısına kutlanılan Nevruz’la,

Yima'nın kraliyet otoritesini gasp eden ve kaynaklarda bir Arap hükümdarı olarak takdim edilen Azi-Dahhak'ın hapsedilmesi anısına kutlanıldığı kabul edilen Mihrican hakkında Firdevsi, Nevruz'un Cemşid adına, Mihrican'ın da Feridun'un tahta çıkışının şerefine icat edildiğini ifade etmektedir.

İslam öncesinde özellikle Fars kültürünün egemen olduğu Medine'de Araplar Nevruz ve Mihrican bayramlarını kutluyorlardı. Müslümanlıkla birlikte Hz. Muhammed bu bayramları kaldırıp onların yerine “Yevmu'l-Fıtr” (Şeker Bayramı) ve “Yevmü'l-Edhâ” (Kurban Bayramı)yı koydu. Egemen kültürlerle bayramların ilişkilendirilmesi hemen her kültürde görülen bir husustur.

Günümüzde İran'da olduğu gibi, Hindistan'da yaşayan Parsiler'ce de Jamschedi Navruz adı ile kutlanan Nevruz, İranlıların güneş takviminin birinci ayı olan Farvardin'in 20/21. günlerine rastlamaktadır. Kutlanan tarih esas alındığında bu bayram dini olmaktan ziyade tabiata bağlı bir olay olduğu ortaya çıkmaktadır. Bu tarihî bilgileri bir yana bırakıp, “mitolojinin anlamlandırdığı makro kozmik gerçeklikle, yine mitolojide ifadesini bulan insanî mikrokozma ile sosyal gerçeklik arasındaki bir bağ” diye tanımlanan ve kaostan kozmosa bir geçiş olarak algılanan bu bayramın günümüzde kutlanıldığı coğrafya ve bu coğrafyada egemen olan dinî inanışlara baktığımızda bu bayramın hangi dinden olursa olsun daha çok bütün Türk ve Fars topluluklarınca kutlanıldığını görmekteyiz. O zaman bu bayramın dinlerle olan ilişkisine bakmak gerekir. Bayramları dört ana kategoride değerlendirmek mümkündür.

1. Dinî bayramlar: Kaynağını doğrudan dinden alan bayramlar: Kurban Bayramı...

2. Dinimsi-para-religiosus bayramlar: Bunlar temelini dinden almadığı halde, sonradan kendilerine dinî bir nitelik atfedilen veya dinî

bir inanışla ilişkilendirilen bayramlar: Noel, Paskalya, Pesah, Çadırlar Bayramı vb.

3. Tabiatla ilgili olan bayramlar: Verimlilik, bağbozumu, hasat vb.

4. Millî bayramlar: Kurtuluş bayramları.

Bu dört bakış açısından Nevruz'u değerlendirdiğimizde, Nevruz'un kendisi ile ilişkilendirilen inançlar bağlamında, sadece Şiflerce daha çok dinîleştirilmeye gayret edildiğini en azından Hz. Ali bağlamında bu durumun ortaya çıktığını görmekteyiz.

Türk tarihi boyunca bu bayramın kutlanıp kutlanmadığına kutlanılmışsa buna dinî bir nitelik verilip verilmediğine bir göz atarsak:

İlk dönem Çin vakai-i nameleri Bozkurt'tan bahsetmektedir. Türklerin bulundukları bölgenin dağlarla çevrili olduğunu, bu yere "Mamelles de la terre (Toprağın memeleri)" denildiğini kaydeden Süryani Mihail, Türklerin buradan ilk defa M.Ö. 510 yılında çıktıklarını anlatmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki, eski Türklerin mağara mabetleri tesis ettikleri bilinmekte, bu alışkanlığın Budist dönemlerde de, dinin kendilerine empoze ettiği düşünce ve inançlarla devam ettirildiğinden söz edilmektedir. Ayrıca bütün klasik kaynaklarda Türklerin beşinci ayın 10-20. günleri arasında ırmak kenarlarında, şenlikler düzenledikleri, kurban kesip, saç yaptıkları da anlatılmaktadır. Ecdat mağarası adı verilen bu mağaradan çıkanların Juan-Juanlar'ın demircileri olan Türkler olduğu ise bütün tarihî kaynaklarda yer almakta, bütün araştırmacılar bu gerçeği kabul etmektedirler. Şüphesiz bu bayramlara ne ad verildiği, bunların Ortadoğu yeniden doğuş mitleri ile ne derece ilgili olduğu hakkında yeterli bir bilgi bulmak güç gözükmektedir.

Yukarıdaki ifadelerden Gök Tanrı'ya inanan Türklerin ismini bilmediğimiz ama Nevruz'a benzer bir bayramı kutladıkları anlaşılmaktadır. Bilindiği üzere Nevruz kutlamaları Selçuklular ve

Osmanlı döneminde de devam etmiş, Nevruz kutlamaları münasebeti ile dönemin şairlerine Nevrûziyeler takdim edilmiş, askerlere bayram izinleri verilmiştir. Acaba Osmanlılar bu bayramı nasıl algılamış, kökenini nereye dayandırmışlardır? Bu konu ile ilgili olarak elimizde meşhur Osmanlı Şeyhü'l-İslamlarından Ebussu'ûd Efendi'ye âit iki tane fetva bulunmaktadır. Bu fetvalardan birincisi şöyledir:

Mesele: Hind Nevruzda yeñice kaftanlar giyse, zevci Zeyd “çıkar” diyicek. “Bu gün Nevruzdur, giyerin” dise şer'an mezbûreye ne lâzım olur?

Cevab: Ol günü tazim için olmayacak nesne lâzım olmaz. İkinci fetva ise şöyledir:

Mesele: Nevruz gününde Zeyd-i müslim eyû libaslarını giyüb yiyüb, içse, yârânları ile sahraya gitse ism lâzım gelür mi? Cevab: Nesne lâzım gelmez. Nevruz Mecusî değildir, nevruz Sultânidir.

Yukarıdaki fetvalardan da anlaşılacağı üzere, Osmanlılar Nevruz'u bir Mecusî âdeti olarak değil, Sultanî bir olay olarak algılamakta, bununla da onun İranî kökeni hakkındaki iddiaları reddetmektedirler. Aslında bu husus, yani Nevruz'un kökeni problemi her zaman tartışmaya açık olduğu gibi, “Nevruz=No Ruz” adının Avesta formu bile günümüze ulaşmamıştır. Böyle olmasına rağmen yine de “Nevruz” kelimesine bakarak bunu İranlılara bağlamak pek de doğru değildir. Bunu iki şekilde açıklamak mümkündür:

Birincisi: İran Nevruz'u hakkında, eski İran Zerdüştlüğünün kutsal kitabı olan Avesta'da ve onun allegorik tefsiri sayılan Zend'de hiçbir kayıt mevcut değildir. Burada özellikle belirtmek gerekir ki, Zerdüşti bayramlarla ilgili bilgilerimiz Avesta ve Pehlevî metinlerine değil, Müslüman İran dönemi perso-arabik diye adlandırabileceğimiz metinlere dayanmaktadır. İşte bu metinlerden birinde Fars bayramı

olarak nitelenen Nevruz'un başlangıcı ile ilgili olarak şöyle bir hikâye anlatılmaktadır:

"...Davud Oğlu Süleyman Peygamber, yüzüğünü kaybetmiş ve saltanatı da elinden gitmişti. Kırk gün sonra yüzüğü bulunup kendisine getirildi ve O da saltanatına tekrar döndü. Bu esnada etrafında padişahlar ve tepesinde de kuşlar toplandılar. Bunu gören Farslar, "Nevruz Amed" yani "Yeni gün geldi" dediler. Böylece bu gün, Nevruz olarak adlandırıldı. Sonra Süleyman Peygamber, rüzgâra kendisini gezdirmesini emretti. Bunun üzerine rüzgâr da Süleyman Peygamberi taşımaya koyuldu. Yolda kırlangıç, önlerine çıkarak, "Padişahım, benim yuvamda yumurtalarım var, yolunu değiştir, onları ezme!" dedi. Süleyman Peygamber de yolunu değiştirip yere indiği zaman kırlangıç gagasında su getirip bu suyu Süleyman Peygamberin önüne serpti ve ona hediye verdi. Bu sebepten dolayı Nevruz'da su serpilir ve hediyeler verilir." Dolayısıyla bu hikâyede Nevruz, Süleyman Peygamber kanalı ile Yahudiliğe bağlanmaktadır.

İkincisi: Eğer bu bayram İranlılara yani Arya'lara ait bir bayram olsa idi, o zaman bu bayramın diğer Arya gruplarınca da, yani diğer bir Arya grubu olan Hintlilerce de kutlanması, en azından kutlanılmasa bile onların kültürlerinde bu bayramın bazı izlerinin bulunması gerekirdi. Hâlbuki zikredilen kültürlerde bu bayramla ilgili hemen hiçbir iz yoktur.

Bayram kutlamaları esnasında ateş gibi bazı unsurların bulunmasına bakarak, daha önce, birçok araştırmacı gibi Nevruz'u Zerdüşîlikle ilişkilendirmek de doğru değildir. Zira kutlamalar esnasındaki ateş unsurunun Zerdüştilikten daha çok Türk kültürü ile ilgili olduğunu gösteren sayısız kanıtlar vardır. Zerdüştilikte ateş tapınma objesi, Türk kültürün de ise temizleme vasıtasıdır. Kutlamalar esnasında "ateş üzerinden atlama" şeklinde gerçekleştirilen pratiklerde

asıl amaç; ateşe tapınmak değil, onun aracılığı ile temizlenmektir. Bu durum tarihî bilgilerce de doğrulanmaktadır.

Kısaca ifade etmek gerekirse, gerek İslam öncesi, gerek İslam sonrası zaman zaman İranlılarca dinîleştirilmeye gayret edilmiş olan Nevruz, bazı marjinal gruplar dışında, Türklerin çoğunluğu tarafından hiçbir zaman dinî bir bayram olarak algılanmamış, baharın gelişi ile sembolize edilen bir “yeniden doğuş” bayramı olarak kutlanılmış ve günümüzde de bütün Türk ülkelerinde aynı amaç ve düşünce ile kutlanılmaktadır. Ayrıca bu kutlama pratiklerinde su serpme, su ile yıkanma, ateş ve ışık yakma, toprak atma, çeşitli uygulamalarla fala bakma, bol yağmur için tanrılara içki sunma vb. Türk kültürünün bir ürünü olan Ergenekon Bayramı ile Önasya Nevruzu’nun bir tür birleşimini de görmekteyiz.

SÜRYANİ KAYNAKLARINA GÖRE TÜRKLERİN MENŞEİ, DİNİ İNANIŞ VE ADETLERİ

Süryani kaynakları Türkler'in (Oğuzlar'ın) menşei, dinî inanış ve âdetleri yönünden zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Biz bu yazımızda Süryani Mihael [(Michel le Syrien) (1126-1199)]'in 21 kitap (bölüm) tan oluŖan **“Chronique”** adlı eseri ile Gregory Abû'l Farac İbn'al İbri [(Bar-hebraeus) (1226-1286)]'nin **“Abû'l Farac Tarihi”** adı ile dilimize çevrilmiş olan eseri üzerinde duracak, bu eserlerde Türklerle ilgili olarak verilmiş olan bilgileri değerlendireceğiz.

Özellikle belirtmek gerekir ki, Süryani müelliflerin verdiği bilgiler esasta iki kaynağa dayanmaktadır. Birincisi, Nastûri Hristiyan olan Süryaniler birer misyoner olarak IV. asırdan itibaren özellikle Maverâünnehir bölgesindeki Türklerle muhatap olmuş onların dinî inanış ve yaşayışları hakkında bir takım bilgiler elde ederek bu bilgileri daha sonraki nesillere aktarmışlardır. Maverâünnehir bölgesinde Süryani alfabesi ile yazılmış Türkçe mezar kitabelerine rastlanması bir yandan Orta Asya'da Süryani misyonerlerin faaliyetlerine delalet ederken, diğeri yandan Süryanilerin erken çağlarda Türklerle muhatap olduklarını göstermektedir. İkincisi ise, müelliflerin kendi gözlemleridir. Gerek Yakubi patrikliği gibi yüksek bir makamda bulunmuş olan Mihael, gerekse Yakubilerin Maphiran'ı olan Abû'l Farac Ortadoğ'u'da Türklerle birlikte yaşamış, onlarla bizzat muhatap olmuş, onları yakından tanımışlardır. Bize göre müelliflerin dayandığı temel kaynaklar bunlardır.

Süryani Mihael adı geçen eserinde **“Tourqaye”** ismini verdiği Türkler'in (Oğuzlar'ın) Nuh peygamberin oğlu Yafes'in soyundan türedikleri-

ni, Tevrat'a dayanarak bunların dünyanın, yani o zaman bilinen yer-kürenin, kuzeydoğu bölgesinde oturduklarını, Ye'cüc kavminden olduklarını ifade etmekte, Hezekiel peygamberin bu konudaki kehanetinin gerçekleştiğini bildirmektedir.

Cerrahoğlu'nun da belirttiği gibi, Türkler'in Ye'cüc ve Me'cüc kavminden olduklarına dair bu rivayetler birçok Türk ve İslam müelliflerince de olduğu gibi kabul edilerek ders kitaplarına özellikle tefsir kitaplarına bile geçmiştir. Şüphesiz kaynağını Tevrat'tan alan bu rivayetlerin doğruluğunu gösterebilecek bir delil mevcut değildir. Kur'an'da da Ye'cüc ve Me'cüc'ten bahsedilmekle birlikte bunların hangi kavim olduklarına dair bir açıklık yoktur.

Türklerin bulundukları mıntikanın dağlarla çevrili olduğunu, bu yere "Toprağın Memeleri" (Mamelles de la Terre) denildiğini ifade eden Mihael, Türklerin bu mıntikadan ilk olarak Hz. İsa'nın doğumundan 510 yıl önce çıktıkları, ikinci çıkışlarının ise kendi yaşadığı devirde olduğunu anlatmaktadır.

Mihael'in Asyalı Yuhanna (Jean d'Asie)'nin üçüncü kitabından aldığını ifade ettiği haber ise Türklerin dünyaya bakışı açısından oldukça enteresandır. Şöyle ki; Roma imparatoru Justinus, imparatorluğunun yedinci yılında Türk ülkesine bir elçi gönderir. Bu elçi, ülkesinden ayrıldıktan üç yıl sonra tekrar vatanına döner. Türklerin kurtlar ve çekirgeler gibi sayısız olduğundan, dokuz tane kralları bulunduğundan, bu kralardan birinin kendisini görünce ağladığından bahseder ve der ki: "Beni görünce ağlayan krala niçin ağladığını sordum. O zaman kral bana "Atalarımızdan işittiğimize göre Batı Krallarının, Bizans'ın elçilerinin bize gelmesi bizim için artık yeryüzünü fetih ve istila edeceğimize delalet eder."

Bu temanın meydana geliş sebebi ile ilgili olarak kronikte bir bilgi verilmemişse de Ostrogorski, Göktürklerle Bizanslıları temasa getiren sebebi Sasani-Bizans mücadelelerinin Bizans -Çin İpek Yolu'nu tehlikeye düşürmesi, Bizans'ın bu durum karşısında başka bir yoldan Çin'e ulaşmayı düşünerek bu konuda Türklerin kendilerine yardımcı olmalarını istemeleri olduğunu belirtmektedir. Kafesoğlu ise, elçi gönderme talebinin İstemi Kağan'dan geldiğini, İstemi Kağan'ın Bizans'a Manyak (Maniakh) adlı bir diplomatın başkanlığında bir heyet gönderdiğini (M. 568), Justinus II.'nin de aynı yıl Zemarkhos başkanlığında Göktürk Devleti'ne bir elçilik heyeti gönderdiğini kaydetmektedir.

“Babalarımızdan işittiğimize göre Ye'üc ve Me'cüc kavminden olan bu Türkler, bulundukları yerden çıktılar ve çıkmaya devam ettiler” diyen Mihael, Türk ülkesinin genişliği hakkında “Bu ülke güneşin doğduğu yerden en kuzey noktaya kadar uzanıyordu. Oldukça geniş ve uzun olan bu arazi dağlarla çevrili idi. Buranın iki kapısı vardı (dünyaya açılabilen). Bunlardan biri doğu ucunda, İran'ın ötesinde, diğeri de İberia (Kafkasya) yönünde. Yukarıda da ifade edildiği gibi ‘Toprağın Memeleri’ denilen bu bölgeden Türkler ancak bu kapılar vasıtası ile çıkabiliyorlardı”.

Süryani Mihael'in Türk ülkesinin kuzeyinde bulunan “Derbend” adı verilen kapıyı bekleyen İberia'lılardan naklettiği haber Türk dini inancı açısından da ilgi çekicidir:

“Onlar yiyecek hususunda hiç bir ayırım yapmıyorlar, yeryüzünde hareket edebilen her şeyi; hayvanları, vahşi yaratıkları, sürüngenleri, böcekleri, kuşları, hatta bunların ölülerini de yiyorlardı. Aynı zamanda ölü insanların etlerini de yedikleri gibi, bir yabancı onların arasına girerse, eğer Türklerden bir arkadaşı da yoksa onları bile öldürür yerlerdi”.

Şüphesiz bu bilgilerin doğruluğuna inanmak mümkün değildir. Zira şimdiye kadar Türklerin dini inanış, örf ve âdetleri ile ilgili araştırmaların hemen hiç birinde bu rivayetleri doğrulayıcı bir bilgiye rastlanmamıştır. X. asrın ilk yarısında Türk ülkelerini gezen, diğer Türk kavimlerinin yanında Oğuzların dini inanış, örf ve âdetlerini tespit eden İbn Fazlan'da da bu bilgileri bulmak mümkün olmamıştır. İlgi çeken husus; Türkler hakkında verilen bu bilgilerin, Moğolların İslam ülkelerini fethetmeye başladıkları zaman İslam müellifleri tarafından hemen hiç değiştirilmeden Moğollar hakkında da anlatılmış olmasıdır.

Türklerin sakin tabiatlı, çok konuşmayı sevmeyen insanlar olduğunu ifade eden Mihael, onların çok evlilik (poligamie) yaptıklarını, kendilerini çok evlenmekten men eden bir kanunları bulunmadığını anlatmakla, elbise olarak fabrikasyon kumaştan yapılmış giyecek yerine, koyun ve keçi kılından dokunmuş kaba kumaşlardan yapılmış elbiseler giydiklerini, aynı tür malzemeden - mamul çadırlarda oturduklarını anlatmaktadır. Müellife göre Türklerin tek sanatı hayvanları evcilleştirmek ve onları kolayca sevk etmektir.

Mihael'in belirttiği en önemli husus ilerde de üzerinde durulacağı üzere Türklerin Tek Tanrıya inanmış olmalarıdır. Müellif "Onlar gökyüzünü Allah olarak tanıyor, onunla ilgili fazla bir şey de bilmiyorlardı" demektedir.

Türklerin göç etmeleri hususuna gelince, daha önce ifade ettiğimiz gibi Türkler, "Toprağın Memeleri" denilen dağlarla çevrili iç bölgede oturuyorlardı. İlk önceleri komşu devletlerin kendilerine ihtiyaçları olduğu zaman zikredilen kapılardan dışarı çıkabiliyorlardı." Türklerin bu bulundukları mıntıkadan çıkarak Maveraünnehri fethedişleri Perslerin son imparatoru zamanında, Arapların istilâ hareketlerinden 100 yıl, günümüzden 600 yıl önce oldu," diyen müellif, Türk kültür tarihi açısın-

dan önemli olan şu bilgiyi vermektedir:

“Rivayet edilir ki, onlar doğudan batıya doğru ilerlemeye başladıkları zaman, önlerinde yürüyen, köpeğe benzer bir hayvan (animal semblable à un chien) görüyorlardı. Onun ne olduğunu, nereden geldiğini bilmiyor, ona yaklaşmıyorlardı. O, hareket etmeye başladığı zaman onlara (Oğuzlara) kendi dillerince “Kalkınız.” diyordu. Onlar kalkıyor, onu takiben o nereye giderse oraya kadar gidiyorlardı. O, bir bölgeye yöneldiği zaman, onlar da yöneliyor, o, durduğu zaman onlar da duruyor, orada ordugâh kuruyorlardı. İdare edebilecekleri bir ülkeye geldikleri zaman bu kılavuz artık onlara gözükmüyor, onlar da onu takip etmiyorlardı.”

Türklerin birinci yayılışları Hezekiel’in dediği gibi gerçekleşti ve bu yayılış Allah’ın emri ile oldu diyen Mihael, Türklerin ikinci yayılışları hakkında bir takım sebepleri sıraladıktan sonra “Türkler çıkıp harekete geçtikleri zaman yeryüzünü kaplıyorlardı, yeryüzü onları taşımaya kâfi gelmiyordu. Onlar doğudan batıya ilerliyorlardı. Onlar ilerlemeye başladığı zaman binicilere yol gösteren, köpeğe benzer hayvan onlara da gözüktü. O, onların önünde yürüyor, fakat onlar ona yetişemiyorlardı. O, hareket etmek istediği zaman sesini yükseltiyor ve onlara “Goş” yani “Kalkınız” diyordu. Onlar da kalkıyor, o duruncaya kadar onu takiben yürüyorlardı. O durduğu zaman onlarda duruyor, oraya ordugâh kuruyorlardı. Uzun zaman onlara rehberlik etmiş olan bu hayvan sonraları gözükmeydi. Biz, bu konuda herhangi bir şey okumadığımız gibi onunla ilgili bir şey de işitmedik. Bu konu ile ilgili olarak Ebü’l-Farac’da “Mübarek ihtiyar bir adamın, güya bir köpeğin Selçuk Oğullarına rehberlik ettiğine dair anlattığı hikâyeyi başka bir yerde görmedik. İhtimal ki, kendisi bu hikâyeyi birinden işiterek yazdı yahut bizim bilmediğimiz bir kiptan nakletti. Çünkü biz bunu hiç bir kitapta görmedik.” demektedir.

Bu iki rivayette de “köpeğe benzer bir hayvan” diye tarif edilen şeyin Oğuz Kağan Destanı’nda zikredilen “Bozkurt”tan başka bir şey olmadığı kesindir. Zira Oğuz Kağan Destanı’nda konu ile ilgili olarak:

“Ben sizlere oldum Kağan

Alalım yay ile kalkan

Nişan olsun bize buyan

Bozkurt olsun bize uran”

denilirken, Dede Korkut hikâyelerinde de Salur Kazan atasının kurt yavrusu olduğundan bahsetmektedir. Görülüyor ki, Süryani tarihçilerinin rivayetleri ile Oğuz Kağan Destanı ve Dede Korkut rivayetleri arasında büyük bir benzerlik vardır. Bu da, özellikle Selçuklular (Oğuzlar) arasında bu rivayetlerin o devirde de yaşadığını göstermektedir.

Mihael’in ifadesine göre krallıkların ortasına gelen Türkler, bulundukları ülkenin kendilerine yetmediğini anlayınca, gidecekleri ülkeleri belirleyebilmek için her boy beyi kendilerinin kuvvet sembolü olan ok’u aldılar. Bunları işaretleyerek Tanrının bulunduğu inandıkları göğe doğru fırlattılar. Bunlar yere düşünce kimin oku hangi tarafı gösteriyorsa o tarafa gittiler. Güneye gidenler Hindistan’a vardılar. Bunlardan bir kısmı oradaki yerli halkın inancını kabul ederek putperest olurken, diğer bir bölümü de Hristiyan oldular. Grek imparatorluğuna doğru yönelenler, yani o bölgeye gidenlerse Hristiyanlaşarak “**Qoumanâyê**” (Kumanları) meydana getirdiler. Diğer bir bölüm ise bulundukları ülkeden batıya göç edip Araplarla karşılaştılar ve onların dinini kabul ederek Müslüman oldular.

Mihael'e göre Türklerin Müslüman oluşlarını şöylece açıklamak mümkündür:

Daha öncede belirttiğimiz gibi Türkler oturdukları iç bölgelerde bile Tek Tanrıya inanıyorlardı. Onu, görünen gökyüzü gibi mülahaza etmelerine rağmen bu, onların Tanrıyı tek olarak kabul etmelerine engel değildi. Bugün bile Türklerden birine dininin ne olduğu sorulursa onlar “Qan Tengri” diye cevap verirlerdi. Onların dilinde “Qan” mavi gök, “Tengri” de “Allah”ı ifade eder. Böylece de onlar göğün “Tek Tanrı” olduğuna inanırlar. Arapların da Tek Tanrıya inandıklarını öğrenince Türkler, Arapların dinini benimseyip İslamiyet'i kabul ettiler.

Türkler ilk çağlardan beri Tanrı kelimesini kullanmaktadırlar. Sadet Çağatay'ın da belirttiği gibi Tanrı; menşei bilinmeyen bir kelime olup “gök”ün sinonimi olarak izah edilmesine rağmen bu kelimenin tarihten önceki devirlerde Juan-Juan'lardan geçmiş olabileceği düşünülmektedir. Günümüzde bu kelime, bütün Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliğine göre çeşitli şekillerde Tanrı, Tenri, Tengri, Tangara, Tura,, vb. söylenilmektedir. Kaşgarlı Mahmut da meşhur eserinde Tengri kelimesini “Allah Azze ve Celle” diye açıkladıktan sonra, “Kâfir” diye vasıflandırdığı, henüz Müslüman olmamış Türklerin “gök”e Tanrı dediklerini, hatta gözlerine büyük gözüken her şeye aynı adı verdiklerini ifade etmektedir. Emel Esin'in naklettiğine göre Doerfer, Türklerin “Tengri” kelimesini umumiyetle ilah manasına kullandıklarını bazen da tabiat tezahürlerine teşmil ettiklerini kabul etmektedir.

X. asrın ilk yarısında Türk ülkelerini gezen, onların dini, inanış, örf ve âdetleri hakkında bilgi veren İbni Fazlan da Oğuzların dini inanışları ile ilgili olarak “İçlerinden biri zulme uğrar veya sevmediği bir şey görürse başını semaya kaldırıp “Bir Tanrı” der, Bu, Türkçe “Bir Allah” demektir. Zira Türkçe’de “bir” vahid, “Tengri” ise Allah demektir” diye

anlatmaktadır.

Günümüz Dinler Tarihçilerinden Eliade ise, Türklerin dini inanışları hakkında şu bilgiyi vermektedir:

Türkler Tek Tanrı'ya inanıyorlardı. Bütün dualarını ona yapmalarına rağmen ona ibadet etmiyorlardı. İbadet etmek için yapılmış bir ibadethaneleri de yoktu. Onlar Tanrıyı mücerred bir kavram olarak düşünüyorlardı. Hatta günümüzde bazı Sibiry ve Orta Asya'lı milletler Tanrı'nın insanlardan uzaklaştığına (Tunguzlarda olduğu gibi) ve kendileri ile ilgilenmediğine inanmaktadırlar.

Yukarıdaki ifadeler Türklerin İslam olmadan önce de tek Tanrıya inandıklarını ortaya koymaktadır.

Mihael'e göre Türklerin İslam'ı kabul etmelerinin ikinci sebebi ise şudur:

Türkler bulundukları mntıkadan çıkıp Maveräünnehri işgal ettikleri zaman Araplar tarafından peygamber olarak kabul edilen "Muhammed" çıkmıştı. Pers İmparatorluğu'nun yıkılması sonucu Maveräünnehir'den daha ilerilere giden Türkler, Araplarla birleştiler ve İslamiyet'i kabul ettiler. Bu ilk Türkleri takiben gelen Türkler, bu bölgelere geldikleri zaman, kendileri ile aynı ırka mensup, aynı dili konuşan Müslüman olmuş ırkdaşlarını gördüler ve onların dini inanışlarını benimseyip Müslüman oldular.

Üçüncü sebep ise, Greklere karşı Araplarla birlikte hareket eden Türkler, verimli topraklara girdiler ve onlar Araplardan, peygamberin kendi dinini kabul edenlere çok şeyler vaat ettiğini öğrendiler. Bu durumu da öğrenir öğrenmez sünnet olup abdest aldılar. Halife Araplardan olmak üzere, Müslümanların hükümdarı oldular. Mihael'in de belirttiği gibi, Türklerin İslam âlemine girişleri, Halifelik ve sultanlık müessesesi-

nin ayrılmasına sebep olmuştur.

Süryani kaynakları Türklerin örf ve âdetleri hakkında da bilgi vermektedir. Mihael'in anlattığına göre Türkler, Pers ülkesine, diğer şehir ve kasabaları fethettikleri zaman aralarında bir hükümdar seçmek istemişler. Her boyu temsilen bir boy beyinin katılması ile 70 kişi toplanmış, her boy beyinin elinde, kendi güç ve kuvvetinin sembolü olan bir ok varmış, önce bir daire çizilmiş, boy beyleri bu dairenin etrafına oturmuşlar. Onlardan her biri ellerindeki bu okları havaya fırlatmışlar. Bu oklardan biri dairenin merkezine dik olarak düşmüş ve bu okun sahibi hükümdar olarak seçilmiştir.

Türklerin ellerindeki okları havaya fırlatmaları eski Türk kültürü unsurlarından biridir. Fransız araştırmacı J.P. Roux, bu âdetin Türklere Çinlilerden geçmiş olabileceği üzerinde durarak "Orta Asya'lı göçebeler göğe (Tanrı'ya) karşı ok atmayı severlerdi" demekte, gök gürültüsünü bertaraf etmek için de göğe ok attıkları, hatta Tanrı ile haberleşmek için bile aynı usule başvurduklarını belirtmektedir

Süryani kaynakları Türk (Oğuz) etnografyası ile ilgili değerli bilgiler de ihtiva etmektedir. Şöyle ki:

"Ebu'l-Farac, I. Selçuklu Sultanı Tuğrul Bey'in 23 Ağustos 1062 yılında Abbasi Halifesi el-Kaim'in kızı Seyyide ile evlenmesi esnasında yapılan düğün konusunda "Rivayet edildiğine göre kız evine gönderildiği zaman Sultanla Türk eşrafı ayağa kalkarak kendi âdetlerine göre raks etmişler, sonra diz üstü oturarak kalkmışlar ve Türk şarkıları söylemişlerdir. Gelin için altından bir taht hazırlanmıştı. Sultan içeri doğru girerek yere doğru eğildi, karısını selamladı ve içeride kalmayarak dışarı çıktı. Sultan yedi gün bu şekilde hareket ederek kadının yüzünü görmek üzere peçesini açmadı." demektedir.

Ebu'l-Farac, ilk tuğranın meydana gelişi hakkında şu bilgiyi vermektedir:

“Tuğrul Bey, Halife Kaim’e yazdığı bir mektupta Müslümanların sığınağı ve Rükneddin Sultan Tuğrul Bey unvanlarını kullandı. Bu zamandan başlayarak (M. 1050) mührünün üzerine bir “yay” resmi kazdırmış ve bu üç unvanı tespit etmiş, bu işarete “Tuğra” denilmiştii. Bu tuğrayı yapanlara da “Tuğrai” deniliyordu.

Sonuç olarak yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Süryani kaynakları özellikle Türklerin menşei meselesinde Tervat rivayetlerine dayanmış, onu esas alarak Tervat’ta Ye’cüc ve Me’cüc’e izafe edilen sıfatları Türkler için kullanmışlardır. Şüphesiz bu konuda müelliflerin birer Hristiyan din adamı olmalarının rolü büyüktür. Böyle olmakla birlikte, yine de Süryani kaynakları Türk tarih ve kültürü açısından büyük önemi olan Türklerin İslamı kabul etmeden önce de Tek Tanrıya inandıklarını, bunu “Tengri” diye ifade ettiklerini, İslami kabullerinde bu tür bir inanışa sahip olmalarının rolünün büyük olduğunu belirtmekte, Oğuz Kağan Destanının hâlâ o zaman yaşayan Türkler arasında geçerli olduğunu göstermektedir. Oğuz etnografyası ve sanatına dair bilgiler yanında, Türk destan motiflerinde kullanılan 3, 7, 70 vb. rakamları da muhafaza etmiştir.

Kısaca, Türklerin menşei ile ilgili husus bir yana bırakılırsa, Süryani kaynakları diğer kaynaklarca Türk tarihi ile ilgili verilen bilgileri tamamlamakta, onları tasdik etmekte, açıklayıcı bir takım bilgileri içine almaktadır. Bu bakımdan Süryani rivayetleri Türk tarihi için önemli birer kaynaktır.

ANADOLU'DA HAYVANLARLA İLGİLİ İNANÇLAR

Tarihin başlangıcından bu yana insanlar hemen hemen kendileri ile aynı coğrafyayı paylaşan, birlikte yaşayan hayvanların hareket, duyuş ve sezislerinden derin bir biçimde etkilenmişlerdir. Birçok kültür, inanış ve ideolojinin temelini oluşturan mitlerin özünde bu hayvanlar yer almış, insanlar bitki ve insan biçimli tanrılardan daha çok hayvan biçimli(zoomorf) tanrılara tapınmışlardır. Her kültür, din ve inanışa göre bazen tanrı, bazen şeytan, bazen meleği temsil eden bu hayvanlar çoğu zaman tanrılarla özdeşleştirilmişlerdir. Bununla birlikte onlar aynı zamanda insanları kutsal yolculuğa götüren binek, kutsalla ilişkide kurban, beslenmemize yardımcı olan bir besin maddesi olarak kabul edilmişlerdir.

Birçok din ve mitoloji insanların kökenine hayvanları yerleştirmiştir. Daha sonraları, bu mit içinde yer alan, kendi coğrafyasında mevcut hayvanları kutsal ve kutsal olmayanlar şeklinde sınıflandırıp onları kabullenmişlerdir. Türk kültürü de bunun dışında değildir.

Göçebe bir toplum için, şüphesiz en kıymetli ve değerli varlıklar, aynı zamanda kendilerinin geçim kaynakları da olan hayvanlardır. Kabul ettikleri din ve yaşadıkları kültürel çevreye bağlı olarak onları kutsal ve kutsal olmayan varlıklar şeklinde kategorize ederek kabullenen insanlar, onların davranış ve hareketlerine bakarak uğur, uğursuzluk, ölüm, ölüm anı ile hava tahmini de dahil birçok kehanet ve yorumlarda bulunmuşlardır. Tarihin ilk döneminde ortaya

çıkan bu inanışlar, bazı farklılıklarla günümüze kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir. İşte biz burada mevcut inanışlar üzerinde duracağız.

Bütün Türk kavimlerinde olduğu gibi Anadolu'da da kutsal hayvanların başında Bozkurt gelir. Günümüzde Eski Türk destanlarındaki "İnsanların Kurttan Türemesi" efsanesi unutulmaya yüz tutmasına rağmen, yine de Bozkurt uğurlu hayvan olarak kabul edilmektedir. Şöyle ki; bir kimse yolculuk esnasında kurt görse, işi rast gelir. Nazardan korunmak için üzerine kurt dişi takılır. Bir kimsenin vücudunda küçük yaralar oluşursa, kurt aşağı su içine konulur ve su kaynatılır. Hasta bu su ile yolların kesiştiği kavşakta yıkanır. Bir kimse uygunsuz bir iş yaparsa onun için "Kurt ulusundan gördüğünü işler." denilir. Bir kimsenin soyuna ihaneti söz konusu olduğunda "Osurgan kancıktan kurtçul(kurt yakalayabilen) enik doğmaz." sözü söylenir. Birine beddua edilirken "Allah, Bozkurt'unan kıyamete kalasın." denilir. Bunun açıklaması ise şöyledir: "Kıyamet kopacağı zaman bir koca karı bir de Bozkurt kalacakmış. Son olarak Bozkurt koca karıyı da yiyecek ve ondan sonra Azrail Bozkurt'un canını alacakmış." Eğer bir kimsenin çocuğu anne ve babasına karşı kötülük yaparsa onun için "Kurttan kuzu doğmaz." , her hareketinden çekinen, korkan insan için ise "Korkma! Kuyruğunu kurt çalmaz." ifadeleri kullanılır.

Ayrıca kurt kırdı(yazıda) kalmış hayvanlara zarar da verebilir. Bu zararın önüne geçmek için bütün Türk kavimlerinde olduğu gibi Anadolu'da da "kurt ağzı bağlama" denilen bir yöntem başvurulur. Hemen her tarafta yapılan pratikler farklıdır. Bunlardan bir tanesi ise şöyledir: Kurt ağzı bağlamak için önce bir makas veya bıçak alınır. Ağız açık olan bu aletlerden birinin üzerine Kur'an'dan bir ayet ya da bir sûre

okunarak aletin ağzı kapatılır ve alet bir kenara konulur. Akşam yapılan bu işlem, sabah olunca bıçak veya makasın ağzı açılarak sona erdirilir.

Türk toplulukları için kutsal kabul edilen diğer bir hayvan ise At'tır. Bu kabulden hareketle At ve At'ın Türk inaniş ve düşüncesinde oynadığı rolle ilgili bir çok araştırma yapılmıştır. Bunların içinde en ilginç olanı ise Emilie Maj tarafından yapılmış olan dini antropoloji açısından yakut kültüründe at (= *Le Cheval chez le Yakoutes Chasseurs et les Eleveurs- De la monture a l'emblemme culturel*- adlı doktora çalışmadır.

Atlar içinde en kıymetli olanı ise doru attır. Bu hususla ilgi olarak;

Alma alı

Besle Kır'ı

Yağzın da binde biri

İlle doru, ille doru,

diye bir tekerleme söylenir. Ölmüş atların kafatası bina, tarla ve bostanları nazardan korumak için kullanıldığı gibi, yağmur yağması dileğiyle üzeri yazılıp ırmağa salınır. Bir kimse evlenme ve kız seçimi hususunda tereddüt gösteriyorsa ona "At ile avrat yiğidin bahtına çıkar." denilerek ona bu konuda tereddüt etmemesi anlatılmaya çalışılır. Eğer gelin atın üzerinde giderken at pislerse gelinin bakire olmadığına inanılır.

Rüyada at görmek her zaman iyilikle yorumlanır.

Çoğu zaman masumiyet ifade eden koyun melek olarak; keçi ise şeytan olarak kabul edilmektedir. İnanışa göre cinler, insanlara keçi donuna/biçimine girerek gözükebilirler ama asla koyun donuna

giremezler. Gece oğlak ve keçi, yol üzerine çıkarsa mutlaka dikkat etmek ve Kur'an'dan ayetler okumak gerekir.

Ayrıca Kafkasya halklarında Bezoar adı verilen ve çok eski dönemlerde Kafkas dağlarında yaşadığına inanılan bir tür yaban keçisinin öd kesesinden çıkarılmış olan taşlarla yağmur yağdırma işlemi gerçekleştirildiğinden de bahsedilir.

(Bezoar Keçisi)

Köpek, yarı kutsal bir karakter göstermektedir. Cinler köpek donuna değil, köpek yavrusu/enik donuna girebilirler. İnanışa göre eğer köpek gece ulursa "Sahibime gelecek bütün kötülükler bana gelsin."; gündüz ulursa "Bana gelecek kötülükler sahibime gelsin." dermiş. Bu sebeple köpeklerin gündüz uluması kesinlikle iyi sayılmaz. "Köpek giren

eve melek girmez.” hadisine dayanarak –av ve sürü köpekleri hariç- köpek pis sayılır. Köpek bir kaptan su içmiş veya yemek yemişse o kabı yedi defa yıkamak gerekir mealinde hadislerin mevcudiyetinden söz edilmektedir.

Türk toplulukları için kediler bir anlam ifade etmezken kediler İslam’da ve Arap kültüründe önemli bir yere sahiptir. Kedinin yaratılışını Nuh Tufanı ile ilişkilendiren Müslümanlığa göre kedi kutsaldır. Peygamber efendimizin de çok sevdiği bir kedisi olup kedisinin ismi Muezza’dır. Bu, kısa tüylü, karamel rengi bir Habeş kedisidir. Hz. Muhammed Muezza’yı o kadar çok severmiş ki, Muezza bir gün sedirde oturan Hz. Muhammed’in giysisinin ucunda uyuya kalınca kediye kıyamayan Hz. Muhammed, giysisini keserek sedirden kalkmayı tercih etmiş, bu hayvanın mescide girmesine bile izin verilmiş olup Peygamberimizin kedinin artık suyu ile abdest aldığı rivayet edilmiştir. Hz. Muhammed’i sokmaya kalkışan yılanın zehirli ısırgından kedi sayesinde kurtulan Hz. Muhammed, kedinin sırtını okşamıştır. Bu sebepten dolayı kedilerin sırt üstü yere düşmediklerine inanılır.

Kedilere gece taş atılmamalıdır. Çünkü onların cin olma olasılığı çok yüksektir. Ayrıca cimri olan birini nitelemek için “Kediye pisliğin ilahtır demişler hemen gömmüş.” sözü söylenir. Fare(sıçan) ile ilgili bir inanış olmamasına rağmen “Sıçandan doğan kendir keser.” sözü bazı nitelemelerde kullanılır.

Kirpinin bulunduğu evde bolluk ve bereket olacağına inanılır. Tilki uğurlu; tavşan uğursuz sayılır. Katır da Hz. İbrahim’in ateşine odun taşıdığı için, Hz. İbrahim’in bedduasını almış ve bu yüzden doğurmazmış.

Deve de kutsal sayılan hayvanlardandır. Baş ağrısını gidereceği düşüncesiyle yastığın içine eski deve yünleri konulur.

Karınca, Hz. İbrahim'in ateşine su götürmeye çalıştığı için kutsal kabul edildiği gibi, kertenkele de aynı inançla kutsal kabul edilir. Eğer bir kimsenin evinde karınca yuvası varsa ve karıncalar yiyecek maddelerinin içine giriyorlarsa bunları evden temizlemek için, haram yediğine inanılan birinin evinden biraz un getirtilip, karınca yuvasına serpilir. Karıncalar haram yemedikleri için o evi terk edeceğine inanılır.

Türklerin kutsal kabul ettikleri hayvanlardan bir diğeri de balıklardır. Türk dünyasının en kuzey ucunda yaşayan Saha(Yakut)lar'da balıklar kutsal kabul edilirken, Altay mitolojisinde dünyanın balığın üzerinde durduğu inancı vardır. Anadolu'da ise balıklar bulundukları mekânlara bağlı olarak kutsal sayılmakta, hatta bunlardan bir kısmının savaşa giderek gazi, bir kısmının şehit olduğuna inanılmakta bunlarla ilgili birçok hikâye anlatılmaktadır. Bu hikâyelerden en tanınmış olanları Şanlıurfa'daki balıklı gölde yaşayan balıklarla, Darende de Somuncu Baba türbesi yanındaki kuyuda bulunan balıklarla ilgili olarak anlatılan hikâyelerdir. Bu balıklar yenilmez ve avlanmazlar.

Kurbağayı gören, onunla temas eden kimse, elinde siğil oluşacağından önceden "siğilim evde, siğilim evde" demesi gerekir.

Türk mitoloji ve kültüründe kuşlarla ilgili inanışlar büyük yer tutar. Güvercin kutsal olarak kabul edilir ve avcılar tarafından avlanmazlar. Kutsallığının sebebini ise halk, hicret sırasında Peygamberimizin düşmanlarından saklanmak amacıyla Sevr Mağarası'na girmesi, güvercinin mağaranın ağzına yuva yaparak O'nun gizlenmesine yardımcı olması ile açıklamaktadır. Turna avlanmaz.

Kırlangıç(ebabil) ve hacı leylek adı verilen leylek de kutsal kuşlar arasındadır. Guguk(ibibik) kuşu, Hz. Süleyman ile ilişkilendirilerek kuşların çavuşu olarak kabul edilmekte, ancak ilginç bir biçimde pis bir evi tanımlamak için “İbibik yuvası gibi kokuyor.” denilmektedir.

Kaz, bütün Türk boylarının ortak inancı olan Albastı, Algelini... hastalığına sebep olan kötü ruhları kovup, hastayı şifaya kavuşturan bir hayvan olarak kabul edilmektedir. Bayat boyunun ongunu olan baykuş, adının ağza alınması tabu olduğu için hayırlı kuş olarak anılır ve kimin evinin üzerine konarsa orada felaket olacağına inanılır. Mazdaizm’de meleklerin yardımcısı, insanların dini görevlerini yerine getirmede uyarıcı bir rol üstlendiğine inanılan horoz, Türk Aleviliğinde Cebrail olarak kabul edilir. Özellikle Tahtacılar da en büyük kurban olarak Cebrail kurbanı adı altında horoz kurban edilir. Ayrıca horoz gün batımı ile akşam ezanı arasında öterse, uğursuzluk olacağına inanılarak o horoz kesilir.

Yarasa/Şeşe kuşu pek uğurlu sayılmaz.

Sürüngen hayvanlardan yılan korkunç bir hayvan olarak kabul edilmekle birlikte, kuraklık olduğu zaman, yağmur yağdırmak amacıyla yakılır.

İlginç bir âdet de ineklerle ilgilidir. Bir kimsenin ineği, çiftleşme zamanı geldiği halde boğalarla çiftleşmezse, ineğin sahibi olan hanım ekmek yaptığı tahtayı(ekmek tahtası) sırtına sarıp evden küs gider. Yolda bir hanım bu küs hanıma niçin evi terk ettiğini sorar. Küs gitmesinin yararı olmayacağını, evine dönerse ineğinin çiftleşeceğini söylemesi üzerine evi terk eden kadın tekrar evine döner. İneğin yanında cereyan eden bu olay neticesinde onun çiftleşeceğine inanılır.

Bazı koyun ve keçiler doğurdıkları zaman yavrularını emzirmezler. Bu tür hayvanlara “almaz” adı verilir. Bu hayvanların yavrularını emzirmeleri için oğlak ve kuzunun tüyünden biraz alınıp annenin kıcına sürülür. Sonra bu yün yakılıp koyun ve keçinin burnuna tütsü yapılır ve sonuçta koyun ve keçi, yavrusunu emzirmeye başlar. Bu bir nevi büyü işlemidir.

Şubat(Gücük) ayının ilk çarşamba gününde bütün hayvanların sağ tarafından, onların bir yıl boyunca sağlıklı olması amacıyla üç kıl çekilir. Aynı işlem hemen bütün insanlar için de geçerlidir.

Bazı hayvan adları: Aslan, bozkurt, şahin, doğan, koç vb. ad ve soyadı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca bitkilere verilen adlarda da hayvansal öğelere rastlanmaktadır. Şöyle ki; Öküzgötü, horozgötü, sıçanotu, eşek gülü, kuzu kulağı, oğlak kulağı, deve diken, koyun gözü, it(kuş) burnu, karga kozağı, it dirseğı, kazayağı, it siyağı, keçi memesi... vb.

Kulak ılgın gibi bir kısım arazi de hayvan organlarına benzetilerek adlandırılmaktadır.

Yukarıda ifade edilen inançları kısaca tahlil edersek şu özellikleri görürüz:

a) Hayvanlarla ilgili inanışlardan bozkurt, at, baykuş, kaz, turna... konusundaki inançlar, kaynağını, Orta Asya eski Türk inanışlarından almaktadır.

b) Koyun, keçi, kedi vb. hayvanlarla ilgili inanışlarda kutsallığı tayin eden temel faktör dinî olmaktan ziyade, göçebe ekonomik yapısı olarak gözükmektedir.

c) Güvercin, kırlangıç(ebabil), kertenkele, karınca ve yılan ile ilgili inançlar ise kaynağını Sami kültürlerden almakta, kendini İslamî bir şekil altında topluma takdim etmektedir.

Ayrıca belirtmek gerekir ki hayvanlarla ilgili tespit ettiğimiz bu inanışlar, günlük hayatımızda olduğu gibi rüyalarımıza da yansımış, rüya yorumlarını içeren kitaplarda rüyalar, hayvanlara bakış ve onları kabullenişimiz doğrultusunda yorumlanma yoluna gidilmiştir.

ANADOLU'DA CİNLERLE İLGİLİ İNANÇLAR

Etimolojik olarak **c-n-n** kelimesinin bir türevi olan *cin* kelimesi *cennet*, *cenin* ve *cinan* kelimesi ile aynı kökten gelmekte olup, örtülü yer anlamında olup Ortadoğu inanışlarının temelinde yer alan gözükmeyen varlıkları ifade eder. Müslümanlar bu inanışın İslamiyet'le birlikte ortaya çıktığını ve Kur'an referanslı bir inanış olduğunu ifade etseler de bu doğru değildir. Çünkü İslam öncesi Arap topluluklarında da cinlere inanış vardı.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan birçok sure ve ayette cin ve cinlerden söz edilmektedir. Bu sure ve ayetler şunlardır:

Sure	Ayet	Sure	Ayet
En'am	100, 112, 128, 130	Neml	17, 22, 39
A'raf	38,179	Secde	13
Hud	119	Sebe	12, 14, 41
Hicr	27	Saffat	158
İsra	88	Fussilet	25, 29
Kehf	50	Ahkaf	18, 29
Zariyat	56	Rahman	15, 31, 33, 39, 56, 74
Cin	1, 5, 6	Nas	6

Cinler sadece Kur'an'da geçmez. Aynı zamanda hadislerde de yer alır. Bir hadiste cinlerin üç sınıfa/kategoriye ayrıldıkları ifade edilmekte olup birinci kategoride yer alan cinler yılan, akrep ve böcek, ikinci kategoride yer alan cinler rüzgâr, üçüncü kategoride yer alan cinler ise insan şeklinde tanımlanmıştır.

Örneğin bir kadın peygamberimize gelerek çocuğunun cinler tarafından rahatsız edildiğini ifade etmiş ve konu ile ilgili olarak peygamberimizden yardım istemiştir. Peygamberimiz de çocuğun göğsüne elini koymuş ve çocuk bu halde öksürünce çocuğun ağzından küçücük bir hayvan çıkıp gitmiştir.

Peygamberimiz kemiklerin Müslüman cinlerin yemekleri olduğunu ifade ederek cinlerin asli suretleri ile insanlar tarafından görülemeyeceğini ancak köpek, eşek ve yılan şeklinde görülebileceğini ifade etmişlerdir.

Geleneksel Türk Din ve inanışlarında cinle ilgili hususlar yoktur. Cin inancı Sami kültürle ilişkilidir ve bize de Müslümanlık yolu ile geçmiş olup Türkler Müslüman olduktan sonra adlandıramadıkları bütün ruhları cin olarak isimlendirmişlerdir. Bu nedenle cinlerin özel bir adı yoktur. Türklerin cin inancına yabancı olmaları Arapça **cin** kelimesinin Farsça karşılığı olan **periyi** ayrı bir varlık olarak düşünmelerine yol açmış, cinlerin dişilerine peri; erkeklerine de cin adını vermişlerdir.

Türkler ölmüş ata-babalarının ruhlarına inanırlar. Onlarla aralarında genetik bir bağlılık vardır. Hâlbuki cinlerle ilgili böyle bir bağ söz konusu değildir. Türkler rüyalarında ruhlarla ilişkiye girebilirler. Hâlbuki cinlerle böyle bir ilişki yoktur. Ruhların zararlarından korunmak için onları hoşnut etmek gerekir. İnsanlar genel ahlaka aykırı davranışlarda bulunursa ya da cinlerin menfaatlerine engel olmaya başarlarsa cinler onları çarpardı. Yüz felci cin çarpmasıdır. Halk bunları öyle bilir. Kronik bronşit hastalarına halk *yelpikli* derdi. Eski Türkçede “yel”, cin anlamındadır. *Yelpikli* de içine cin girmiş kimse demektir. Bugün hala köylerimizde yel ipliği bağlatma, “*Sağıma soluma yel*

giriyor.” şeklindeki anlatım ve şikâyetler bu *yel/cin* anlayışı ile ilgilidir. Cinlerin zararlarından korunmak için ise ya Kuran’dan bir ayet, ya da bir sure okumak veyahut da bunlardan nüsha yaparak vücuda takmak gerekir.

Ruhlar her yerde bulunurken, cinler genellikle izbe yerlerde, terk edilmiş ev ve ören yerlerinde ikamet ederler. Anadolu’nun çeşitli yörelerinden derlediğimiz bu inanışlarla ilgili hikâyelerden birkaçını aşağıda sunacağız.

Cinlerle ilgili anlatılan hikâyelerin içinde en ilginç olanı cinlerle evlilik hikâyeleri idi. Amcamın hanımı kardeşinin cinle evli olduğunu anlatırdı. Kendisi cini görmemiş ama kardeşi ona cinle evli olduğunu, ondan iki tane çocuğunun doğduğunu, bunların hala yaşadığını anlatırmış. Sonunda cinle evli adamı Hoca’ya götürmüşler, hoca okusun adamı iyileştirsın diye. Adama cin olan karısı hocaya gitmemesi için yalvarmış. Ama yine de onu Hoca’ya götürmüşler. Köyümüzün önünden Yeşilirmak geçer. Adam ırmağın kenarına gelince kadın adamın önüne geçip gitmesine engel olamaya çalışmışsa da adam onu dinlemeyip ırmağa girmiş. Kadın adamın arkasından baka kalmış. Çünkü cinler ulu sudan/ırmaktan geçemezlermiş. Hocalar insanlarla seksüel ilişkiye giren cinleri ya yakarak, ya da köpeklerle yedirerek yok eder, insanları bunların şerrinden kurtarırlarmış. O adamı da böyle kurtarmışlar. Bu hikâyeyi anlatan amcamın hanımının bir kış gecesi *Hayta* denilen yerde güğümlere su doldururken, kuyuya eğildiği zaman sırtına bir yumruk vurmuşlar. Eve gelince ağzı eğilmiş. Yüz felci geçirmiş.

Giresun ve yöresinde perilerin pınarları koruduklarına ve pınarların etrafında barındıklarına dair genel kanaat mevcuttur. Genç kız ve kadın şeklinde pınar ve dere kenarlarında erkeklerin karşısına

çıkarlar, onlarla evlenirler, yalnız evlendikleri insanlara görünürler. Dereli ilçesi Kızıtaş köyünde Hacı İbrahimoglu bir kişinin Geyik gölü denen bir gölde balık avlarken oltasına bir perinin takıldığı ve onunla evlendiğine dair bir inanç çevrede yaygındır. Anlatılana göre peri ile olan bu evlilik uzun sürmemiştir.¹

Annemin anlattığı cin hikâyesi ise daha da korkunçtu. O da bir gün gece *Hayta*'ya su almaya gitmiş. Ancak köyün hemen çıkışında Yakup'un samanlığının yanına varınca oldukça korkunç bir çığlık duymuş. Orada kalakalmış. O sırada çoban köpeklerinin sesin geldiği *Kıvrımlık* denilen yere doğru koştuklarını görmüş. Korkudan *Hayta*'ya gidemeyip geri eve dönmüş. O çığlık kendisini o kadar etkilemiş ki, o günün öğle vakti koyun sağmaya gitmiş ve koyun çobanına gece korkunç bir çığlık işittiğini, bu sürünün köpeklerinin de çığlığın geldiği yöne doğru koştuğunu anlatıp çobandan gece aynı sesi duyup duymadığını sormuş. Çoban da aynı sesi duyduğunu, köpeklerin gerçekten o yöne doğru koştuklarını, köpekleri geri çağırmasına rağmen köpeklerin dönmediğini anlatmış. Annem her cin hikâyesi söz konusu olduğunda bunu anlatırdı.

Cinlerle ilgili ilginç hikâyelerden birisi de Cin Kesen Hasan diye bilinen bir adama aittir. Olay şöyle olmuş:

Cin kesen Hasan amca, tarlaya buğday biçmeye gitmiş, sabahtan işe koyulmuş. Öğleye doğru Hasan amca tırpanı destenin altından çekmiş. Bir bakmış ki, tırpandan kan damlıyor. Hemen destenin altına bakmış acaba bu kan ne kanıdır, hangi hayvanı kestim; bildircin mı, kaplumbağa mı, tavşan veya tilki yavrusu mu? Hiç biri değil.

¹ <http://www.turkcuturanci.com/turkcu/turk-tarihi/dogu-karadeniz-bolgesinde-eski-turk-inanclarinin-izleri>

Hasan amca tarladaki işini bitirip akşam saatlerinde evine dönmüş. Yemeğini yiyip uzanmış. Bir de ne görsün? Gece yarısı kapı çalınmış. Hasan amca apar topar çıkmış bakmış ki, kapıda iki jandarma... Hasan amca jandarmalara niçin geldiklerin sormuş. Onlar da seni mahkemeye götüreceğiz demişler ve Hasan amca onlarla birlikte yürümeye başlamış. Sonunda bir şehre gelmişler. Hasan amca mahkemeye getirmişler.

Mahkeme kurulmuş, Hasan amca mahkeme heyetinin karşısına çıkmış. Hâkim, Hasan amcaya ayağı kesilmiş, kanlar içinde bir çocuk göstererek bunun ayağını niçin kestiğini sormuş. Hasan amca da kendisinin hiçbir çocuk görmediğini ve kimsenin ayağını kesmediğini söylemiş. Fakat orada bulunan iki şahit Hasan amcanın bu çocuğun ayağını kestiğini gördüklerini ifade etmişler. Hasan amca inkâr etmişse de nafi. O sırada hâkim mahkeme salonunda bulunan yaşlı ve sakallı bir kişiye dönerek çocukların o mevsimde orada bulunmalarının uygun olup olmadığını sormuş. Yaşlı adam da:

-Biz çocuklara iş güç zamanı tarlalarda dolaşmamalarını tembih ediyorduk. Bu çocuklar laf dinlemeyip oraya gitmişler. Adamın suçu yok. Çünkü bu adam çocukları göremez diye cevap vermiş. Bunun üzerine mahkeme heyeti Hasan amca'yı suçsuz bularak berat ettirmiş. Hasan amca mahkeme salonundan çıkınca uyanmış ve birde bakmış ki, kendi köyüne kırk beş dakika uzaklıkta bir yerde duruyor. Oradan yürüyerek köye gelmiş.

Cinler insanlara, güzel kız, küçük çocuk, oğlak, keçi, kedi, ya da tavşan biçiminde gözükürlerdi. Onun için eğer biz gece dışarı çıkmak ister ve çıkarsak anne ve babalarımız kedilere taş atmamamızı söylerlerdi. Çünkü geceleri cinler daha çok kedi donunda/kılığında

gezerlermiş. Geceleri evin dışına sıcak su dökülürken mutlaka '*destur*' dinilmesi gerekirdi. Yoksa orada bulunan cinler yanar, bunlar da insanlara zarar verirlerdi. Ayrıca soğan ve sarımsak kabukları yakılmazdı. Çünkü bunlar cinlerin paraları idi. Gündüzleri ise cinler daha çok düğün yapırlarken gözükürlerdi. Dinlediğim ilginç bir cin hikâyesi ise şöyleydi:

Köyümüzün sürülerini otlatan yabancı bir çoban vardı. Bu çoban bir gün koyunları Atçı oğlunun ağılına toplamış, kendisi de ağılın kapısının yanına bir ocak kurmuş, pilav pişirmeye başlamış. Zaman akşam ezanı vakti... Çoban tam bu işleri yaparken derenin içinden iki tane oldukça güzel kız çıkmış ve çobanın yanına gelmişler. Onlardan birisi çobana kız arkadaşının mı, yoksa kendisinin mi daha güzel olduğunu sormuş. Çoban "Ben onların cin/peri olduğunu anladım ve onlara ikinizde güzelsiniz. Ben evli-barklı adamım. Allah aşkına bana ilişmeyin diye yalvardım. Benim bu ısrarım karşısında gözden kayboldular. Aradan beş veya altı yıl geçmişti. Ben yine köyde çobanlık yapıyordum. Hava bayağı karamış, yavaş yavaş yağmur yağıyordu. Bir de baktım ki, daha önce gördüğüm o kızlardan birisi bana doğru geliyor. Yanıma geldi ve bana:

-Beni tanıdın mı? dedi. Ben de kendisini tanıdığımı söyledim. O zaman bana sana pek hoş olmayan bir haber vereceğim. Biraz sonra kardeşin gelecek, hanımının çok hasta olduğunu söyleyecek. Hanımın gerçekten hasta... Koyunları ona bırak ve sen hanımını yanına dön. Onu doktora götür." deyip yanımdan ayrıldı. Kız bunları söyleyip yanımdan ayrıldıktan sonra, gerçekten de kardeşim geldi. Bana kızın anlattıkları bütün olayları anlattı. Ben de sürüyü kardeşime teslim edip evime, hanımının yanına döndüm." diyor.

Bu cinlerden başka *iyiler* ismi verilen başka yaratıklar da vardır. Bunlar evlerde bulunur. İnsanlara daha çok nur yüzlü, beyaz saç ve sakallı insanlar olarak gözüktür, bunlardan ev sahiplerine ya da gözüktükleri insanlara zarar gelmezdi. Bunların bulunduğu evler bereketli olurdu.

Feride teyze bu konu ile ilgili olarak başından geçen şöyle bir olay anlatmıştı: “Kocam askere gitti. Ben de evde yalnız yaşamaya başladım. Bir gün uyurken gece geç saatlerde evde bir tıkırtı duyup uyandım. Bir de gözümü açıp baktım ki, evin köşesinde beyaz saçlı, beyaz sakallı, nur yüzlü bir ihtiyar oturuyor. Benim korktuğumu anlayınca bana, korkma benden sana kötülük gelmez. Ben seni korumak için buradayım. Şimdi yat ve rahatça uyu dedi. Ben de onun dediklerini yaptım. O günden sonra o adamı hiç görmedim.”

Babalarımızın bize anlattığı *tayin atlıları* denilen bir tür yaratıklar da varmış. Ama onlar seferberlikle yok olup gitmişler. Onlar bir kimseye kötülük yapacakları zaman evde ok sesine benzer bir ses duyulmuş. Herkes karnına bakar, kimin karnında siyah bir leke varsa o kimse üç dört güne kalmaz ölmüş.

Anadolu’da *Konculus*, *Algeline*, *Alkızı*, *Alkarası*, *Mekir* inanışları hep bu varlıklarla ilgilidir. Cinlerle ilgili anlatılan bütün hikâyeler korkunç değildir. Aralarında masum/gülünç olanları da vardır.

Köylüler Aşağı Bucak’ta bulunan bağlarına Karardıç’ın Kadir’i bekçi tutmuşlar. Kadir amca Aşağı Bucak denilen yerin cinli olduğunu biliyor. Akşam ezanı vakti av tüfeğini omzuna takmış Irmak kenarında yürümeye başlamış. Biraz yürüyünce kulağının dibinden bir ısıklık sesi geldiğini fark etmiş. Cinlerin tüfek ve tabancadan korktuğuna inandığı için hemen tüfeği omzundan indirip sağa sola nişan almaya başlamış. O

sırada ıslık sesi kesilmiş. Tüfeği tekrar omzuna alan Kadir amca yürümeye başlamış. Biraz daha yürüyünce tekrar aynı sesi duymuş. Hemen tüfeği omzundan indirip tekrar sağa- sola nişan almaya başlamış. Bu sırada yine ses kesilmiş. Tüfeği tekrar omzuna götürünce yine ses başlamış. Bu durum birkaç defa daha tekrarlanınca Kadir amca bu sesin tüfeğin namlusuna rüzgârın çarpması sonucu oluştuğunu anlamış ve rahat bir nefes almış.

Hemen her gün cinlerle uğraşan Mustafa amca Irmak Bucağında bulunan bağına gitmek için evden ayrılır. Köyün yanındaki tepeyi aşip Kurtözü denilen yere gelince bir de ne görsün? Karşısından Çingene giyimli bir kadın geliyor. Biraz düşünür ve aklına evden çıkarken okuyup etrafını daireye almadığı gelir. Yoldan gelen bu Çingene giyimli hanımı cin zanneder ve beni boğacak diye düşünüp tekrar köye doğru yönelir ve evine kadar hızlı adımlarla gelir. Arkasına döner bakar ki, o hamında gelmiş. Cin olmadığını anlar ama iş işten geçmiştir.

Başka bir hikâye de şöyledir:

Hacı Mustafa amca kendi köyünden komşu köye gitmek üzere yola çıkar. Bir eşiği ve eşiğin yanında da sıpası vardır. Eşiğin üzerine yarım çuval buğday yükler ve yola koyulur. Yarbaşı denilen mevkii gelince karanlık bastırır. Burası cinli bir yerdir. Korkarak yoluna devam eder. Tam bu sırada arkadan bir gürültü kopar, arkasına dönüp bakar ki bir şey kendine doğru hızlıca geliyor. Hemen önündeki eşiğe “Kul hüvallâhü ehad. “der ve vurur. Zira gelenin cin olduğuna inanmaktadır. Bu varlık biraz ilerde durur. Mustafa amca bakar ki, bu kendi eşiğinin sıpasıdır.

Bu anlatıları/memoratları daha da çoğaltmak mümkündür. Hatta her köy, kasaba ve şehirde anlatılanları toptasak ciltler dolusu kitap olur. Aynı tür olaylar sadece bizim ülkemizde değil diğer Müslüman ülkelerin çocuğunda anlatılmakta ve yaşanmaktadır. Günümüz basın yayın ve diğer görsel iletişim araçlarında cinlerle ilgili birçok magazin haberlerini görmemiz mümkündür. Bunlardan birkaç örneği aşağıya alıyoruz.

SHEIKH SHARIF HABIB

**NO LIFE WITHOUT PROBLEMS,
NO PROBLEMS WITHOUT SOLUTIONS**

Combining the powers of spirituality, I can offer advice & guidance on all your problems, relationships, work and business difficulties. For those who feel unloved, unhappy and unlucky. Leadership or popularity and all other problems.

**IF YOU HAVE A PROBLEM THAT YOU THINK IS
IMPOSSIBLE TO SOLVE, RING HABIB IMMEDIATELY
AND LET HIM SHOW YOU HOW TO GET RESULTS.**

I can speak English & French

TEL: 0121 551 4787 MOB: 0753 5720 101

Birmingham

WEB: habib-astrology.com

6 August 2013 (Metro)

Shaikh Jalal

Your Satisfaction is My Priority
The Highest Of All Spirits In The Midlands

40 YEARS EXPERIENCE

The first man to combine the power of Spirituality.
No matter what your problems are, I can guide
you towards a solution, even desperate cases.
Relationships, work & business difficulties.
For those who feel unloved or unlucky.
If you want advice on leadership & popularity.
Problems with your wife, husband or partners.
I offer solutions for alcohol or tobacco addition.

**ALL MY WORK IS GUARANTEED NOT TO
LEAVE YOU DISAPPOINTED.**

Birmingham
Tel: 0121 523 9864
Mob: 0790 820 4965

**You never regret, you never lose
If you are still worried about past
problems and are regretting the
people you have seen before**

**A VISIT WITH JALAL
MAY EASE YOUR WORRIES**

6 August 2013 (Metro)

Cinler beni öldürecek

ANTALYA'da, psikolojik sorunları olduğu ileri sürülen 20 yaşındaki Ramazan Koçak, Ahmet Vefik Paşa Caddesi kenarındaki su kanalına atlayarak ölmek istedi. Koçak, kendisini kanaldan çıkaran polis memurlarına, "Beni cinler öldürecek" dedi. Antalya Bulvarı üzerinde devriye gezen polis ekibi, su kanalının kenarında Ramazan Koçak'ı kanala attığını gördü. Bunun üzerine olay yerine gelen polis, 112 Acil Servis ve itfaiye ekipleri çağırdı. Kanala atlayan Koçak, bir süre suda sürüklendikten sonra sığ noktada takılarak Ahmet Vefik Paşa Caddesi'nin bulunduğu bölüme kadar geldi. Sürüklenen Ramazan Koçak'ı ekip otosuyla takip eden polis, ayağa kalkan Koçak'ı halat yardımıyla dışarı çıkardı. Psikolojik tedavi gördüğü söylenen 20 yaşındaki Koçak, polis ekiplerine "Cinler beni öldürecek" dedi.

■ Ömer
ERDEM/DHA

15 Ağustos 2013 (Hürriyet)

İslam'a Göre Cin-İnsan İlişkileri

Paleolitik dönemden günümüze kadar insanlar evrende kendilerinin dışında da bir takım varlıkların olduğuna inanmışlardır. Semitik topluluklara göre bu varlıklar cin/cinlerdir.

Aynı evreni paylaşan insan ve cinler zaman zaman ilişki içinde bulunmuş, cinler kendi asli biçimlerinde olmasa da kedi, köpek, keçi vb. şekillerde insanlarla karşılaşmışlardır. İslam'a göre cinlerin de erkek ve dişi, Müslüman ve kâfir olanları vardır.² Yukarıda bahsettiğimiz hikâyelerden de anlaşılacağı üzere cin-insan arasında gerçekleştiğine inanılan en ilginç ilişki evlilik ilişkisidir. Bu ilişkide cinlerden bir kadınla insanlardan bir erkek evlenir. Bunların çocukları olur ama bu çocuklar genelde anne cin ise ona tabi olup onun gibi gözükmezler. Bu evlilik ilişkisinde insan türünün kadınlarının erkek cinlerle evlilik hikâyelerine hemen hiç rastlanılmaz.

Günümüz iletişim araçlarında yer alan haberlerden öğrendiğimize göre cinlerle insanlar arasında bir evliliğin mümkün olup olmadığı, bu tür bir evliliğin İslami açıdan hükmünün ne olduğu hakkında birçok soru sorulmuş, bu sorulara cevaplar aranmıştır. Bu sorular günümüzde de devam etmekte, hemen her gün bu tür sorunlar medyada tartışılmaktadır.

İslam adına fetva veren kimseler Cin Suresi'nin 16. ayeti ile Rum Suresi'nin 21. ayetini delil göstererek cinlerle evlenmenin hem mümkün hem de caiz olmadığı görüşüne varmışlardır.

² Hatta ilginç bir bilgi olarak cinler arasında eşcinsellik olmadığı ifade edenler de vardır. (Les djinns mâles tombent amoureux des femmes et les djinns femmes (djinniya) tombent amoureux des hommes -les cas d'homosexualité sont rares chez les djinns.)
<http://www.bladi.net/forum/threads/djinns-lamour.312620/>
<http://muslims.discutforum.com/t521-etude-sur-les-djinns>

Burada şunu da ifade edelim ki, Müslümanlıkta ruhlarla akraba olan cinlere inanış animizmle İslam arasında bir köprü görevi görmektedir.

KAYSERİ VE ÇEVRESİNDE ATEŞLE İLGİLİ İNANÇLAR

Türkler, olağanüstü hürmet gösterdikleri ateş için “od-ot” kelimesi-
ni kullanıyorlardı. Ancak daha sonraları Soğd ve Tacirlerin etkisi ile
Farsça “atış-ateş” sözcüğünü kullanmaya başladılar. Od kelimesi ise
günümüzde “Od düştüğü yeri yakar.” gibi bazı terim ve atasözleri ile
ateşin yakıldığı yer anlamına gelen “Ocak” kelimesinde varlığını devam
ettirmektedir. Ocak ise yukarıda zikredilen anlamı dışında;

- a) Soy, sülale “Ocağın sönsün.”
- b) Tarikat ulularının soyu “Hasan Dede Ocağı, Narlıdere Ocağı”,
- c) Belirli bir veya birkaç hastalığı tedavi gücünde olan, bu işin yön-
temlerini bilen, bunu uzmanlık edinmiş kişi ve kişiler anlamında kulla-
nılmaktadır.

Sembol olarak ocak, bazı abide ve mezar taşlarında “üçgen” ve “da-
ire” biçimindeki şekillerle ifade edilmektedir.

Biz bu araştırmamızda, ateşin yakıldığı yer anlamındaki ocakla,
ateş inancı üzerinde duracağız.

Taş devrinin en önemli buluşlarından biri olarak kabul edilen ate-
şin ilk defa kim tarafından yakıldığı belli değildir. Türk düşüncesinde ilk
ateş bir rivayete göre Bay Ülgen tarafından, diğer bir görüşe göre de
Türk unvanını taşıyan kahraman tarafından yakılmıştır. Kim tarafından
yakılırsa yakılsın Anasır-ı Erbaa (dört asli unsur)dan biri olarak kabul
edilen ateşle ilgili inançlar var olagelmıştır. Zamanımızda da bu inançlar
varlıklarını devam ettirmektedirler.

Kayseri ve çevresindeki bu inanışları şöylece sıralamak mümkün-

dür.

a) Ateş Ne Zaman Ve Niçin Yakılır?

Bir kimse öldüğü zaman, ölen kimsenin bulunduğu evde bir gece ateş yakılır (Kayseri, Tomarza, Gezi, Himmetdede, Salur, İncili...). Üç gün ışıklar yanık bırakılır (Akkışla, Amarat, Üzerlik...); kırk gün ışık yakılır (Pirahmet, Bünyan, Mollahacı, İsabey). Böyle bir ışığın niçin yakıldığına dair verilen cevaplar da değişiklik arz etmektedir.

a- Ölen kimsenin sorgusunun kolay geçmesi için

b- Ölen kimsenin ruhu, ölü mezara konulduktan sonra tekrar dönüp gelir ve terk ettiği evini ziyaret eder. Bu esnada ruhun evini kolay bulması için (Yemliha, Sarız, Hacılar, Ovaçiftlik).

Evlenecek kimse gerdeğe girmeden önce yatsı namazına gidilir. Yatsı namazını müteakip damat ve yakınları imamla birlikte eve dönerler. Bu sırada “gilamada” denilen bağ çubuklarından bir demet alınarak, kapı önünde, imamın yaptığı duadan sonra yakılır. Damat Ateşi adı verilen bu ateş üzerinden damat atlatılır (Kayseri, Tomarza, Hazarşah). Daha önceleri bu adet Yeşilhisar merkezinde de mevcutken, bugün uygulanmamaktadır. Bu ateşin yakılmasının amacı, şeytanın damatla birlikte gerdeğe girmesini önlemek ve damadın karşılaşabileceği zorluklardan onu kurtarmaktır.

Ayrıca Tomarza’ya bağlı Turanlı köyünde, yeni ölüp defnedilmiş kimsenin mezarı üzerinde gömüldüğünün ilk günü sabaha kadar ateş yakılmaktadır.

Sonbaharda, bağlardan eve göç edilirken, en son gece Alamat adı verilen bir ateş yakılır ve

*"Alamatı yaktık,
Keyfine baktık,
Evimizin anahtarını,
..... bıraktık "*

diye de bir mani söylenir (Kayseri). Bu ateşe ayrıca *çıra* da denilir. Bununla ilgili olarak da

*"Çıra yanmayınca ceviz mi kavlar?
Ciğer yanmayınca gözlerini ağlar?"*

diye de bir tekerleme söylenmektedir (Kayseri). Çıranın 15 Ağustos'ta Ali Dağı'nın üzerinde kendiliğinden yandığı da anlatılmaktadır.

Alamat'ın yakılması ile ilgili olarak, birbirlerinden farklı iki cevap aldık. Bunlardan birincisi: "Biz bu yılı tamamladık, Allah gelecek yıl tekrar nasip etsin". Diğeri ise: "Peygamberimiz evlerinizden taşınırken ge-ride bıraktığımız pislikleri yakın." diye buyurmuş olması idi.

Halkımız arasındaki yaygın inançlardan birisi de, Cuma geceleri (perşembeyi cumaya bağlayan gece) bazı kabirlerde yeşil bir ışığın yanmasıdır. Bu ışık, uzaktan net olarak görülmesine rağmen yaklaştıkça belirsiz hale gelir (Bünyan, Musaşeyh, Ovaçiftlik, Üzerlik, Hisarcık, Yemliha, İsabey, Kıranardı, Sarioğlan, Yalak). Bu ışığa *Şehit Işığı* adı da verilmektedir (Yalak).

b) Mum Yakma

Düğün sonunda, gelin alındığı zaman, damat evinde iki tane mum yakılır (Yemliha). Kına gecesinde iki tane mum yakılır ki, gelin ile kayna- na arasındaki tartışmalar mum gibi eriyip yok olsun diye (Bünyan). Kına gecesine, gelin ve damadın eş ve dostları tarafından mumlar yakılır

(Hacılar). Kına gecesinde kız tarafından bir kadın üç İhlas bir Fatıha okuyarak üç mum yakar. Eğer mumlar erken sönerse evliliğin uzun sürmeyeceğine inanılır (Tomarza). Bu mum yakma âdetinin Hz. Fatıma'dan geldiğine inanılmaktadır (Tomarza). Ayrıca çeşitli adaklarını gerçekleştirmesi için de türbe ve yatırlara dede mezarlarına da mum yakılmakta, hatta bazı türbe ve yatırlara mum, gazyağı gibi yanıcı maddeler konulmaktadır.

c) Yakılan ve Yakılmayan Maddeler

Soğan ve sarımsak kabukları yakılmaz (Kayseri, Üzerlik, Salur, Pırahmet, Özvatan, Mollahacı, Himmetdede). Akkışla'da "Soğan ocağa, sarımsak kucağa" diye bir söz mevcuttur. Bu da, soğan kabuğunun yakılabileceğinin ifade etmektedir.

Soğan ve sarımsak kabuğunu yakılmama nedeni ile ilgili olarak Himmetdede kasabasında şöyle bir hikâye anlatılmaktadır:

"Köyün birinde bir köy ebisi varmış. Bir gün biri ona gelip "Gelinim doğum yapacak." diye ebeyi alıp götürmüş. Ebe doğumu yaptırdıktan sonra, ev sahibi ona hediye olarak bir kalbur soğan ve sarımsak kabuğu vermiş. Ebe eve dönerken "Bunlar ne işime yarayacak?" deyip kalburdaki soğan ve sarımsak kabuklarını savurmuş. Bu sırada kabuklardan bir tanesi ebenin kuşağında kalmış. Kadın eve gelince, belindeki kuşak içerisinde bir altın olduğunu görmüş. Bu olayı komşularına anlatınca onlar, kendisine bu kabukları veren kimsenin cin olduğunu, verdiği soğan ve sarımsak kabuklarının da altın ve gümüş olduğunu söylemişler." Kayseri ve çevresindeki hemen bütün köy ve kasabalarda soğan ve sarımsak kabuklarının cinlerin parası olduğuna inanılmaktadır.

Hayvan kemikleri cinlerin yiyeceği olduğu için yakılmadığı gibi

(Bünyan), öküzleri çifte koşarken kullanılan boyunduruk da, çifte koşulan hayvanın eşinin öleceği inancından dolayı yakılmaz (Felahiye, İsabey) . Tavuk yumurtasının yakılması da günah sayılır (Özvatan). İncir ağacı, yakan kimseye uğursuzluk getireceği düşüncesiyle yakılmadığı gibi (Yahyalı), türbe ve yatırların mezarları başında bulunan ağaçlar da kutsal oldukları düşüncesiyle yakılmazlar (Mollahacı, Yerköy, Koççağız, Düzcik). Ekmek ve unun yakılması da günahdır (Amarat, Üzerlik, Sarız).

Halkımız tarafından canlı hayvanların yakılması günah kabul edilirken, özellikle yağmur yağdırmak için yılanın diri diri yakalanıp yakılması inancı yaygındır (Kayseri, Bünyan, Subaşı, Ovaçiftlik, Yeşilhisar, Üzerlik. . vs.).

d) Ateşin Verilip Verilmemesi

Kibrit ve çakmağın yaygın olarak kullanılmadığı, daha doğrusu bulunmadığı zamanlarda, komşular birbirlerinden ateş alır ve ocaklarını bu yolla yakarlardı. Hâlâ günümüzde aceleci kimseler için kullanılan “Ateş almaya mı geldin?” sözü bu durumu ifade için kullanılmaktadır.

Evlerde yanıp da kor haline gelmiş olan ateş, güneş battıktan sonra, aralarında kan bağı, yani akrabalık olmayan kimselere verilmez (Akkışla, Bünyan, Amarat, Mollahacı, İncili(Travşın), Üzerlik, Hacılar). Bu duruma sebep olarak da “yerlerin kilitlenmesi (mühürlenmesi)” gösterilmektedir. Zaman yönünden bu âdetin tersine uygulandığı yerler de vardır. Mesela, Yahyalı ilçesine bağlı Horozpınarı köyünde, sabahları komşuya ateş vermek uğursuzluk akşamları vermek ise iyi kabul edilir. Tencere, tava vb. ancak yerine bir tezek bırakılarak ödünç alınabilir (Ovaçiftlik).

e) Ateşin Yanış Biçimine Göre Anlam Çıkarma

Ateş yanarken ses çıkarırsa misafir/yolcu gelecek demektir. (Kayseri, İncili). İnsanlar arasında dedi-kodu yapıldığına da hükmedilir (Akışla, Tomarza, Mollahacı). Ateş mavi alev çıkarırsa yolcu geleceğine inanılır (Gezi).

f) Temizleyici Olarak Ateş

Bütün Türk kavimlerinin ortak inançlarından biri de Algolini, Alkarası, Alkızı adı verilen kötü ruhlara inanmadır. Özellikle loğusa kadınlara zarar veren bu ruhun şerrinden korunmak için, loğusa kadının bulunduğu odanın ışığı kırk gün süreyle yanar halde bırakılır (İsabey). Gelinlik kız kocası evine ilk geldiği gün bir ateşin üzerinden atlatılır. Konu ile ilgili olarak anlatılan bir olay da şöyledir: Gelinlik bir kız nişanlandığı zaman, evleneceği erkeğin ailesinden dört kişi ölür. Bu durum kızın uğursuzluğuna yorumlanır ve gelinlik kız evlendiği ilk gün bir ateşin üzerinden geçirilir (Üzerlik).

g) Ateşin Söndürülmesi

Ocakta yakılan ateş kesinlikle üzerine su dökülerek söndürülmez. Eğer bir zarureten dolayı üzerine su dökülecekse, su dökcek kişinin “*destur*” demesi gerekir (Kayseri, Himmetdede, Horozpınar, Ovaçiftlik, İncili, Amarat, Tomarza, Özvatan). Yalnız, ölünün yıkandığı suyu ısıtmak için kurulan ocaktaki ateş, su dökülerek söndürülebilir. Yapılan ocakta içe doğru yıkılır. Ocağın su ile söndürülmesi kişinin kendi ocağını söndürmesi anlamına gelmesi yanında kişinin fakirleşmesine de sebep ola-

cağı için uğursuzluk sayılır.

Ateşe tükürmek de günah ve yasaktır (Kayseri, Amarat, Salur, Akkışla, Bünyan, Tomarza). Ayrıca cinlerin küller arasında yaşadığına da inanılmaktadır (Horozpınarı).

h) Tütsüleme, Ateşle İlgili Oyunlar, Ateş ve Ocakla İlgili Sözler

Ölünün sorgusunun kolay geçmesi için ateş ve mum yakılması ise, biraz önce ifade ettiğimiz gibi “Benzer benzeri doğurur.” veya “projecti-on-yansıtma” tekniğini ifade etmektedir.

Ağustos’un 15’inde özellikle daha önce bölgede yaşayan Hristiyan halkın, Ali Dağı’nda ateş yakması ve bunun daha sonra Müslüman halk tarafından takip edilmesi inancı ise, doğrudan Hristiyanlıkla ilgilidir. Zira Hristiyan kiliselerce 15 Ağustos, Hz. Meryem’in göğe alınması (*assomption*) günüdür.

Soğan ve sarımsak kabuklarının yakılmaması, ateşe su dökülürken “destur” denilmesi, Anadolu folklorunda güçlü bir biçimde temsil edilen cin-şeytan inancı ile ilgilidir. Bunların yakılmasının “günah” olarak kabul edilmesi ise, mevcut duruma dinî bir nitelik verilmek istenmesinden kaynaklanmaktadır.

Yılanın yakılması inancı, yılanın Semitik kültürde kazandığı olumsuz ve kötü rolden ileri gelmektedir. Sami kültür ile meydana geldiğine inandığımız, Radloff tarafından derlenen Türk yaratılış destanında yılanla ilgili olarak;

“Bu yasak meyvelerden ilk önce yılan yemiş,

Şeytanın arzusuyla kendini kötü yapmış”

“Yasak meyve yer iken bağırır şöyle yılan,

Eci ile Törüngei, siz de yiyin bunlardan”.

denilmektedir. Bu da, yılanın niçin yakıldığını izaha yeter kanaatindeyiz. Zira yılan burada şeytanı temsil etmektedir.

Yerlerin mühürlenmesi/kilitlenmesi inancına gelince, Kaşgarlı Mahmud, Divânü Lügati't-Türk'te cinlerden bir bölük olan “cıvı”lardan bahsetmektedir. O'na göre bu cinler bölümü geceleri birbirine karşı ok atarlardı. Türkler, bu atılan oklardan korunmak için geceleri dışarı çıkmazlardı. Yerlerin mühürlenmesi inancı, bu inançla ilgili olmalıdır.

Ateşin temizleyici olarak kullanılmasına Orta Asya kültüründe rastlamaktayız. Güney Anadolu'da yaşayan Tahtacılar'ın inanışlarında, özellikle kötü ruhların sebep olduğu bazı hastalıkların tedavisinde de ateşten yararlanılmaktadır. Bir kısım araştırmacılar bu inanışın Mazdaizm'den geldiğini ifade etmişlerse de bunlara katılmak mümkün değildir. Zira Mazdaizm'de ateş Ahura-Mazda'nın oğlu olarak kabul edilen ateşin kirletilmemesi gereklidir. Bu sebeple ateş, Güneş ışığından ve inançsızların nefeslerinden korunmalıdır. Bunun yapılabilmesi için de ateşin Ateş-gede'lerde yakılması gerekir. Hâlbuki Türklerdeki uygulama bunlardan oldukça farklıdır. Üstelik Mazdaist bir kimsenin dinen temiz olabilmesi için ise, su ile temizlenmesi gerekir. Ancak “Ateşe tükürülmez.” inancının bu dinle ilgili olduğunu söylemek mümkün gözükmemektedir.

Tespit ettiğimiz bu inançlardaki çok önemli bir husus da mum yakmanın Hz. Fatıma ile ilgisi ve bağlardan göç edilirken yakılan ateşe dini bir temel bulma kaygısıyla Hz. Peygambere atfedilen hadistir.

Bütün bu inançların temelini, şu veya bu biçimde zararlı ve kötü güçlerin etkisinden insanın kurtarılması düşüncesi oluşturmaktadır.

Türk kültür bütünlüğü içinde düşündüğümüz zaman aynı tür ina-

Türk Halk İnanışları

nışların Orta Asya Türk Kültüründe de mevcut olduğunu görmekteyiz. Ancak Anadolu sahasına intikal edince bu inanışlarda bazı farklılıkların ortaya çıktığı göze çarpmaktadır. Bu tür inançların özünü oluşturan psikolojik etkiler aynı olmakla beraber, tarih ve coğrafyaya bağlı olan sosyal değerlerdeki farklılaşma az da olsa biraz önce fark ettiğimiz farkın meydana gelmesine sebep olmuştur.

Sonuç olarak, çeşitli din ve kültürlerin etkisiyle meydana gelmiş de olsa bu inanışlar, Türk düşüncesine göre şekillenip, bu düşünce paralelinde biçimlenerek bizim inanışlarımız haline gelmişlerdir.

KAYSERİ'DE YAŞAYAN UYGUR VE KAZAK TÜRKLERİNİN BAZI ADET VE İNANIŞLARI

a) Doğum

Uygurlar'da çocuk doğduğu zaman ona, ilk olarak aile büyüklerinden bir hanım tarafından kaymak ve ceviz ezilerek verilir. Buna “ağızlandırma” denilir. Bunun sebebi, koyun gibi salim olması dileğidir. Eğer bu bulunmazsa o zaman kaymak yedirilir.

Çocuğun doğumu anında, doğum yapan kadına refakat eden hanıma “Doğum anası” denilir. Doğum anası çocuk doğduktan sonra, çocuğun göbeğini dibinden bağlar, diğer kalan bölümü de çocuğun beline bağlar. Birkaç gün sonra göbek düşer. Buna da “Kindik düştü” denilir. Düşen göbek bir ağaç üzerine, hatta küçük bir çubuk üzerine bağlanarak evin bir köşesine konulur. Göbek düştükten sonra, keçi kılından dokunmuş bir kilim tozu ile göbeğin üzerine basılır. Bu çocuğun sıcak, soğuk şeylere dayanıklı olması içindir.

b) Ad Verme

Çocuk doğduktan üç gün sonra aileden yaşlı bir erkek tarafından ona ilk adı verilir. Kırk günden sonra da “ad toyu” denilen büyük bir ziyafet düzenlenir. Sabah hatim yapıldıktan sonra, bir imam tarafından asıl ismi konulur. İsim konulurken çocuğun yüzüne bir duvak örtülür. İmam çocuğun sağ kulağına ezan, sol kulağına da kamet getirir ve çocuğun ismini üç defa kulağına fısıldar. Örtü olarak kullanılan kumaş imama verilir. Çocuğun isim verilirken yüzünün örtülmesi “Bişerm” hayâsız olmaması içindir.

Kazaklar’da ise, isim verilirken babası hangi işle uğraşıyorsa, o anda elinde bulunan alet ismi de verilebilir.

Meselâ doğum esnasında, çocuğun babası odun kesiyorsa “Balta” ismi gibi. Eğer, doğum yapan kadının çocukları doğumdan hemen sonra ölüyorsa, o zaman da “Turgan, Tursun, Allahverdi” gibi isimler konulur. Uygurlar’da bu tür isimlere ek olarak “İgemberdi, Turap...” isimleri verirler.

Çocuğun kırk gün içinde saçı büyüyünce tıraş edilir, ilk saç tıraş eden berbere çocuğun saçı ağırlığında altın, yoksa sadaka verilir.

c) Sünnet

Çocuk en az yedi yaşında sünnet ettirilir. Sünnet genellikle Nisan ayında, Abdalları tarafından yapılır. Sünnet olacak çocuk, kendini sünnet edecek sünnetçiye elinden tutarak evine getirir. Ev sahibi biraz pamuk bulundurur.

Çocuğun yakınları toplanır. Onlardan bir tanesi çocuğu tutar. Bu kimseye “Hatnı ağası” denilir. Daha sonra çocuk sünnet edilir.

Çocuğu görmeye gelenler sünnet hediyesi olarak çeşitli şeyler getirirler. Ama bu hediyeler arasında mutlaka yumurta bulunur. Sünnet sonrası kesilen parça, Türkistan’da bol miktarda bulunan “çığı” adlı ağacın üzerine takılır ve kurutulur. Daha sonra alınıp çocuğun kesilen tırnağı ile bir yere gömülür.

d) Albastı

Uygurlar, “Albastı” yerine “Kara Basma” tabirini kullanırlar. Yeni doğum yapmış olan kadın üç gün yalnız bırakılmaz. Evde geceleri ışıklar

yanık bırakılır. Hatta bu işlem kırk gün bile devam eder. Albastı'dan korunmak için hastanın yastığının altına Kur'an, eve de silah konulur. Kadınlarda albastı ile ilgili belirtiler sezildiğinde "Pocan" patlatılır. Albastı cinlerin bu çeşidi olarak düşünülmektedir.

Kazak'larda da, albastı terimi yerine "Kara Bastı" kullanılmaktadır. Doğum yapan hanım uzun süre baygın kalırsa, onun karabastı olduğuna inanılır.

Albastı ile ilgili bir Kazak hikâyesi şöyledir: Gençlerden biri "Buzağı kapmaca" oyununda bir atı çok beğenir. O ata sahip olmak ister. Ama atın sahibi zengin olduğu için, ata ne kadar para verilirse de atı satmaz. Bir gün at sahibinin kızı Kara bastı olur. Kızın tedavisi için, oğlanın dayısına "Kara bastı"nın nasıl bir şey olduğunu sorar. O da çocuğa "İki parmağımın arasından bak." der. Çocuk oradan bakınca, iki-üç yaşlarında, sarı saçlı bir çocuk görür.

Söz konusu çocuğun elinde bir de ciğer vardır. Çocuk bunları dayısına söylediği zaman, dayısı çocuğa "İşte o, karabastıdır." der. Dayısı karabastıyı görünce "Zalim onu nereye götürüyorsun? Koy bakalım onu aldığı yere." deyince, kara bastı onu tekrar hastanın içerisine takar ve hasta iyileşir. Aynı zamanda bu kimse "Git zalim burada ne işin var?" diyerek onu kovar. Adamın kızı iyileşince adam bu kimseye "Dile benden ne dilerse?" der. O da atı ister ve alır. Böylece çocuk at sahibi olur.

e) Evlenme

Uygurlar'da çocuk evlenme çağına gelince anne ve babası onanın kızını alacağını bildirir. Oğlanın görüşüne başvurulsa da karar mutlaka anne ve babanıdır. Bunun üzerine kız tarafına bir tane aracı gönderilir. Bu kişiye "Saye Kılğan" denilir. Kız tarafı bu işe razı ise, oğ-

lanın ailesi tarafından kız evine istemeye gidilir. Bu olaya “Söz Taşlama” adı verilir. Oğlan evi elbiselik kumaş, yüzük vb. ile Birhon tokaç (özel yapılmış 12 ekmek) alarak kız tarafına götürür. Bir sofraya içinde götürülen bu ekmek ve hediyeler kız tarafına varınca, onlara takdim edilir. Bu olaya da “Fatiha Boldı” denilir. Kızın anne ve babası bu ekmeğe elini sürüp, elini ağzına götürür. Daha sonra “Haşkallah (Tanrı korusun)” deyip bohçayı kapatıp içeri götürür. Kız tarafı, ekmeğin altındaki leğen içine ipek bir kumaş koyup, onu tekrar oğlan tarafına verir. Bu sırada çay içilir. Oğlan tarafı “Çok rahmet, saygı ve sevgi duruşu gösterip evden ayrılır. Daha sonra, kızın akrabaları, kız babası tarafından eve çağırılıp, onlara çay ikram edilir, buna “Meslehet Çayı” denilir. Akrabaların görüşleri alınır. Görüş genelde olumlu olur. Bu merasimden sonra kızın verilmesi işi resmileşmiş olur.

İkinci defa oğlan tarafı kız evine gelip alacakları eşyaları tespit ederler, Buna “Düğünlük kestik” denilir. Bütün bu alışverişler bittikten sonra, düğün başlar.

Düğün için önce “Bargak” yani davetiye dağıtılır. Davetiyenin ardından düğün yemeği için pirinç, yağ, odun ve tuz gelin evine götürülür. Yemekler hazırlanır. Bu arada oğlan “Yiğit Koldaş” adı verilen sağdıçlarla kız evine gelir. Eğer damat adayı kız evine atla gelmişse, atının ayağı altına genellikle beyaz veya kırmızı keçe serilir. Oğlan attan inmeden kız yakınlarından biri oğlana bir fincan içinde bulunan kaymağı, sapına beyaz pamuk sarılmış bir kaşıkla sunar. Oğlan kaymaktan bir kaşık aldıktan sonra, onu kaşıkla diğer arkadaşlarına dağıtır. Attan inerler. Eğer kız tarafının mali durumu iyi ise, oğlana bir köşk yapar. Yoksa oğlan, komşu bir eve gider. Damat ve sağdıçlar önüne önce kız tarafından verilen yemekte oğlana, onun anne ve babasına birer koyun kuyruğu getirilir. Bu olaya “Kuyruk Tartma” denir. Daha sonra oğlan tarafının yemeği sunu-

lur. Daha önce damat ile anne ve babasına yapılan muamele, şimdi de kız tarafına yapılır.

Yemekten sonra “Nikâh kıymak” denilen nikâh kıyılır. Nikâh yapılır yapılmaz, bir fincan içinde tuzlu suya bastırılmış iki parça ekmek vardır. Bunlardan biri oğlana, diğeri de kıza yedirilir. Nikâhtan sonra oğlan sağ-dıçlarla eve gidip, orada bekler.

Ev yakınsa hanımlar gelini yaya olarak getirirler. Uzak ise, at veya eşek arabası ile gelin getirilir. Gelinin önünü kesen çocuklara ceviz, üzüm veya para verilir. Gelin eve on metre kalınca, evin önüne beyaz bir bez serilir. Bu bez parçası gelin ilerledikçe oradaki davetliler tarafından yırtılarak paylaşılır. Damat evinin önüne üç adet büyük ateş yakılır. Gelin ateş etrafında dolaştırılarak üzerinden atlatılır. Gelin eve gelince, kendisine sunulan bir tas su ile abdest alır. Bu abdest suyunu daha sonra evin dört köşesine döker.

Gelinle iki yenge birlikte gelirler. Kalabalık dağılır. İki yenge ile damat ve gelin baş başa kalır, İki yenge yatakları serip gelini damada teslim eder. O iki yenge başka bir odada kalırlar.

Ertesi gün kahvaltı için kız evinden yemek gelir. Bu yemek birlikte yenilir. İki yenge yemek getirenle birlikte döner ve aynı zamanda kızın bakirelik nişanını kızın anne ve babasına götürür.

Yüz açma merasimi yedi veya on gün sonra yapılır. Her iki taraf da birbirlerine hediye verirler. Ayrıca bir hafta sonra, kız babasının evine damadın akrabaları davet edilir. Buna “Çılatku” denilir. Amaç akrabaların tanışmalarını sağlamaktır.

Nişan merasimi yoktur.

Söz kesildikten sonra ise kıza “namzed oldu” denilir.

f) Ölü Gömme Adetleri

Uygurlar ölülerini saptırma/sapıtmalı mezarlara gömmektedirler. Ölüm komşu ve yakınlarla haberci gönderilerek duyurulur. Ölü için salât okunmaz. Ölü mutlaka evde yıkanır. Ölü yıkanan evin tünlüğünde bir kişi ölü yıkanınca kadar Taha Suresi'ni okur. Ölü suyu ısıtılan ateş ise, üzerine toprak atılarak söndürülür.

Ölen kimsenin mezarda göğsüne “cevapnâme” adlı bir kâğıt konulur. Bu kâğıtta “Peygamberim Muhammed/Dinim İslam’dır.” ibareleri yer alır.

Ölü mezara konulduğu zaman, ölünün üzerine cemaat tarafından toplanarak üzerine “üç İhlas” okunmuş toprak serpilir, daha sonra ölen kimsenin erkek çocuğu, o cemaatin en yaşlısına, babasının nasıl bir adam olduğunu sorar. O da mümkün olduğunca iyi cevap vermeye gayret eder. Daha sonra mezarlıkta Kur’an okunur. Ayrıca imam, yüksek sesle abdestin farzlarını sayar, tekrar Kur’an okunur ve cemaat dağılmadan ölü evine gelir. Burada Kur’an-ı Kerim okunur. Komşuların getirdiği yemekler misafirlere ikram edilir. Ölü sahibi mezarın yanına çadır diker. Burada maddi duruma göre 3-5-7-11...41 güne kadar Kur’an-ı Kerim okutur (sürekli). Sabah camiden çıkan cemaat topluca mezarlığa gider. Burada Kur’an-ı Kerim okuyup evlerine dağılırlar. Burada (Kayseri’de) çadır kurma işi terk edilmiş olup, sabah camiden çıkan cemaat topluca ölü evine gelir. Burada Kur’an-ı Kerim okunur ve sabah kahvaltısını burada yapar.

Ölü gömüldükten sonra, mezar üzerine yeşil yapraklı bir ağaç dalı dikilir. Eğer mevsim kış ise, kurumuş çiçek dallarını bir ağaca bağlayıp mezara götürürler. Buna “Güldeste” adı verilir. Mezarlara taş dikme

âdeti yoktur. Mezar ziyaretleri genellikle perşembe, cuma ve cumartesi günleri yapılır.

Ölümün üçüncü gününden sonra “Nezir” adı ile bir yemek verilir. Yemek malzemesi ölü evinden getirilir. Ölümün yedinci günü ölüyü yıkayan hoca getirilir. Ona ölüden geriye kalan elbiseler verilir. Ayrıca suyu ısıtan, döken ve yardım eden kimseye eğer verilecek elbise yoksa o zaman da birkaç metre bez verilir. Bu gün verilen yemekte pirinç bulunmaz. Bu yemeğin mutlaka hamur işi, kesilebilen bir yemek olması lazımdır. Bu yemeğe yedisi denilir.

Ölünün kırkıncı gününde, ölenin yakın akrabaları karşılıklı olarak birbirlerine hediyeler verirler. Daha önce yas tutmak amacıyla tıraş olmayan erkekler o gün tıraş olurlar. Eğer ölen kimse, hatırı sayılır bir bilgin veya devlet adamı ise, o gün cenazeye katılanlar elbiselerinin tersini giyerler.

Kadınlar yas için saçlarına beyaz bir şerit bağlarlar. Buna “Karaklık” adı verilir. Erkekler ise yas işareti olarak bellerine beyaz bir kuşak bağlarlar. Bu da aynı isimle anılır.

Ölünün 52. günü için hiçbir merasim yapılmaz. Ölüm yıldönümünde mevlit okunur. Bu mevlit Arapça olup Berzenci tarafından kaleme alınmış mensur halledir.

Ölen kimseyi rüyasında gören yakını onu zayıflamış ve perişan halde görürse, sadakamız, duamız almamış diye onun için sadaka verir.

Ruh tekrar döner gelebilir diye ölü evinde üç gün ışık yakılır. Aynı işlem ölünün yıkandığı yerde de uygulanır. Ayrıca ilk kırk gün içinde, her cuma geceleri evde ışıklar yanar halde bırakılır.

Mezar ziyaretlerinde, mezarların üzerine buğday, darı vb. şeyler kuşlar yesin diye saçılır. Kadir ve Berat gecelerinde de kabirler ziyaret

edilir. Ölen kimsenin ismi çocuklarına veya torunlarına verilir.

Kazaklara gelince, onlarda kaza ile ölmüş olanların mezarlarına çaput ve bez bağlanır. Bu tip mezarlardan alınan topraklar çeşitli hastalıkların tedavisinde ilaç olarak kullanılır.

Uygurlardan farklı olarak Kazaklar'da ölüyü yıkayan kimselere, ölünün hangi uzvunu yıkamışsa, onunla ilgili parça verilir ki, "Teberik" (hatıra) olsun diye, ölünün kırkinci günü, ölen kimsenin akrabaları kurbanlık hayvan getirir ve pişirilecek yemek bu hayvanın eti ile yapılır. Ölünün yüzüncü günü ise, akrabalar birer hediye ile ölü evine gelirler. Ölü sahibi de onlara halı, kilim vb. hediyeler verir.

Kazaklar da mezarlarına taş dikmezler. Ancak mezar başlarına yatırılmış olan taşlara kendi boy işaretlerini çizerler.

g) Nazar

Kazaklar nazar değmesin diye nüsha "Tumar" yazdırıp üzerine taşırlar. Eğer bir kimsenin nazarın değdiğine inanılırsa, o kimsenin elbise veya ayakkabısından bir parça alınır. Alınan parça yediye bölünür. "Adı-raspan" denilen üzerlik otunun siyah taneleri ile yakılır ve nazar olan kimseye koklatılır.

Çocuklara nazar değmesin diye beyaz ve siyah koyunyünlerinden iplik yapılır, bunların üzerine de boncuk takılarak beşiklere asılır. Bu işlem hayvanlar için de yapılmakta olup, hazırlanan boncuklar onların boynuzlarına bağlanır. Yeni doğan çocukları nazardan korumak için de, yeni sokağa çıkarken onların alınlarına is sürülür.

Uygurlar'da ise, nazar değmesin diye evlere hayvan iskeleti, at nali ve ayrıca narçiçeği dalından ufak bir kısım ipe geçirilerek eve asılır.

h) Cin

Gerek Uygurlar'da, gerekse Kazaklarda cin inancı oldukça yaygındır.

Uygurlar'a göre, cinler bir meydanda tek başına duran ağaçlarda, ıssız evlerde, ahır ve küllük gibi yerlerde bulunur. Cinler insanlara beyaz yılan, beyaz kedi ve keçi şeklinde gözükürler. Hemen her şehirde cinli olarak bilinen yerler vardır. Kazaklar'a göre ise, cinler insanlar gibi düşünülmektedir.

Genelde sara hastalığına yakalanmış olan kimselere cin çarpmış denilir. Cin çarpmış kişiler, Doğu Türkistan'da hemen hemen her köyde rastlanan Bahşilerce tedavi edilir. Bahşilik soy sürmez, kendiliğinden Bahşi olunur. Ancak bunlarda derece derecedir. Bahşi, cin çarpmış bir kimseye önce nüsha/muska, sonra "Ta'viz" verir, daha sonra da üfler. Üfleme bir tutam söğüt dalı alınarak yapılır. Bunun üzerine okuyup üflendikten sonra, bununla hasta olan adama vurur. Bahşilerin çok meşhurları ise, ateşle tedavi yapar ve aynı zamanda fal da bakarlar.

Üfleme ve ta'viz sonucu iyileşmeyen bir hasta için, diğer bir tedavi yöntemi de "Peri Oyunu"dur. Bu, şöyle yapılır: Türkistan'da evlerin damlarında bir pencere vardır. Buna "Tünglük" denilir. Saraya tutulmuş olan hasta eve getirilir. Söz konusu tünglük'ün altına sağlam bir kazık çakılır. Kazıkla tünglük arasına bir urgan gerilir. Hastaya bu urgana sarılması söylenir. Hasta bu urgana sarılınca bahşi dua okuyup elindeki davula yavaş yavaş vurmaya başlar. O davula vurdukça da hasta urgana sarılmaya devam eder. Zamanla hem davulun ritmi, hem de insanın hareketi hızlanır ve hasta tırmanışına devam eder. Eğer hasta dama kadar çıkarsa, o hastanın iyileşeceğine, eğer oraya kadar çıkamazsa bu da kötüleşeceğine delalettir. Daha sonra bu adamı alıp dışarıda yanan yedi ateşe götürür. Adamın başı

örtülü olduğu halde, Bahşi yanan bu yedi ateşin etrafında adamı döndürür. Adamın başı üzerinden de yedi defa ateş geçirerek “Cin olsun da git, peri olsun da git.” deyip söylenir. Bu yapılan işe “Ot göçürmek” denilir.

Cinlerin bulunduğu yere tüfekte ateş edilince cinler kaçar. Çin’de Türklere tüfek verilmediği için bu işlemler “Pocan” adı verilen kuvvetli bir patlayıcı ile yapılmaktadır. Cinlerin yiyeceği ise, bizim yiyeceklerimizin artığıdır.

Kazaklar’da ise cinli bir adam şöyle iyileştirilmektedir: Baksı olan kişi önce 30-40 kişiyi yanına toplar. Bu toplanan kişilere abdest aldırıp, namaz kıldırır. Bunları bir ateş etrafında toplar. Kendisi başta olmak üzere “Sübhaneallah” diye zikre başlar. Aynı zamanda dışarıda bir ateş yakılır ve ateş içerisine birkaç tane kürek konulur. Baksı tam cezbe haline gelince “Patır (kürek)” der. Hemen kızarmış kürek getirilir.

Baksı önce bu küreği yalar, daha sonra da hasta olan kimsenin sırtına ve kafasına bu kürekle vurur. Kürek kararınca kadar orada kalır, hasta da böylece tedavi edilir. Baksılar Uygur Bahşilerinde olduğu gibi, fal da bakarlar. Kazaklar, Afganistan’da bulunan birçok Baksının elinde fal kitapları bulunduğunu da anlatmaktadırlar.

ı) Yağmur Duası

Uygurlar kuraklık olduğu, yağmur yağmadığı zamanlarda yağmur duası yapmaktadırlar. Köyün küçük ve büyükleri toplanıp Kur’ an okuturlar. Buna “Hatme haccgân” adı verilir. Eğer bu dua ile yağmur yağmazsa, o zaman da “Sahra hatme” yapılır. Yani, bütün köy meydana toplanır. Herkes yemek pişirir. Belli bir taş suya konulur ve belli sayıda çeşitli ayetler okunur. Bir boğum (top) çubukla da suya vurulur. Anadolu’da olduğu gibi, dua esnasında eller ters çevrilmez.

Eğer yağmur çok yağarsa, onu dindirmek için cemaatin hepsi sabah

namazından sonra cami avlusunda toplanır ve hep bir ağızdan ezan okurlar.

i) Diğer Bazı İnançlar

-Ay tutulduğu zaman “husuf”, güneş tutulduğu zaman da “kusuf” namazı kılınır. Ayrıca, Cuma’yı kıldıran imam cemaate iki rek’at namaz kıldırır.

-Dilek için ağaçlara bez/çaput bağlanır.

-Karga çift bağırsa uğurla, tek bağırsa uğursuz sayılır.

-Köpek ulursa uğursuzluk olur.

-Müsük yamalak (baykuş) öterse kötülük olur. Öttüğü yer harabe olur.

-Haşar karıncası (sarı küçük karınca) bir evde bulunursa orası uğurlu sayılır.

-Kirpi uğursuz kabul edilir.

TÜRKLER'DE KUTSAL MEKÂN ANLAYIŞI

Kutsal mekânın ne olduğuna, nasıl meydana geldiğine geçmeden önce kutsalla ilgili tanımlar üzerinde durmak gerekir.

Durkheim'e göre kutsal; kaynağını toplumdan alan kolektif değerler manzumesidir. Hiçbir şey; taş, ağaç, kaya, mezar, türbe vb. kendiliğinden kutsal değildir. Onlara kutsallık kazandıran "Mana" diye tanımlanan ve yayılmacı bir karaktere sahip olan görülmeyen güçtür. Bu tanım esas alındığında mana ile kutsal, kutsal ile toplum arasında bir ilişki mevcuttur. Bu durumda kutsalın kaynağı toplumdur.

Eliade'a göre ise kutsal, üstün bir güç (Tanrı, Yahve, Gök, vb.) tarafından belirlenen ve görebildiğimiz bütün nesnelerde ortaya çıkan bir güç olup, mana gibi yayılmacı bir karakter arz etmez. Kutsal olan nesne ile temasa gelmiş kabul eder. Bu tanım esas alındığında da kutsalla, olumsuz kutsallık diyebileceğimiz "tabu" arasında bir ilişki mevcuttur. Bu görüşe sahip olanlara göre ise, kutsalın kaynağı Tanrı'dır.

Her kültür ve dinde gördüğümüz kutsal, Tevrat'ta "Qds", İncil'de "Hagios", Kur'an'da ise "Hrm" ve "Tbrk" kelimeleri ile ifade edilmekte olup; Orta Asya Türkçesinde ise bu kavram "Iduk" kelimesi ile ifade edilmektedir. Ayrıca bu kelimenin bütün Orta Asya Türk lehçelerinde, her lehçenin fonetik özelliğine göre ıduk, ıtık, ıyık irih, ızık biçimlerinde de kullanıldığına şahit olmaktayız. Yakutça'da "izzetli, hürmetli, mukaddes, mübarek" anlamına gelen ıduk hakkında Divanu Lügati't-Türk'te "Kutlu ve mübarek olan, aslında sahibinin yaptığı adak için saklanarak yünü kırılmayan, sütü sağılmayan, yük vurulmayarak başıboş bırakılan salıverilen hayvandır." denilmektedir.

Günümüzde kutsal kelimesi karşılığı olarak Arapça "mukaddes" ve "mübarek" kelimelerinin yanı sıra bazı metinlerde "uğurlu", "sınangılı"

kelimelerinin de kullanıldığını görmekteyiz. Hatta bu kelimelere olumsuz kutsallığın bir ifadesi olarak “cinli” kelimesini de ilave etmek gerekir.

Orta Asya Türk toplulukları İslamiyet’i kabul etmeden önce, Budizm, Maniheizm ve Hristiyanlık gibi evrensel dinlerle temasa geçmişlerdir. Bütün bu dinlerin halk düşüncesinde ne ölçüde etkili olduğunu tespit etmek güçse de, şüphesiz bu dinlerin de kendi kutsallık anlayışını ve dünya görüşlerini muhatap oldukları kavimlere empoze ettiklerini söylemek mümkündür. Ama bu kutsallık tezahürleri, daha sonra kabul ettiğimiz İslam tarafından ya asimile edilmiş veya silinip ortadan kaldırılmıştır. İlerde de görüleceği üzere, İslam öncesi Orta Asya düşüncesinde kutsallığın belirleyicisi olarak Gök Tanrı dinini görmek mümkündür.

Yukarıda da ifade edildiği üzere, Türklerde kutsal kelimesi karşılığı olarak ıduk kelimesi kullanılmıştır. Türklerin ilk yazılı abideleri olan *Orhun Kitâbeleri*’nde ıduk kelimesi “İduk Ötüken”, “Tarmag ıduk baş”, “İduk yir sub” şeklinde birkaç kez tekrarlanmaktadır Diğer kitabelerde ise “Öz yerim, ıduk yerim” ifadelerine rastlanmaktadır Ayrıca yine bazı Türk mezar kitabelerinde “Tenri elimke” ifadeleri geçmektedir. Bütün bunlar, İslam öncesi Türklerin dünya ve evren görüşü ile yakından ilgilidir. Yine Orhun Kitabeleri’ne dönersek orada Türk kozmolojisinin “(ize kök Tengri asra yağız yir kılındukdu ikin ara kişi oğlı kılınmış” cümleleri ile ifade edildiğini görürüz. Burada görüldüğü üzere Türklerin evren tasavvuru iki ilkel (dikomotik) bir universalizmdir. Tanrı adının gök kelimesi ile sinonim olduğu düşünülürse, Türklerin yeryüzü, özellikle Türk vatanı, Türklerin yaşadığı bütün mntıkalar için de geçerlidir. O halde Türklerce bütün vatan “İduk” yani kutsaldır. Bununla birlikte bazı yerler diğerlerinden daha kutsal tanınıyor, oralara daha fazla hürmette bulunuyordu.

Semitik kültürlerde kutsal yer ve mekânlar bizzat Tanrı tarafından belirlenmiş, hatta bunlarla temasın nasıl olması gerektiği hususu da yi-

ne Tanrı tarafından bildirilmiştir. Türklerce de kutsal kabul edilen mekânların Gök Tanrı tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür.

Türlklere göre canlı bir varlık kabul edilen yeryüzü, bizim göremediğimiz bir takım ruhlar (güçler) la dolu idi. Bu ruhlar Orhun Kitabelelerinde “lduk yir sub” diye anılan güçlerdi. Bu güçler “Tenri eli” olarak kabul edilen Türk vatanını dışarıdan gelebilecek her türlü kötülüğe karşı koruyorlardı. Ayrıca ölen ataların ruhları da bu dünya ile ilişkilerini kesmiyor, her zaman görünmeseler bile kendilerine ihtiyaç duyulduğu zaman ortaya çıkıyorlardı. İşte bütün bu sebeplerle Türk vatanı ölü ve dirilerin yaşadığı, altı ve üstü ile bir birlik arz ediyor, bu yüzden de kutsallık taşıyorlardı. Mesela Ötüken Ormanı bu yerlendendi. Çünkü orası bir bakıma imparatorluğun ruhunu sembolize ediyordu. lduk olarak kabul edilen bu gibi yerler, ekilmez, hayvanların orada otlamalarına izin verilmez ve bu gibi yerlerde bulunan hiçbir hayvan avlanmazdı.

Türkler Müslüman olduktan sonra bu kutsal mekânlar, eski inanışlardaki atalar kültürünün bir devamı olmak üzere türbe, yatır, dede mezarı vb. biçimlerde Anadolu’ya taşınmıştır. İslamî birtakım rivayet ve menkıbelerde daha da zenginleşerek bir kültür oluşturdular. Sadece Kayseri ve çevresi dikkate alındığında bile bu gibi yerlerin sayılarının çok fazla olduğunu görmek mümkündür.

Bu türbelerden bir kısmı; Melikgazi, Seydişerif, Alibaba, Kopçubaba, Seyyid Halil Devletli, Seyyid Burhaneddin türbesi gibi, tarihi bir şahsiyet ve kişiliği olan kimselere aittir. Her türbe aynı amaç için ziyaret edilmediği gibi aynı usulle de ziyaret edilmez. Halk bu türbelere sadece ziyaret amacıyla gelmekte, ayrıca birtakım dilek ve istekte bulunmak, hastalığına şifa aramak, bekar ise evlenebilmek amacıyla gelmekte, kendine has bir biçimde ziyaret edip, kurbanlar kesmekte, hatta bazen bu türbelerin içine yatıp uyumaktadırlar Bu gibi yerlerde dikkati çeken bir diğer husus da, türbelerin iç ve dış duvarlarına yazılmış olan yazılardır.

Büyük bir bölümü halkımız tarafından kutsallığına inanılan Arap

harfleri ile yazılmış Türkçe metinlerde ziyaretçi, adını, soyadını, hangi köyden geldiğini kaydettikten sonra, dileğinin ne olduğunu yazmaktadır.

Dede mezarı, türbe, tekke, yatır diye anılan, yapılış biçimleri ile Orta Asya kurganlarına benzeyen bir kısım yerler vardır ki, bunların kimlere ait olduğu bilinmemekle birlikte yine de buralar ziyaret edilmekte, burada yatanların manevi gücünden faydalanmak düşüncesiyle bir takım dilek ve isteklerde bulunmaktadır. Kayseri-Felahiye ilçesine bağlı köylerde bu yatırların mezar taşlarına “Sarık” adı verilen uzunca bez ve kumaş parçaları sarılmaktadır.

Uygulamalardaki farklılığa rağmen bu inanış ile eski Türklerdeki “Eşük” inancı arasında bir bağ kurmak mümkündür. Yine aynı ilçeye bağlı Karaşeyh köyünde, şeyhin mezarı üzerinde topraktan bir kısım alınarak saklanmakta, bunun insanı her türlü kötülükten koruyacağına inanılmaktadır. Bize anlatılan bir hikâyeye göre, bu köyden Kore Savaşı’na katılanlar şeyhin mezarından biraz toprak alıp, bunları bir bez parçasına sararak muhafaza etmişler, bundan dolayı savaşa katılanların hemen hepsi köylerine sağ salim dönmüşlerdir. Ayrıca, bu mezardan alınan toprak su ile karıştırılarak hastalara içirilmektedir.

Diğer bir kutsal alan çeşidi olarak su kaynaklarını görmek mümkündür. Bu su kaynaklarının da niçin kutsal kabul edildiğini tam olarak tesbit imkansız olmasına rağmen, bunları *Orhun Abideleri*’nde kutsallığını gördüğümüz “Tamag Idukbaş” anlayışının bir uzantısı olarak kabul etmek mümkün olduğu gibi, Dede Korkut hikayelerinde “Su, Tanrı yüzünü görmüştür.” ifadesi ile açıklamak imkan dâhilindedir. Kayseri çevresinde tespit edebildiğimiz bu kutsal alanlar; Felahiye ilçesinde “Sıtma Pınarı”, Yahyalı ilçesi Yerköy sınırları içinde “Akkoca Sultan” adı verilen su kaynağı ile Ağırnas bucağı sınırları içindeki “Hacet Pınarı” adı ile anılan su kaynaklarıdır. Burada dikkat çeken husus bu kaynağın daha önceleri bir Hristiyan ayazması olduğudur. Bu gün burayı ziyaret edip,

bu su başında kurban kesen, dilekte bulunan kimseler, burasının daha önceleri Hristiyanlarca kutsal kabul edildiğini bilmektedir. Ama Hristiyan halk bölgeyi terk ettikten sonra, buralar Müslümanlarca da kutsal kabul edilmiştir. Şüphe yok ki, bu anlayış sadece biz Türklere has bir hususiyet olmayıp, diğer topluluklarda da bu çeşit anlayışlara rastlamak mümkündür. Bir örnek olması açısından, Bulgaristan'daki Akyazılı Sultan türbesi Türklerin Bulgaristan'ı terk etmesinden sonra, Hristiyan Bulgar halkı tarafından Aziz Atanas'ın mezarı olarak ziyaret edilmektedir.

Cinli, sinangılı yerler halkımız tarafından tabu kabul edilen alanlardır. Hemen her köy ve kasabanın çevresinde bulunan bu yerlerde dilek dilenmez ama oralardan geçilirken mutlaka oraya bir şey bırakılması gerekir. Bu bırakılan nesne bir düğme olabileceği gibi, bir bez parçası veya insanın üzerinde taşıdığı her hangi bir şey de olabilir. Bundan amaç, oradan gelebilecek kötülüklerden korunmaktır. Yahyalı ilçesi sınırları içinde bulunan "Kanlı Ardıç" mevkii böyle mekânlar için bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Pınarbaşı'nın "Cingöz, Cinahmet, Cinliören, Cinliyurt" gibi köy isimlerinin bulunduğu bakılacak olursa, bu inancın ne derece yaygın olduğunu görmek mümkün olmaktadır. Tarihi bir gerçekliği olmamasına rağmen, Anadolu'nun her tarafında oldukça yaygın halde bulunan Hz. Peygamber ve Hz. Ali'ye ait Olduğu kabul edilen izlenin bulunduğu mıntıkalar da kutsal sayılmaktadır. Develi ilçesinin eski harman yerinde Hz. Ali'nin atının ayağının izi olduğu kabul edilen bir oyuk ve çevresindeki alan da böyle yerlere bir örnek teşkil etmektedir. İzlere karşı duyulan hürmete sadece Anadolu'da değil, Orta Asya'da da rastlamaktayız. Emel Esin, konu ile ilgili olarak Biruni'ye atfen şöyle bir bilgi vermektedir: "Kımek ilinde (Ertiş ırmağı mıntıkası) Mınkvar adh dağda (kutru) bir kalkan miktarında bir tatlı su pınarı vardı (bu pınarın suyundan ordular içse azalmazmış). Bu pınarın yanında sanki secde etmiş bir adamın ayakları, avuç ve parmakları dizlerinin yeri görülür. Bu

yerde çocuk ayakları ve kulan nalları izi de vardır. Oğuz Türkleri bu yeri görünce secde ederler.”

Sarıoğlan ilçesi sınırları içinde “Uzunkaya” adlı kaya ve çevresi, Yeşilhisar ilçesinde bulunan “Karataş” ve çevresi ile Amarat kasabasında bulunan “Öksürük Kayası” da bu kutsal mekânlar arasındadır.

Yukarda da işaret edildiği gibi, kutsalın ifadesi olan her dinî sistem, kendi kutsal değerlerini oluşturur. Din mensupları ise, bu değerlere sahip çıkarak onu, bulundukları, diğer bir ifadeyle yaşadıkları coğrafya üzerinde yaygınlaştırır ve onlarla iç içe yaşar. Bu açıdan Anadolu’daki kutsal mekânları değerlendirirken, kutsalın tayininde iki önemli hususun varlığı ile karşılaşırız:

1- Eski Türk dini (Gök Tanrı Dini)

2- İslamiyet.

Su kaynakları, ağaçlar, hatta bazı mezarların kutsal kabul edilmesinde birinci derecede belirleyici olan Eski Türk Dini’dir. Evliya mezarları, türbe ve yatırırlarla Hz. Ali ve Peygamberimize ait olduğu sanılan izler hususunda ise, belirleyici faktör İslamiyet’tir. Böyle olmasa bile, mevcut düşünce içinde ona meşruiyet kazandırmak amacıyla da olsa İslamleştirilmiştir. Diğer bir husus da, bunlarla temasın şeklidir. Eski Türk dininde kutsalla temas, kutsal kabul edilen şeye kanlı veya kansız kurban sunmak veya kutsal kabul edilen varlıkların adını ağza almamak şeklinde olurdu. Mesela; asıl adı “böri” olan hayvana “kurt” ismiyle hitap etmek, baykuşa “hayırlı kuş” demek gibi. Aynı durum mıntıklar içinde geçerlidir. Tanyu’nun verdiği bilgiye göre bazen kadınlar dağa kendi adını (Karadağ) söyleyerek ona “kayınbabamız” demektedirler.

İslam’da ise kutsalla temas için, temizlenmek, abdest almak gerekmektedir. Anadolu Türk inanışlarında türbe ve mezarlarla temas için abdest şartı aranmamaktadır. Sonuç olarak; bütün bunlar göstermektedir ki, Anadolu Türk kültüründe Orta Asya’dan getirdiğimiz değerlerle,

Türk Halk İnanışları

İslamî değerler yan yana ve iç içe yaşamakta, eski kültür değerlerimiz bir takım menkıbelerle de desteklenerek varlıklarını devam ettirmektedirler. Bu durum ise Türk kültürüne yeni bir dinamizm ve şekil kazandırmaktadır.

ZİYARET YERLERİ TEMELİNDE ORTA ASYA'DAN ANADOLU'YA ORTAK TÜRK KÜLTÜRÜ

İslam öncesinde Türkler kutsal nesneleri ifade için *Iduk, ıyık, ızık...* kelimelerini kullanıyorlardı. Günümüzde bu kavram birçok Türk lehçesinde kullanılmaya devam etmektedir. Ancak Türklerin İslamı kabulleri bu kavramlarda değişmelere neden olmuş, artık *Tanrı/Tenri* gibi Türkçe kavramlar yerlerini *Kuday, Allah, Bereke/ Baraka, Namaz, Oruç/Ruze* gibi Arapça ve Farsça kavramlara bırakmışlardır.

Türkler; *Manihaizm, Mazdaizm, Nasturi Hıristiyanlık* ve *Müslümanlık* gibi birçok dini tecrübe etmişlerdir. Ancak bu dinlerden hiç biri onların Tanrı ve kutsallık anlayışlarında bir değişiklik meydana getirememiştir.

Türklerin ilk çağlarda mağara ve su kaynağı gibi tabiatta mevcut yerleri ziyaret ettikleri bilinmektedir. Paleolitik çağlarda hayvan ruhlarını kutsayan, onların kutsallığına inanan Türklerde ekonomik sistemin değişip avcılıktan göçebe- yarı göçebe ve tarım toplumuna geçiş Ata ruhlarına inanışın gelişmesine ve onların kutsal kabul edilmesine sebep olmuştur. Bu nedenle onların, ölülerini gömdükleri yerleri Arapça "*kabir*" kelimesi ile değil, ama yine Arapça bir kavram olan *mazar/mezar*, yani ziyaret yeri olarak adlandırmaları dikkate değer bir husustur. Zira Türklere göre bu yerler ata ruhlarının ikamet ettikleri yerlerdi. Bu sebeple olmalı ki, batılı araştırmacılar Türklerin Müslümanlığını bile nitelerken "*Türkler mescit Müslümanı değil, mazar Müslümanıdır.*" demektedirler.

Bu tür yerleri ziyaret kökten dinci veya fanatik Müslümanlar tarafından Tanrı'ya ortak koşmak olarak nitelendirilmesine rağmen,

dinleri ne olursa olsun bütün Türk toplulukları bu ziyaretleri oldukça önemsemekte, her vesile ile bu mekânları ziyaret etmektedir.

Bu ziyaret fenomeni temelinde Kırgızistan'ın Talas ve Isık –Göl oblastı ile Türkiye’de Kayseri ilinde aynı konularla ilgili olarak yapılan araştırmaları kısaca karşılaştırmak istiyorum.

	TALAS	ISIK-GÖL	KAYSERİ
Kümbet/Türbe	7	10	94
Su kaynağı	40	22	10
Ağaç	21	94	15
Taş/Kaya	15	10	17
Kuyu	---	1	---
Mağara	4	1	2
Karınca Yuvası	2	-----	-----
Dağ/ Tepe	10	2 tepe	2
Hızır/Kıdır/Hıdır	1	1	2
Değirmen	2	--	--
TOPLAM	157	120	150

Talas'ta toplam 157, Isık- Göl'de 120 ziyaret yeri bulunuyor, Kayseri'de ise 150 ziyaret yeri mevcuttur.

Bu yerlerde sayı zaman zaman değişiyor. Örneğin, sel baskınları, yeni barajların yapımı, ekonomik nedenlerle köyden şehre göç vb.

birçok nedenlerle eski ziyaret yerleri ortadan kalkarken, yeni dini anlayışlar, cemaatleşme gibi hususlar da türbe yapımını artırıyor.

Kırgızistan'da mevcut ziyaret yerleri içerisinde kümbet/kumbez biçiminde yapılmış türbeler mevcuttur. Bunların büyük bir bölümünü *makam türbeleri* adı verilen, tanınmış, evliya veya peygamber olduğuna inanılan kişilerin hatırasına yapılan mezarlar oluştururken yine Kırgızistan'da bulunan ziyaret yerlerinin oldukça büyük bir kısmını ise, tabiatla tek başına yahut toplu halde bulunan ağaç, su kaynağı, taş-kaya, kuyu ve mağaralar oluşturmaktadır. Ancak bu ziyaret yerlerinde bazen ağaç+su+mezar veya ağaç+su+taş ya da kaya bir arada bulunurken, bazen sadece tek bir ağaçta ziyarete konu olmaktadır. Ziyaret yerlerindeki ağaçların cinsine gelince bu yerlerde hemen her tür ağaca; *sarı tal, kök terek, macurumtal, dolana, arça, ak kayın, çıçırkanak, ceviz, alma erik, it murun'a* rastlamak mümkündür.

Türkiye'ye gelince ziyaret yerlerinde bunların hemen hepsi bulunmaktadır. Hatta bunlardan bir bölümü tek başına ziyarete konu olurken ziyaret yerlerinin büyük bir çoğunluğunu tarihi ya da efsanevi kişiliğe sahip evliya, *eren, yatır, dede, şeyh...* sıfatını kazanmış kişilerin mezarları oluşturmaktadır. Ancak burada özellikle bir hususa, hatta önemli bir farka dikkat çekmek istiyorum. Kırgızistan'da ziyarete konu olan *Bugu Ene, Bugu Ene Yenisey Ata, Yenisey Ene, Evliya Zaur Ata Kıdır Ake, Boztektir Ata...* gibi ziyaret yerlerinde bir mezar/ kabir yoktur. Bunlar o ad ile anılan, onları temsilen orada bulunan ağaç, kaya vs den ibarettir. Örneğin *Evliya Zaur Ata* büyük bir ağaç; *Kıdır Ake* bir ardıc ağacı ile bir su kaynağından ibaret ziyaret yeridir. *Boztektir Ata* ise kartala benzeyen bir kayadır.

Resim 1. Boztektir Ata

Resim 2. Tulpar Taş

Kırgızistan'da rastlanılan ilginç ziyaret yerlerinden birisi *Kumurskanın uyugu* adı ile anılan karınca yuvalarıdır. Her ne kadar, Kayseri de karınca kutsal bir hayvan olarak kabul edilse de bu tür ziyaret yerlerine il sınırları içerisinde rastlamadık

Üzerinde hiçbir mezar veya o bölgeye kutsallık veren bir şey yokken bizzat dağın kutsal olması *Han Tengri* ya da *Mancılı Ata'nın Dağlarında* olduğu gibi yaygın kutsalların Kayseri'de de *Evliya Dağı* ya da Hz. Ali'ye nispet edilerek *Ali Dağı*, *Ali Deresi* gibi adlarla anıldığına şahit olmaktadır.

Türkiye'de Hz. Ali'ye nispet edilen ayak izleri ve adına adanan dağlar büyük bir yer tutarken Kırgızistan'ın sadece Talas bölgesinde *Zülfıkar* ile ilgili bir hikâye mevcuttur. Bize ilginç gelen hususlardan birisi Kayseri'de rastlanılan *Kırk Kızlar* motifine benzer bir ziyaret yerinin "*Kırk kızdın ünkürü*" adı ile Talas'ta "*Kırk Şehitler*" adı ile de ısıklık civarında bulunmuş olmasıdır. Bodur ağaç kümelerinden oluşmuş bulunan ziyaret yerine *Duldul* adı verilmesi de bize ilginç gözükmektedir. Anadolu'da var olan ve "*Benim elim değil, Fadime Anamızın eli*" cümlesi ile formüle edilen Hz. Fatıma(*Batma Zuura*) kültürünü Kırgızistan'da bir taş ile temsil edilen *Umay Ene* karşılamakta ve orada da aynı inanış "*Menin kolum emes, Umay Ene'nin kolu*" cümlesi ile formüle edilmektedir.

Anlatımlarda kullanılan rakamlar ise tamamen aynı olup *üç, yedi, dokuz ve kırk* sayılarından oluşmaktadır.

Resim 3. Kırk Şehitler

Resim 4. Ardıc Ağacı

a) Ziyaretin Amacı

İnsanlar *ıduk, ıyık, ızık* olarak inandıkları bu yerleri kutsallığın ortaya çıktığı, bu nedenle de kutsalla temasın en kolay yoldan sağlanabileceği yerler olarak kabul ettikleri ve ona inandıkları için ziyaret etmektedirler. Ziyarete Tanrı'dan ya da o yerin sahibinden,

- ✓ Evlenmek,
- ✓ Kuraklık dönemlerinde yağmur yağdırmak,
- ✓ Kıtlıktan, açlıktan kurtulmak
- ✓ Hastalıklardan kurtulmak, sağlığına kavuşmak
- ✓ Çocuk sahibi olmak
- ✓ Zengin olmak, mal-mülk sahibi olmak
- ✓ Ailenin dirlik ve düzenlik içinde yaşamasını sağlamak... vs.

istenmektedir.

b) Ziyarete Uygulanan Pratikler

Türkiye'de olduğu gibi Kırgızistan'da da uygulanan pratiklerden biri, hatta en önemlisi yaşayan insanla ruhlar arasındaki ilişkiyi sağlayan ve Tülöö (=*Tilek kıluu*)adı verilen kanlı kurbandır.

Türkiye/ Kayseri'deki anlayış ve uygulamanın tersine, bu kurban sadece ve sadece ıyık yerlerde kesilir. Ölünün bulunduğu mezar veya kümbetlerde asla kurbanlık hayvan kesilmez. Ziyaret yerlerinde uygulanan ortak pratik bu olmasına rağmen her ziyaret yerinde bu ritüelin dışında Kur'an okumak, dua etmek, yemek/sofra hazırlamak, sadaka olarak yedi ekmek dağıtmak, yedi adet mum yakmak, su bulunan bir mezar başında negatif enerjiyi yok etmek zikir yapmak, ağaçlara bez bağlamak , dua ederken Kabe'ye yönelmek kadınlar için

beyaz uzun etek giyip örtünmek (Zülfikar=Zulpikar'da olduğu haliyle) gibi pratikler de vardır.

Resim 5. Arça Mazar

Resim 6. Üy Bülö Mazarı

c) Sonuç

İşte yukarıda anlatılan bütün bu olay ve örnekler Kırgız kültür ve inanışları ile Anadolu Türk inanışlarının hem etnik köken aynılığı, hem de aynı kültürü paylaşmanın bir örneği olarak karşımızda durduğunu göstermektedir.

KAYSERİ YÖRESİNDE DELİKLİ TAŞ VE KAYALAR

Taşlarla ilgili inanışlar tarihin ilk dönemlerinden başlayarak günümüze kadar ulaşmış, tek başına bu inanışları ele alan kitaplar bile yazılmıştır.

İnsanlar çevrelerinde gördükleri, farklı yapı ve görünümleri ile diğer taşlardan ayrılan, ancak bu farklılıkları sebebiyle kutsallıklarına inandıkları delikli taşlarla ilgili bir takım pratiklere başvurmuşlardır. Homo symbolicus olarak nitelenen, daha açık ifadeyle, diğer canlılardan farklı olarak duygu ve düşüncelerini sembollerle ifade etme, anlatma gücüne sahip olan insanlar, işte bu delikli taşlar aracılığı ile istek, arzu ve dileklerinden bazılarını anlatma yolunu seçmişlerdir. Bu taşlar yapı yönü ile iki tür oluşturmaktadır:

1. Tabiatı tabii, kendiliğinden oluşmuş delikli taş ve kayalar.
2. Bir yapı yıkıntısından arta kalan kemerler.

Kayseri ve civarında tespit edebildiğimiz delikli taş ve kayalarla burarlarda uygulanan pratikleri şöylece sıralayabiliriz:

a) Delikli Taş

Hisarcık yolu üzerinde, Şişli, Nutk Efendi'nin bahçesi olarak bilinen yerde bulunan ve Delikli Taş olarak tanınan yapı, muhtemelen bir kilise kalıntısının kemer kısmıdır. Bu yapı, daha önceleri Esenyurt mahallesi, Eser Camiî avlusunun güney kapısının yerinde iken, günümüzde, cami yaptırma derneği tarafından sökülerek ortadan kaldırılmıştır.

Anlatıldığına göre, burası boğmaca (öksürük) olan çocuklar için te-

davi merkezi hüviyetine sahipmiş. Aileler boğmaca olan çocuklarını bu raya getirir, bu kemerin altından geçirir, sadaka olarak da kemer üzerine bozuk para koyarlarmış. Şimdi bu yapı ortadan kaldırıldığı için, buna bağlı olarak yapılan uygulama da ortadan kalkmıştır. Bugün Kayseri’de aynı adı taşıyan bir mahalle bulunmaktadır.

b) Öksürük Kayası

Kayseri Kocasinan ilçesi Amarat (İmaret) kasabasının kuzeyinde, Kızılırmak’a bakan yamaçtadır. Bu Delikli Kaya’ dan öksürük (göğ öksürük) olan çocuklar geçirilmekte, bunların şifa bulacağına inanılmaktadır.

c) Delikli Kaya

Kayseri - Kocasinan ilçesine bağlı Höbek Köyü ile Yüreğil Köyü arasında, Kınış mevkiinde bulunan ve halk tarafından bir kilise kalıntısı olduğu ifade edilen ve yine onlarca Delikli Kaya olarak adlandırılan bu yerden öksürük olan çocuklar, çocuğu olmayan, çocuğu doğup da yaşamayan hanımlar geçmekte, buradan geçenler aynı zamanda bu kemer üzerine bozuk para koymaktadırlar. Buradan geçerken üç İhlas, bir Fatiha okuyan hastalar veya hasta sahipleri bunların kurtulacağına inanmaktadırlar.

d) Delikli Taş

Kayseri Bünyan ilçesi B. Tuzhisar kasabası içinde, Paşa Gölü mevkiinde bulunan Delikli Taş’tan, boğmaca olan küçük çocuklar geçirilmekte, aynı hastalığa yakalanmış büyükler ise, söz konusu deliğe sığmadıkları için taşın etrafını dolaşmaktadırlar. Bu uygulama sırasında büyükler üç İhlas, bir Fatiha okumakta, çocuklar için ise bu görevi anne ve babaları

yerine getirmektedirler. Bu uygulama günümüzde de devam etmektedir.

e) Taş Avrat

Doğrudan konumuzla ilgili olmamasına rağmen, ilginç olduğu için burada anlatmayı uygun buldum.

Aynı kasaba sınırları içinde bulunan Taş Avrat'la ilgili hikâye şöyledir: Kadının biri kucağındaki çocuğu ile birlikte tarladan geliyormuş. O sırada çocuğun çiş gelmiş.

Çocuk çişini yaptıktan sonra, annesi çocuğun pisliğini temizlemek için üzerinde bir bez olmasına rağmen onun pisliğini yufka ekmekle temizlemiş, Buna kızan Tanrı, kadını, kucağındaki çocuğu ile birlikte taş haline getirmiştir.

Eskiden bir heykeli andıran taş, günümüzde kadına lanet edenlerin söz konusu taştan birer parça koparması ile heykel özelliğini tamamen kaybetmiştir.

f) Yerdaş

Aynı kasaba sınırları içinde, Yerdaş mevkiinde de Hz. Ali'nin atını bağladığına inanılan delikli bir taşla Hz. Ali'nin atının ayağının izi olduğuna inanılan oyuk taşlar bulunmaktadır. Yağmur duası bu mevkide yapılır.

g) Delikli Kaya

Develi ilçesi, Yukarı Develi mahallesinin kuzey-batı tarafında, Kale'nin eteklerinde bulunan bu Delikli Kaya'dan daha çok boğmaca olan çocuklar geçirilmektedir.

h) Öksürük Deliği

Kayseri-Erkilet bucağına bağlı Çevril Köyü'nün Sızgı mevkiinde, delikli bir kaya mevcut olup adından da anlaşılacağı üzere buradan da boğmaca olan çocuklar geçirilmektedir.

ı) Günah Deliği

Kayseri-İncesu ilçesi ile Ürgüp'e bağlı Başköy arasında, Tekke Dağı adı ile bilinen dağdaki Turasan türbesi içerisinde ancak bir kişinin geçebileceği büyüklükte bir delik vardır.

Buradan insanlar, kendilerinin günahkâr olup olmadıklarını öğrenmek amacı ile geçmektedirler. İnanışa göre, eğer insanlar buradan geçebiliyorlarsa günahsız, geçemiyorlarsa günahkâr kabul edilmektedirler. Bu deliğin, insanların amellerine göre daralıp genişlediğine inanılmaktadır.

ii) Kemerli Geçit

Bünyan ilçesi, Elbaşı mezarlığında, dört küçük sütun üzerine yerleştirilmiş bulunan bir taştan ibaret bu geçitten de insanlar, özellikle çocuğu olmayan, çocuğu olup da yaşamayan kadınlar geçmektedir. Dileklerinin kabulü için Tanrı'ya dua etmektedirler.

j) Arap Ocağı

Kayseri-Ağırnas köyünde halk tarafından Tıvga veya Arap Ocağı olarak bilinen iki yer vardır. Bu ocaklarda bulunan, aslında yontularak yapılmış olan delikli taşlar mevcuttur. Yılda yaklaşık 6-7 bin kişinin zi-

yaret ettiği, şifa bulmak amacı ile geldikleri bu yerleri daha çok çocuğu olmayan, çocuğu doğup yaşamayan, yürüyemeyen, konuşamayan... vb. kimseler ziyaret etmektedir. Bunlardan Karagöz mevkiinde bulunan yerin daha önceleri Şaraphane olduğu da ifade edilmektedir.

k) Ziyaret

Sarız ilçesine bağlı Dayıoluk köyü Alkaya mevkiinde de ziyaret adı verilen delikli bir kaya vardır. Tabii olarak meydana gelmiş olan bu delikli kayadan insanlar dertlerine şifa bulmak amacıyla geçer, orada ayrıca zikir eder ve yağmur duasını da burada yaparlar.

Bunlardan başka, Yahyalı ilçesi Yuları köyünde, Çukur ilçesi ile Kocasinan ilçesine bağlı Kermelik köyü arasında da pek fazla bilinmemekle birlikte, delikli kayaların olduğu ifade edilmektedir.

Az çok birbirlerinden farklılık göstermekle birlikte tüm dünyada söz konusu taş ve kayalarla ilgili pratikler, uygulamaları ve ifade ettikleri anlamlar itibariyle büyük oranda birbirleri ile benzerlikler göstermektedirler. Burada bir hususa özellikle dikkat çekmek istiyorum. Yaşanılan coğrafya üzerinde bulunan, farklı yapı ve oluşumları ile insanların dikkatini çeken, eşya-tabiat-insan ilişkilerinden doğmuş olan bu inanışlar, basit bir biçimde bir kavme veya tarihi bir devreye bağlamak doğru değildi-Böyle bir anlayışın mantığı da yoktur. Örneğin, yurdumuzda son zamanlarda yayınlanan bir kitapta, delikli taştan geçmenin sadece Alevi Bektaşilere ait bir inanış olduğu anlatılmakta, bu tezi destekleyeceği düşüncesi ile kitapta resimlere de yer verilmektedir. Kitabın müellifi konuyu biraz daha araştırırsa idi, durumun hiç de kendisinin anlatmaya çalıştığı biçimde olmadığını, bu inanış ve uygulamanın bütün dünyada olduğu Anadolu'nun birçok yerinde de bulunduğunu görüp tespit edebi-

lirdi. Ayrıca belirtmek gerekir ki, bu inanış ve uygulamalar bu bölgede yaşayan toplumun hâkim kültüründen etkilenmiş olacaktır. En azından toplum bu inanışı meşru hale getirmek için, onu hâkim kültür unsurunun bir ögesi olarak takdim etmek zorundadır. Aksi halde bu durum toplum tarafından dışlanır. Bunun böyle olması bile, bu inanışın mutlak o topluma mahsus olduğunu göstermez.

Dinler tarihçilerince bu tür inanışların menşei konusunda farklı teoriler ortaya atılmıştır. Bazıları bu inanışın kökenini atalar kültürüne, bazıları fetişizme, bazıları animizme ve noniconik esaslara bağlamış, onlarla açıklamaya gayret etmişlerdir. Günümüzde de olduğu gibi delikli taş ve kayalarla ilgili inanışların yazılı edebiyattan daha çok sözlü rivayetlerle bize ulaşması, bu olaylar hakkındaki efsanelerin zaman itibarıyla birbirlerinden çok farklı zamanlarda meydana gelmiş olması olayların kronolojik sıralamaya uygun olarak anlatılmasına engel teşkil etmekte, olaylar arasında tarihî boşlukların oluşmasına sebep olmaktadır. Bu tarihi boşluklar ise konuyu spekülasyonlara açık tutmakta bu yüzden konu ile ilgili bir çok spekülasyon yapılmaktadır.

Burada bir taş kültüründen, taşta tapınmadan bahsetmek mümkün değildir. Yukarıda da görüldüğü üzere halk bu yerleri tek amaca yönelik olarak değil, birçok amaçla ziyaret etmektedir. Halkın dini koruma gayreti ile yapılanları inkâra yönelmesine, bunların hiç bir dini yönü bulunmadığını belirtmesine rağmen, uygulanan pratiklerde de görüldüğü üzere, en azından ziyaret sırasında okunan ayet ve surelerle olayları dinileştirmeye gayret ettiğini buna dini bir nitelik kazandırmak istediğini söylemek mümkündür. Halk bu taş ve kayaları basit bir kaya veya taş parçası olarak düşünmemekte; taş ve kayaların farklı yapılarından dolayı, buraları bir çeşit ilahi gücün ortaya çıktığı yer olarak kabul etmektedir. Farklı yapıları, büyüklük ve çeşitlilikleri ile insanların dikkatini çeken bu taş, kaya ve kemerler haklarında anlatılan hikâye ve efsanelerle kutsallaştırılmaktadırlar. İlginç hususlardan biri de tabii olarak oluşmuş

taş ve kayalar dışındaki yerlerden bir bölümünün eski bir kilise kalıntısı olması ve bunun da halk tarafından bilinmesidir.

Genel anlamıyla bu delikli taşlar, yeniden doğuş ve verimliliği, söz konusu delikler ise, tabii döl yatağını sembolize etmektedir. Çocuk anasından nasıl doğuyorsa, hasta olan çocuk da buradan geçirilince, annesinden yeni doğmuş gibi kabul edilmektedir. Eliade'a göre, bu tür tedavi ayinlerinin içindeki gizli anlam "Hayatın onarılamaz, ancak evrenin yaratılışının simgesel tekrar ile yeniden yaratılabilir." olmasıdır. Hatta bu konuda Hristiyan araştırmacılar, bu işlemin çocukları kötü ruhların etkisinden korumak amacıyla yapılan bir nevi taşla vaftiz olduğu kanaatindedirler. İlahi döl yatağı anlayışının Tabiat Ana düşüncesi ile paralellik arz ettiğini de ayrıca belirtmekte fayda vardır. Bu inanışların ebemkuşağı ile ilgisi de kurulabilir. Nasıl ki onun altından geçenlerin cinsiyetlerinin değişeceğine inanılıyorsa, burada da ona benzer bir husus söz konusudur.

Bütün bunlara rağmen, bu tür kutsal taş ve kayaların sembolik anlamlarını kesin olarak belirtmek mümkün değildir. Günümüzde bu taş ve kayalarla ilgili inançlar, uygulama ve pratikler yavaş yavaş anlam ve önemini kaybetmeye başlamış izlenimini vermektedir.

Bu konuda toplumun dini ve kültürel baskısını göz ardı etmemek gerekir. Ama bu değişim sadece bizim kültürümüz için değil, diğer kültürler için de söz konusudur. Kendi kültürümüzün bir ögesi olarak, kültür hayatımıza çeşitlilik katmışlardır.

TÜRK RUH ANLAYIŞI DEĞİŞİMİNİN MEZAR TAŞLARINA YANSIYIŞI

Türk kültürünün en önemli unsurlarından biri mezarlardır. Orhun kitabelerinde *Bark=ev* olarak gördüğümüz bu kavram Türklerin Müslümanlığı kabulleri sürecinde yerini ziyaret edilen mekân anlamına gelen *mezar* kelimesine bırakmıştır. Bütün Türk coğrafyasında mezar kelimesi yanında ölü gömülen yeri ifade etmek için *Sin, Mola, Kabir, Kesene, Meşhed, Kümbet, Türbe, Yatır, Evliya, Dede* gibi kavramları da kullanılmaktadır.

Mezarlar hem yapı, hem de baş ve ayak uçlarına dikilen şahideler, bunlar üzerine yazılmış yazı ve yapılmış resimler bakımından da kültür tarihimizde önemli bir yer işgal etmektedir.

Mezar taşlarının önemini anlayabilmek için Türklerin evren görüşü hakkında bilgi sahibi olmak gerekir. Türkler evrensel karakterli dinlerle karşılaşmadan önce dünyayı üç katlı bir yer olarak telakki ediyorlardı. Bunlar;

1- Yukarı dünya

2-Orta dünya

3-Yeraltı

Ruh ile maddeden meydana gelmiş, tarihî bir varlık olarak kabul edilen insanlar, kitabelerde *Tenri ili* olarak adlandırılan Orta Dünya'da, yani yeryüzünde yaşıyorlardı. İnsanların biri göğe, güneşe ve sıcaklığa; diğeri karanlık yeraltı hâkimi Erlik Han'a mensup iki ruhu

bulunuyordu. İnsan ölünce çoğu zaman zoomorfik bir karakter taşıyan ruhu bedeninden ayrılıyor ve bu ruh, sahibi olan kişi eğer dünyada iyi işler yapmışsa *isig* öz denilen sıcak ruhun etkisi ile gökyüzüne yükseliyor, eğer bu ruhun sahibi olan kişi yaşarken kötü işler yapmışsa ruhu yer altına, karanlıklar dünyasına gidip orada kalıyordu. Mezar taşlarında gördüğümüz kuş resimleri çoğu zaman ölünün ruhunu simgeliyordu. Bunun en açık göstergesi Orhun kitabelerinde kullanılan "uçmak" kelimesidir. Günümüzde bile Kazakistan'da kırlangıçlar, ölen kimselerin ruhu olacağı düşüncesi ile rahatsız edilmezler.

Mutlak bir yok oluşu kabul etmeyen Türk toplulukları bugün bile ölen kimseler için bir yandan *kaytıs boldı, ötüp gitti, geçindi, rahmetli oldu, hakka yürüdü, uçtu* kavramlarını kullanırken, diğer yandan yapılan bir iyiliğe verilen bir sadakaya karşılık olarak *geçmişlerinizin ağzında bulunsun, geçmişlerinizin canına değsin, geçmişleriniz nur içinde yatsın* gibi dileklerde bulunmaktadır. Yine de bütün bu inanışlara rağmen insanlar mezarları *-ki buralar çoğu zaman hierofanik yerlerdir-* ölülerin bir tür ikamet ettikleri evi-barkı olarak kabul etmektedirler. Bu sebeple söz konusu mekânlar da evler gibi temiz ve bakımlı tutulmalı, buralara hayvanların girişleri engellenmeli, mezar ziyaretleri yapılırken kabirler üzerinden geçilmemeli, bu mekânda yetişen meyvelere dokunulmamalıdır. ***Ruhların arvah olduğu*** bu yerlerde bir de kişilere ait mezarlar vardır. İşte bizim konumuz bu mezarlara dikilen taşlardır.

Arkeologlarca tespit edilen ilk Türk mezarları *kurganlardır*. Büyük bir taş yığını andıran kurganlara ölüler çoğu zaman *öbür dünyada* kendine lazım olacağına inanılan eşyaları ile birlikte gömülürler. Bu kurganlardan en meşhuru *Pazırık Kurganı*'dır. Türkistan'ın hemen her tarafında rastlanılan bu kurganlar daha

önceleri Ruslar ve Batılı bilim adamları tarafından inceleme konusu yapılmış olup Türk bilim adamları ancak 1991 yılından sonra kurganlarla ilgili araştırma imkânına kavuşmuşlardır. Kurganlarda bugün anladığımız anlamda dikili bir taş yoktur.

Kurganlardan sonra Türklerin mezarlarına taş diktiklerini görmekteyiz. VII. yüzyıl ortalarında dikildiğine şahit olduğumuz ilk Türk mezar taşları Yenisey Abideleri'dir. Bu bengü taşları takiben dikilen mezar taşlarının en önemlileri ise Türk kültür ve medeniyeti açısından büyük anlam ifade eden Orhun Kitabeleri'dir. Göktürk hükümdarı Bilge Kağan, kardeşi Kül Tigin ve Bilge Kağan'ın kayınpederi Bilge Tonyukuk adına dikilmiş olan bu taşlar üzerlerindeki yazılar bütün Türk coğrafyasında daha çok siyasi mesajlar içermektedir. Ayrıca bilinen bu kitabeler dışında da devleti için çeşitli hizmetlerde bulunmuş kahramanlıklar göstermiş kişiler ve aile reisleri adına da dikilmiş birçok kitabe mevcuttur. Ancak Türklerin mezarlarına diktikleri taşlar sadece bunlardan ibaret değildir. Orhun Kitabeleri'nde zikredildiği gibi Türkler savaşta öldürdükleri düşman sayısınca da mezarlarının etrafına taş dikmişlerdir. *Balbal* adı ile anılan bu taşlar etrafına dikildiği mezarda yatan kahramanca öldürülmüş bulunan düşman sayısını ifade etmekte olup bunların sanatsal açıdan fazla bir değeri yoktur.

Göktürkler döneminden başlayarak mezar yanlarına dikilmiş, yüzleri doğuya dönük, sağ ellerinde bir kadeh tutan, çoğu asker üniformalı kadın ve erkek heykelleri mevcuttur. Rusça *Kamenniya Babı=Taşnine/Baba* adı verilen bu heykeller daha çok belden yukarısı yapılmış heykellerdir. Bunlar mezar taşları değildir. Ancak mezarda yatan ölü ile ilişkilidir. Şöyle ki, bu heykellerden her biri, yanında bulundukları, yüzünü döndükleri mezarda yatan ölüye hürmeti, itaati,

hizmeti ifade için dikilmiş olup yaşayan kimselere aittirler. Bu heykeller bir aileyi, bir oba ve oymağı temsil etmektedir. Mezar etrafındaki *taşnine/babaların* çokluğu, mezarda yatan kimsenin sağlığında sahip olduğu sosyal ve siyasi statüyü, bu heykellerin mezara uzaklığı ise ölüye duyulan saygının derecesini, büyüklüğünü anlatmaktadır.

Türklerin İslâmiyet'i kabulleri ve İslâm'ın heykel yapımı ile ilgili yasakçı görüşü sonucunda bir mezar taşından daha farklı anlam ifade eden *taşnine/babaların* terk edilmesine rağmen söz konusu geleneğin biçimsel değişikliğe uğrayarak Bütün Türk dünyasında olduğu gibi Anadolu coğrafyasında da devam ettiğini görmekteyiz.

Orta Asya'dan Anadolu'ya göç eden Türkler bu coğrafyada da mezarlara taş dikme geleneğini çeşitlendirip zenginleştirerek sürdürmüşlerdir. Bunları sınıflandırmak gerekirse;

- 1- Koç ve koyun biçiminde yontulmuş mezar taşları
- 2- İnsan biçimli (antropomorfik) mezar taşları
- 3- Üzerine çeşitli şekiller (koyun, silah, ok, yay, kılıç, kahve takımı, kirkit, hamaylı, Kur'an, rahle, gül vb.) çizilmiş mezar taşları
- 4- Üzerinde Arapça dua metinleri bulunan mezar taşları
- 5- Üzerinde hiçbir işaret bulunmayan mezar taşları

Acaba mezarlara neden taş dikilmekte, niçin resimler yapılmakta, bu resimler ve şekiller neyi ifade etmektedir?

Antropologların bazılarına göre mezar taşları ölümden sonra serbest kalıp insanlara zarar veren ruhların hapsedildiği ya da ikamet ettikleri yerlerdir. *Bark* kelimesinin hem evi hem de mezarı ya da türbeyi ifade ettiği düşünülecek olursa bu yerlerin bir tür, ruhların evi olduğunu söylemek mümkündür. Orta Asya'da Özbeklerin mezarları

daha çok modern Anadolu mezarlarını andırırken Kırgız ve Kazak mezarlarının ev şeklinde yapılış olması araştırmacı Zarcone'un "*Kazaklar mescid Miislümanı değil, mazar müslümanıdır.*" tespitine de uygun düşmektedir.

Belirtmek gerekir ki, dinleri ne olursa olsun bütün Türk ülkelerinde ölümler, güneş battıktan sonra *yerlerin kilitlenmesi* inancı gereği gömülmezler. Bu durum akşamları serbest kalacak olan ruhların insanlara kötülük yapabileceği düşüncesinden kaynaklanmakta olup buna bağlı birçok inançtan söz edilebilir.

Burada önemli bir hususa dikkat çekmek istiyorum. O da kimsesizlerin gömüldüğü garipler mezarlığı ile çocuk mezarlıklarıdır. Kırgızistan ve Kazakistan'ın birçok yerinde olduğu gibi, ülkemizin bazı yörelerinde örneğin, Niğde-Altunhisar Keçikalesi köyünde çocuk mezarlıkları vardır. Çoğu yerleşim merkezlerinin içinde bulunan ve henüz yeni doğmuş ve isim verilmemiş çocukların gömüldükleri mezarlıkta yer alan mezarlara taş dikilmez. Çocuk ruhlarının melek olup uçtuğuna inanılır. Bu mezarlıkların büyüklerinkinden ayrı olması acaba çocukların masumiyeti ile mi ilgilidir?

Anadolu Türkleri mezarlarının hem baş hem de ayak uçlarına birer adet taş dikmektedirler. Bu şekilde mezar taşı dikme geleneğini Orta Asya'daki *taşnine/baba* inancının Anadolu'daki uzantısı olarak görmek mümkündür. Öyle anlaşıyor ki, ölünün baş ucuna dikilen taş o mezarda yatan ölünün hem dinî, hem de cinsel kimliğini ifade etmektedir. Aynı mezarda ölünün ayak ucuna dikilmiş taş ise ölen kimsenin aile ya da akrabalarını ifade etmekte olup bu hususu Çuvaş kültüründe bütün açıklığı ile görmek mümkündür. Bu taşlarda çoğu zaman resim, yazı vb. şeyler yoktur. Mezarın yan taraflarında yer alan taşlarla ayak taşlarında ise insanların dinsel kimliğinden ziyade mesleği

ve sosyal statüsünü belirleyen, kişisel özelliklerini ifade eden resimler yer almaktadır.

Mezar taşlarında sadece sözünü ettiğimiz resim ve şekiller bulunmaz. Bunun dışında çoğu yaşayan insanlara öğüt niteliğinde olan şiirler, nesirler de mevcuttur. Daha önce de işaret ettiğim gibi, Orhun Kitabeleri'nin birer mezar taşı olduğunu göz önüne alırsak durumu daha iyi kavramış oluruz. Bu kitabeler dışında *Tenri* ilinden ayrılışın acısını ifade eden birkaç sözcükten ibaret yazıtlar da mevcuttur. İşte onlardan iki örnek: *Tenri elimke başda begimke biikmedim*(Kutsal yurduma baştaki beyime doymadım.). Başka bir yazıtta ise;

Bayna şanınun oğlu Külüg Çur.

Bunusuz ulgatım bun bu ermiş.

Tenrideki künke,yerdeki elimke bükmedim

Kuyda konçuyumka özde oğlimka adırıldım.

[Bayna Sangun oğlu Külüg Çur/Kedersiz büyüdüm. Kader bu imiş: Gökteki güneşe (Tanrı'nın gününe), yerdeki elime doymadım. Kuydaki prensesimden, vadideki oğlumdan ayrıldım.] denilmektedir.

Mezar taşlarına yazı yazma âdeti dün olduğu gibi bugün de bütün Türk dünyasında devam etmektedir.

Türklerin Müslümanlığı kabulü, onların kendi öz kültürlerine yabancılaşmasına neden olmuş ve bunun bir sonucu olarak önceleri runik alfabe ile yazılan mezar kitabeleri daha sonra Arapça'nın kutsallığı inancından hareketle Arapça yazılmaya başlanmıştır. Bu hususa örnek olmak üzere XI-XIV. yüzyıl Semerkand mezar taşlarından da iki örnek verelim:

هذا قبر
السيد الجليل
الاصيل فخر
السادة زين آل
النبي محمد بن احمد
بن عبد العزيز
عالي النسب
وهو من جملة
سادات سر
دواك توفي
في الرحمة
والرضوان

هذا قبر الشيخ القاضي الامام الاجل الزاهد الحاج ظهير الحق والدين صدر الاسلام
والمسلمين افتخار الائمة المسلمين امام الحرمين مقتي⁶

Burada 1990 yılında Semerkand'da tespit ettiğim iki mezar taşı kitabesini de zikretmenin yerinde olacağı kanaatindeyim. Şah-ı Zinde mezarlığındaki kitabe şöyle:

Nurbanov Abdulla

15/VII/1946-1979.4.VII

Ne kadar ulugdır ata deger zat

Unnutmaymız sizni taki biz hayat

Umr yolda ve ferzendlerinden yadgarlık

Bid diğeri ise: Farsça olup;

Mader sari ne burd amadem baz

Be mehri muhabbet amadem baz

Tu müjde zi-faşlı gül residem

Gül -çi namu sari kabr-i menem

Aynı tür yazıları Anadolu ve Azerbaycan Türk mezar taşlarında da görmek mümkündür.

Burada özellikle bir hususa dikkat çekmek istiyorum. O da, İslâm etkisi ile oluşmuş Orta Asya mezar taşlarında "*ruhuna fatiha*" ve "*Huve'l-baki*" ibarelerinin yer almamış olmasıdır. Bilindiği üzere bu gelenek, Anadolu ve Balkanlardaki Müslüman mezarlarında mevcuttur.

Koç, koyun vb. şekillerde hayvan biçimli mezar taşlarına gelince, bu mezar taşları, geleneksel Türk dininin temel ibadet esaslarından biri olan kurbanı ifade etmiş olmalıdır. Mezarlık, türbe ve yatırlarda kurban kesilmesine karşı çıkan Müslümanlığın yine de kurbanı bir ibadet sayması bu âdetin sürekliliğini sağlamıştır.

Bütün bu anlattıklarımı bir bütün olarak değerlendirirsek, mezar taşları ve yapılarında oldukça fazla değişikliklerin olduğunu görürüz. Bu değişikliğin tespiti için sadece günümüz mezarlıklarındaki taşlara bir göz atmanız yeter. Gumilev'in etkileyici bulduğu Türk mezar heykelleri, artık günümüzde süsleme, edebiyat, yazı ve resim açısından fakirleşmiş kişilsiz ve kimliksiz bir yapıya dönüşerek basit birer tabela hâline gelmiştir. Bu durumun iki temel nedeni vardır:

1-Ruh tasavvurumuzda yer alan zoomorfik yapının İslâmi etki ile değişerek ruhun şekilsiz ve soyut bir biçime dönüşmesi

2-Diyanet, ilahiyat ve çoğu modernleşmek(?) adına hareket eden basın- yayın organlarınca Kur'an Müslümanlığı ve Selefilik -*dini özüne döndürme*- adı altında dini, bütün kültürel unsurlarından soyutlayarak bir ideoloji haline getiren **Vahhabi** anlayıştır.

Unutmamak gerekir ki, mezarlar yaşadığımız ülkenin tapuları, kültürümüzün nesnel ifadeleridir. Onları mutlaka koruyup gözetmemiz gerekmektedir.

KAYSERİ - ZAMANTI VADİSİ'NDE RESİMLİ MEZAR TAŞLARI

İnsanlar sahip oldukları inanışları, kendi çevrelerinde yer alan nesnelere yansıttıkları gibi, bu inanışlarını hem ölü gömme âdetlerine, hem de mezar yapıları, mezarın konumu ile mezar taşlarına da yansıtmaktadırlar.

Burada şunu özellikle belirtmek gerekir ki; resim, figür, yazı vb. şeylerle mezar taşlarına yansıtılan bu inanışlar, bir bakıma ölülerin inanışlarından daha ziyade yaşayanların inanış ve düşünceleri ile ölüler hakkındaki intibaları özelliğini taşımış gibi görünmesine rağmen daha önce bu toplumun bir üyesi olması dolayısıyla aynı zamanda o kimsenin inanışlarının da ifadesidir.

Ayrıca bunlar, ölen kişiler hakkında daha önceden yapılmış olan gözlemlerin de bir ifadesidir.

Bu yansıtmalara bakarak söz konusu toplumun ahiretle ilgili düşüncelerini, kendilerinden sonraki insanlara bıraktıkları mesajları da kavramak mümkündür.

İşte biz bu araştırmamızda, söz konusu özellikleri taşıyan Kayseri-Zamantı vadisinde bulunan resimli mezar taşları üzerinde duracak, ancak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi için Türk mezar taşları hakkında kısaca bilgi vereceğiz.

Tarihçilerin tespitine göre M.Ö. IV. yüzyıldan beri Türklerin ölülerini “Kurgan” ve “Sın” adı verilen mezarlara gömdükleri, bazen bu mezarların etrafını taşlarla çevirip üzerlerine taş yığdıkları, “Bark = Türbe” yaptıkları, bazen de mezarların baş taraflarına taş diktikleri bilinmektedir. Göktürkler (552-743) tarafından dikilmiş olan Orhan Kitabelerinde

“Babam kağan ilkin baz kağanı balbal olarak dikmiş; Kırgız Kağanını Balbal olarak diktim.” denilmektedir. X. yüzyılda Oğuzların yurdunu gezmiş olan İbn Fazlan balbalların niçin ve ne amaçla dikilmiş olduklarını seyahatnamesinde şöyle anlatmaktadır: “Eğer ölen kimse sağlığında insan öldürmüş biri ise, öldürdüğü insanların ağaçtan suretlerini yontar, bunları kabrinin üzerine dikerler. Bunların cennette ölüye hizmet edeceklerine inanırlar.”. Çin kaynakları da verilen bu bilgileri doğrulamaktadır.

Yukarıda “ağaçtan suretler” diye tanımlanan balbalların Türkçe dikilmiş ilk mezar taşları olup olmadığı günümüzde tartışma konusudur. J. P. Roux, İbn Fazlan’ın balbalların ağaçtan yapıldığını tespit ettiğini, bu tespitinin doğru olduğunu, ne var ki bunların ağaçtan yapılmış heykeller olmayıp, sadece toprağa saplanmış oklar olduğunu kabul etmekte, buna da XII. yüzyılda yaşamış Gence’li şair Nizami’nin tespitlerini delil olarak göstererek, balballarla mezar taşlarının ayrı şeyler olduğuna dikkat çekmektedir. Bunlar mezar taşı değilse, Türklerce dikilen mezar taşlarının adı ne idi, şekli nasıldı? Acaba Kamennaye Babı = Taşnine veya doğru-
dan Baba’lar diye adlandırılan ve Orta Asya’dan Karadeniz’in kuzeyindeki steplere kadar her yerde varlığına şahit olduğumuz, elleri göbekleri hizasında bağlı, diğer elinde kadeh tutan kadın ve erkek heykelleri ilk Türk mezar taşları olabilir mi? Mezar taşlarının adına dikildiği ölüyü temsil etme özelliğine bakılırsa Taşnine ve Baba’ları mezar taşı olarak kabul etmek mümkündür. Hatta Balbal’ların dikildiği devirde de bunların var oluşu bu görüşü doğrulamaktadır.

Ayrıca belirtmek gerekir ki Taşnine ve Baba’lar sadece Türkler tarafından değil, Moğollar tarafından da dikilmişlerdir. Yalnız Moğollarca dikilen Baba’larla Türklerce dikilen Baba’lar arasında küçük bir fark vardır: Türklerinkinde elbiseler sağdan sola doğru, Moğollarinkinde ise

soldan sağa doğru kapanmaktadır. Taşnine ve Baba'ların dikilmesi âdeti özellikle Karadeniz'in kuzeyindeki Türk boylarında XIII. yüzyıla kadar devam etmiştir.

Göktürklerden sonra Maniheizm'i devlet dini olarak kabul eden Uygurlar da "Stupa" adı verilen kubbe ile örtülü muntazam mezarlar yapmışlardır. Nesturi Hristiyan misyonerlerin çabaları sonucu Hristiyanlaşan Türklerin Yedi-su bölgesindeki mezar taşlarına Hristiyanlığın sembolü "Haç" işaretini çizdiklerini burada zikretmek yerinde olacaktır.

Orta Asya'dan Anadolu'ya gelip yerleşen Türkler, burada çeşitli kültür ve medeniyetlerin kalıntıları ile karşılaşmış, karşılaşan kültürler doğrultusunda mezar yapılarında bazı yüzeysel değişiklikler yapmış, bu kültürleri kendi kültürlerini zenginleştiren bir unsur olarak kabul edip, o kültürel unsurlardan bazı öğeleri kullanmış olmakla birlikte, uyguladıkları temel esaslarla Orta Asya Türk kültürünün süreklilik ve devamlılığını da sağlamışlardır.

Verilen bu bilgilerden sonra Anadolu'daki mezarlar konusuna geçebiliriz. Anadolu'daki mezarlar:

- a) Lahitler,
- b) Sandukalar,
- c) Şahideli mezarlar,

olmak üzere üç kısma ayrılır. Bizim burada üzerinde duracağımız mezarlar, baş ve ayak ucuna dikilen bir şahide taşı ile tanımlanan şahideli mezar taşlarıdır.

Üzerlerindeki tarihlerden XIX. yüzyıla ait olduğu anlaşılan mezar taşlarını iki kategoride incelemek mümkündür:

- 1- Dilek ve temennilerin yerine getirilmesi için üzerlerine veya me-

zar taşlarına bez, çaput bağlanan, mezar başlarına çanak-çömlek konulan, bu şekli ile de tapınmaya konu olan mezarlardır ki, bunlar Türbe, Yatır, Dede mezarı vb.

2- Şahide ve yan taşlarından oyma ve kabartma tekniği ile yapılmış çeşitli resimlerle daha çok “Huve'l-Baki” ve “Ruhu için el-Fatiha” ibareleri bulunan mezar taşlarıdır.

Konumuz olan bu mezar taşları üzerinde bulunan resimleri şöylece sıralayabiliriz:

a) Erkeklerle ait mezar taşlarında kılıç, hançer, ok ve ok torbası, tüfek, tabanca, sancak, mızrak, kaval, koyun sürüsü, çekül... bulunmaktadır.

b) Kadınlara ait mezar taşlarında ise, ekmek yapılan tahta, oklava, peynir veya yağ konulan çanak (testi), halı ve kilim dokumakta kullanılan tarak (kirkit) la kadınlara ait takı resimleri yer almaktadır.

c) Erkek ve kadınlara ait mezar taşlarında ortak olarak kullanılan resimler de mevcuttur. Bunlar da; İbrik, selvi (hayat ağacı), güneş kursu, çark-ı felek, Kur'an muhafazaları ile Mühr-ü Süleyman olarak bilinen altın yıldızlardır. Hem kadın, hem de erkeklerle ait mezar taşlarında oldukça dikkat çeken bir husus da bu taşlar üzerine çizilmiş olan kahve takımlarıdır.

Acaba bu resimler mezar taşlarına niçin çizilmiştir? Bunlarla daha sonraki nesillere anlatılmak istenilen husus nedir?

Konuyla folklorik açıdan yaklaşan araştırmacılara göre, bu resimlerin bir kısmı doğrudan ölünün mesleği ile ilgilidir. Örneğin; ekmek tahtası, oklava, kahve takımı bu kimsenin ev hanımı olduğunu; dokuma tezgâhı ve tarak (kirkit) o kimsenin dokumacı olduğunu; çekül o kimsenin duvar ustası, kahve takımı ise o kimsenin hane sahibi yani cömert

bir kimse olduğunu ifade etmektedir.

Bazı araştırmacılara göre, resimlerin bir kısmı ise, ferдин şahsi nitelikleri ile ilgilidir. Örneğin, tüfek, tabanca vb. silahlar o kimsenin cesaretini göstermektedir.

Daha çok dini bir tutum ve davranışın ifadesi diyebileceğimiz resim ve yazılar ise, kadın ve erkeklere ait mezar taşlarında ortak olarak kullanılan ibrik, Kur'an cüzleri ile sadece Tanrı'nın ebediliğini bildiren "Hüve'l-Baki" gibi ibareleridir. Zira ibrik, o kimsenin ibadetini yerine getiren bir Müslüman olduğunu, Kur'an cüz'ü o kimsenin Kur'an okuduğunu anlatmaktadır. Bütün mitolojilerde olduğu gibi, Türk mitolojisinde de insanların hayat bulduğu, hayatın devamını sağlayan "Hayat Ağacı", taşlara çizilmiş olan selvi ile sembolize edilmektedir. "Çark-ı Felek" ise geçen zamanı, sonsuzluğu ifade etmekte, dünyanın geçici olduğunu anlatmaktadır.

Altıgen yıldızla gelince, Yahudiliğin sembolü olan bu yıldız, büyüsel işlemlerde çok kullanılmakta, kendisinde sihirli bir güç olduğuna inanılmakta, Süleyman peygamberin mührü olarak kabul edilmektedir. İki üçgenden meydana gelen bu yıldızın üçgenlerden birinin microcosme'u, diğerinin de macrocosme'u ifade ettiği kabul edilmektedir. Acaba bunu çizen sanatkar bu yıldızın Yahudilikle ilgisini biliyor muydu, yoksa sadece sihirli gücüne inandığı için mi bu şekil çizmişti? Eğer güç için bu şekli çizdi ise ölüyü neden korumaya çalışıyordu?

Antropologlar mezar taşların ölülerin ruhlarının başıboş dolaşmalarını engellemek için dikildiklerini kabul etmektedirler. Çoğu zaman mezar ve mezar taşları ölülerin evleri olarak düşünülmüş, onların bazı şeylere ihtiyaç duyabilecekleri göz önüne alınarak mezarların yanlarına testiler gömülmüş, hatta Anadolu'da, ölen kişinin günlük hayatta kulan-

dığı eşyaları, mevsim soğuk ise yatağı bile indirilmiştir. Bazı davranışları esas alındığında günümüz insanı bile ölümle hayat arasındaki farkı pek anlayamamıştır.

Hindistan'da ölenin oğlu veya mirasçısı, ölü gömüldükten dört gün sonra mezarının yanına bir kaya parçası koymaktadır. Yeni Kaledonya'da taşlar, ataların taşlaşmış ruhu olarak kabul edilmektedir. Anadolu sahasında da mezar taşlarının insan biçiminde yontulmuş olması, hatta kadın ve erkeklere ait mezar taşlarının yapısal yönden farklılık arz etmesi, Oğuzca'da mezar anlamında kullanılan "Sın" kelimesinin Çuvaşça'da "İnsan, adam, can" anlamında kullanılması acaba mezar taşlarının ruhların ikamet ettiği yerler olarak görülmesinden mi kaynaklanmaktadır?

Yukarıdaki açıklamalardan anlaşılacağı üzere mezar taşları, dikildiği devirde kullanılan aletleri, onların yapılış biçimlerini, takıları göstermesi bakımından etnografik yönden; yaşayan kavmin dini inanış ve sembollerini göstermesi bakımından din etnolojisi, dinler tarihi ve din fenomenolojisi yönünden; o devirdeki sosyal ve ekonomik durumu yansıtması bakımından, sosyo-ekonomik yönden önem taşımaktadır. Bütün bu saydığımız hususları Orta Asya Türk mezar taşlarının tabii bir uzantısı olan Anadolu Türk mezar taşlarında da görmek mümkündür.

KAYSERİ'DE DİNİ KAVRAMLAR ETRAFINDA OLUŞMUŞ TİCARETHANE ADLARI

Yaşadığımız şehir, mahalle, sokak, evlerimiz ve işlettiğimiz ticarethaneler, sahip olduğumuz kültür, inandığımız din ve düşünceyi, bir bakıma kendi etnik ve kültürel kimliğimizi yansıtır. Bu yansıtma, yukarıda söz konusu ettiğimiz mekânlara verdiğimiz adlarda kendini somut bir biçimde gösterir. Hatta bu isimlerin tarihî akışını, kullanım sıklığını dikkate alarak kesin olmasa da o bölgenin inanç ve kültürel yapısı hakkında belli bir fikir edinebiliriz.

Son dönemlerde az sayıda da olsa ticarethane isimleriyle ilgili araştırmalar yapılmaktadır. Biz ise bu araştırmada, Kayseri Ticaret Odası'na kayıtlı ticarethanelerin isimleri üzerinde duracak, az da olsa tespit ettiğimiz bu isimlerle ilgili açıklama ve yorumlarda bulunacağız. İşte bu isimler:

A

Ahi İnş. San. Tic. Ltd. Şti.
Ahi İnş. Tic. Ltd. Şti.
Akabe Kitabevi
Alkış Ticaret
Alperenler Kömür Ltd. Şti.
Alkış Mobilya
Ahsen Tuhaşiye
Ahi Makine
Aksa Grup
Asfiya Ltd. Şti.

B

Baran Giyim
Bayram Doğrama
Bedir Asansörleri O
Bedir Gıda Ltd. Şti.
Bedir Halıcılık O
Berat Mobilya San.
Berat Tekstil
Bereket Boya
Bereket Gıda Pazarı
Bereket Gıda Tic. Ltd.
Bereket Halı
Bereket Makine

*Bereket Manifatura***C***Bereket Mobilya**Cennet (Dayanıklı Tüketim Mal.)**Bereket Yalçın Kardeşler**Cennet (Çelik Eşya)**Beyza Baharatları***E***Beyza Giyim**Elcuman Mobilya**Beyza Perde**Elif Gıda**Beyza Ticaret (İnşaat Mal.)**Elif Kanepeler**Beyza Züccaciye**Elif Konfeksiyon**Burak Büfe**Elif Kuşevi**Burak Eczanesi**Ensar Orman Ürünleri**Burak Elektrik**Ensar Tekstil**Burak Et Mamulleri**Ensar Ticaret (Boyacı)**Burak Halı**Ensar Züccaciye**Burak Kundura**Erkam Kitabevi**Burak Ticaret (Hırdavatçı)***F***Büşra Halı**Fatih Döküm Sanayi**Büşra Mermer**Fatih Eczanesi**Büşra Mobilya**Fatih Erkek Kuaförü**Büşra Telefon**Fatih Gıda**Büşra Tuhaşiye**Fatih Gıda ve Tem. Mad.**Fatih Harita Emlak**Fatih Kasabı**Fatih Kardeşler*

Türk Halk İnanışları

Fatih Kebap

Fatih Kundura

Fatih Market

Fatih Mühendislik

Fatih Pide

Fatih Soğutma

Fatih Tekel Bayi

Fatih Ticaret

Fazilet Boya

Feraset Emlak

Feraset Mülk Ofisi

Fetanet Mülk Ofisi

Furkan Boya

Furkan Deri Ltd. Şti.

Furkan Elektrik

Furkan Giyim

Furkan Doğuş Ltd.

Furkan Doğuş Ofset Ltd.

Furkan Et Sitesi

Furkan Kebap

Furkan Konfeksiyon

Furkan Kuruyemiş

Furkan Ticaret (Un Fabrikası)

...H

Hacegan Mobilya

Hasnur Market

Helvacidede Bakkaliyesi

Hıtab Hediyeelik

Hızır Eczanesi

Hicret Bakkaliyesi

Hızır Petrol

Hicret Hırdavat

Hicret Kuruyemiş Tic. Ltd. Şti.

Hicret Market

Hicret Mobilya

Hicret Oto Elektrik

Hicret Pazarlama

Hira Uluslar arası Nak. AŞ.

Hisbe Döviz Altın AŞ.

Huzur Mesture Giyim

İ

İhlas Haber Ajansı AŞ.

İhlas Mobilya

İhlas Sigorta

İhlas Tanıtım

İhya Eczanesi

*İhya İnşaat Ltd. Şti.**Kübra Ticaret (Mobilya)**İhya Orman Ürünleri Ltd. Şti.***L***İkra Doğrama**Lokman Eczanesi**İkram Kebap Salonu***M***İkram Kuruyemiş**Maide**İrem Gıda Temizlik Ltd. Şti.**Medine Döşeme**İslamoğlu Ltd. Şti. (Et ve et ürünleri)**Medine Eczanesi**Medine Et Market***K***Medine Halı**Kalyoncu Mesture Giyim**Menzil Çorap**Kevser Eczanesi**Menzil Döşeme**Kevser Et Pazarı**Menzil Elektrik**Kevser Ticaret**Menzil Kebap**Küba Giyim**Menzil Mobilya**Kut İnş. Tic.**Merve Boya**Kutsal Eczanesi**Merve Çeyiz**Kübra Bebe & Oyuncak**Merve Deri**Kübra Erkek Kuaförü**Merve Gıda**Kübra Gıda**Merve Metal Ltd. Şti.**Kübra Kuyumcu**Merve Kasabı**Kübra Orman Ürünleri Ltd. Şti.**Merve Öğrenci Yurdu**Merve Ticaret (Tüpgaz)**Kübra Pastanesi**Merve Tuhafiye*

Türk Halk İnanışları

Mervem Erkek Kuaförü

Mervenur Tekstil

Mihrap Mobilya

Mina Çelik Eşya

Mina Mobilya

Mina Tekstil

Miraç Eczanesi

Miraç Metal Sanayi

Mizan Cam

Mizan Mermer

Mizan Mobilya

Mizan Tavukçuluk

Mizanlar Mobilya

N

NasCam

Nasip Gıda Ltd. Şti.

Nazar Elektrik

Nazar Kunda

Nazar Mutfak

Nur Asansör

Nur Baklava

Nur Çiçekçilik

Nur Elektrik

.... *Nur Gıda*

Nur Gıda Pazarı

Nur Hediye

Nur Hırdavat

Nur Kebap

Nur Market

Nur Optik

Nur Otomotiv

Nur Tekstil

Nur Tekstil AŞ.

Nural Gıda

Nurdem Tekstil

Nur Garanti Saat

Nur-Pa Ltd. Şti.

Nursal Ticaret

Nurses Elektronik

Nursoy Ticaret

Nurtaş (İnşaat malzemeleri)

Nur-Tek Makine

Nurveren Elektrik

O

Oruçoğlu Şekerleme

Osmanlı Çelik Eşya

*Osmanlı Emlak**Safa Petrol**Osmanlı Giyim**Safa Sarraf**Osmanlı Mobilya**Safa Süt ve Gıda**Osmanlı Petrol**Safa Ticaret**Osmanlı Sarraf**Safaoğlu Ticaret**Osmanoğlu Pide**Saika Ahşap Dekorasyon**Osmanoğulları Sigorta**Selamoğlu Soğutma***Ö***Sırat Mobilya**Özmiraç Mermer**Sufa Döşeme***R***Sufa Mobilya**Rabia Mobilya**Suhulet Gıda ve Pazarlama**Rahle Mini Market**Suhulet Giyim**Rahle Möble***Ş***Ravza Kömür**Şems Ticaret**Ravza Ltd. Şti.(Mobilya)**Şemsnur Gıda**Ravza Mobilya**Şeyma Gıda**Rızık Gıda Pazarı**Şule Eczanesi**Rızık Ocakbaşı**Şüheda Reklam Hizmetleri***S****T***Safa Berber**Taha Giyim**Safa Berber Salonu**Taha Ltd. Şti.(Dış ticaret stk.)**Safa Emlak**Tarınöven İnş. Ltd. Şti.**Safa Mobilya**Tekbir Emlak*

Türk Halk İnanışları

Tekbir Giyim San. Tic. AŞ.

Tekbir İskelet

Tekbir Mobilya

Tekbir Plastik

Tekke Kuş Evi

Tuba Gıda

Tuba Kırtasiye

Tuğba Cam

Tuğba Et Mamulleri

Tuğba İletişim

Tuğba Kuyumculuk

Tuğba Makine Ltd. Şti.

Tuğba Ticaret

Tuğba Tuhaşiye

Tuğra Mobilya

U

Uhud Ticaret (Kömür Tic.)

Y

Yasin Boya

Yasin Cam

Yasin Emlak

Yasin Giyim

Yasin İnşaat

.... Yasin Metal san.

Yasin Mobilya

Yasin San. Tic. Ltd. Şti.

Yenbu Kırtasiye

V

Venhar Demirci

Z

Zülfikar Gümrükleme Ltd. Şti.

Yukarıda zikredilen isimler dikkate alındığında bunlardan büyük bir kısmı doğrudan dinle değil, dince kutsal sayılan *Bedir* (3), *Hira* (1), *Medine* (4), *Merve* (9), *Mervem* (1), *Mervenur* (1), *Mina* (3), *Ravza* (3), *Safa* (8), *Safaoğlu* (1), *Sırat* (1), *Uhud* (1), *Yenbû* (1) gibi mekânlarla ilgilidir. Bunlardan en dikkat çekenini ise kelime anlamı, *sivri kaya* olan ve aslında bir tepeden ziyade bir taş olduğu anlaşılan *Merve*'nin kızlara, aynı şekilde yassı taş olarak anlamlandırılan *Safa*'nın ise erkek çocuklara isim olarak verilmesidir. Bu taşların çok eski kültürlerde yer alan kült fallikle (culte phallique) ilgili olduğu düşünülebilir. Bunlar arasında ismin taşıdığı anlama zıt adlandırmalar da mevcuttur. Örneğin *Cennet bahçesi* anlamına kullanılan *Ravza*, kömür satış yerine aynı şekilde kelime anlamı engel olan *Akabe* de çeşitli ticarethanelere isim olarak verilmiştir.

İsimlendirmelerden bir bölümü Kur'an'daki sûrelerle ilgilidir. Bunlar, *İhlas* (4), *İkra* (1), *Kevser* (3), *Yâsin* (8), *Taha* (2) ve *Nas* (1)'tir.

İslam tarihinin en belli başlı olaylarından biri olan *Hicret* (7) ve *Miraç* (2) da adlandırmalarda önemli bir yere sahiptir. Ayrıca, Miraç olayında Peygamberimizi Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksa'ya götüren *Burak* (7) isimli hayalî varlık ile *Aksa* (1) kelimesi de ticarethane isimlerinde kullanılmaktadır.

Ticarethane isimlerinde kullanılan en dikkat çekici kelimelerden birisi, hak ve batılı ayırt edici anlamına gelen ve tanrının adı olarak da kullanılan *Furkan* (12) kelimesi ile müjde anlamına gelen *Büşra* (5) kelimesidir. Diğer bir kavram ise, efsanevî bir ağaç olan (Cennette bulunan, dalları yerde, kökleri havada olan) *Tuğba* (8), *Tuba* (2)'dir.

Kandil isimlerinden sadece *Berat* (2), Cennet isimlerinden ise *Cennet* (2) ve *İrem* (1) kelimeleri ile Ahiret ile ilgili olarak *Mizan* (5) ve *Sırat* (1) kelimeleri de kullanılmaktadır.

Peygamberimizin Medine'ye hicretinde kendisi ile birlikte muhacirleri destekleyenler anlamına kullanılan *Ensar* (4) kavramı da kullanılmaktadır.

Ticarethane isimlerinde dikkat çeken diğer adların başında Osmanlı padişahlarından *Fatih* (19) ile *Osmanlı* (6), *Osmanoğlu* (1), *Osmanoğulları* (1) kelimeleri yer almaktadır. Ayrıca *Şems* (1), *Şemsnur* (1), *Suhulet* (2) kelimeleri de ticarethane ismi olarak ilgi çekmektedir.

Söz konusu isimlendirmelerde *Şeyma* (1), *Şükran* (2), *Şâle* (1), *Rabia* (1), *Kübra* (7), *Ahsen* (1), *Büşra* (5), *Venhar* (1) gibi kadın isimlerine yer verilmiştir. Ak, beyaz anlamına gelen ve hiçbir dinsel anlamı olmayan *Beyza* (5) kelimesinin kullanımı ise ilginç gözükmektedir.

Bereket (8), *İkram* (2), *Rızık* (2), *Nasip* (1), *Alkış* (1) (Türkçede dua anlamına) kelimeleri ise daha çok dua anlamında kullanılmaktadır.

Ticarethane isimlerinde kullanılan *Menzil* (5) kelimesi ile *Mestûre* (2), *İslam* (2), *İslamoğlu* (1), *Nur* (19), *Nural* (1), *Nurdem* (1), *Nursal* (1) *Nurses* (1), *Nursoy* (1), *Nurtaş* (1), *Nurveren* (1) kelimeleri farklı dinî mesajlar içermektedir. Ayrıca bu isimlendirmelerde *Tekbir* (5) kelimesi de önemli bir yer tutmaktadır.

Bütün bu yukarıda zikredilenlerin dışında, ticarethane isimleri arasında Selçuklu ve Osmanlı dönemi esnaf teşkilatını ifade eden “Ahi” kelimesi de önemli bir yer tutmaktadır. Ayrıca *Çitaklar*, *Naymanlar* vb. aşiretleri ifade eden kelimeler de ticarethanelere ad olarak verilmiştir.

Bütün bunları bir arada düşündüğümüzde ilginç sonuçlara ulaşabiliriz:

1- Bu isimleri ticarethanelerine ve çocuklarına verenlerin çoğu bunların anlamını bilmemektedir.

2- Bu isimler, Arap ülkelerinde kişi ve ticarethane adı olarak kullanılmamaktadır.

3- Bu isimlerin çoğu, önce çocuklara, daha sonra çocuklardan hareketle ticarethanelere ad olarak verilmektedir.

4- Bu isimlerden *İslam, İslamoğlu, Hicret, Mestûre, Tekbir vb.* bir tür düzeni protesto amaçlı olarak kullanılmaktadır. Ayrıca belirtmek gerekir ki bu isimler, sadece çocuklara, ticarethanelere değil, iş merkezlerine, çeşitli yapı kooperatifleri tarafından yaptırılan sitelere ad olarak verilmektedir. Örneğin Kayseri'nin ilk belediye konutlarında yer alan apartmanlar çiçek adlarıyla (1961'de yapılmıştır.) adlandırılırken, 2000 yılında yapılan civar belediye bloklarından 3/4'üne *Merve, Miraç, Büşra, Kandil* gibi isimler verilmiştir. Burada şunu da ifade etmek gerekir ki, bu ticarethane isimleri ile birlikte, mahalle, cadde, sokak vb. isimlerin (şehir toponimisi) kronolojik bir düzen içinde değerlendirilmesi hem şehrin günümüzdeki dinî anatomisi, hem de zaman içindi geçirdiği dinî evrim ve anlayışı tespiti yardımcı olur kanaatindeyim.

Araştırmacılar arasında özellikle istediğimiz şey, bu tür konularda daha fazla araştırmanın yapılmasıdır.

KAYSERİ TİCARETHANELERİNDE YER ALAN DİNİ SEMBOLLER VE DUALAR

Sümer, Hitit ve Asurlulardan bugüne bir ticaret merkezi olan Kayseri günümüzde de bu özelliğini sürdürmektedir.

Son zamanlarda İslami Kalvenizm nitelemesi ile öne çıkan Kayseri’de acaba Müslüman halk ticaret hanelerine hangi dini ibareleri asmakta, hangi dini sembolleri kullanmaktadır?

Bizzat ticarethanelerde gezip görerek tespit ettiğimiz yazı ve levhalar şunlardır:

1-Besmele (Osmanlı Tuğrası biçiminde altta Allahu Ekber, onun altında da Âli İmran 103. ayet:

وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا

“Hep birlikte Allah'ın ipine (Kur'an'a) sımsıkı sarılın. Parçalanıp bölünmeyin.” (Âli İmran 103. ayet)

2-Küçük ebatta basılmış Kur'an

3-Nazar Duası(Kalem suresi;50-51)

4-Bereket Duası (Rızık duası)

5-Karınca Duası

6-Er-Rızqu al'allah

7-El-Kasibu habibu'llah

8- Ayet el-Kürsi

9-Kelime-i Tevhid

10-Yasin Suresi

11-Cevşen

12-Allah

13-Esma-i-Hüsna (Yelpaze, ağaç ve levha formunda yazılmış)

14-Hadis-i Hilye

15-Veda Hutbesi

16-Peygamberimizin Mührü

17-Şeyh Edebali'nin Öğüdü

18-Osman Gazi'nin Vasiyeti

19-Mevlana'nın Sözleri

20-Nazar Boncuğu

21-Üzerlik Otu

22-İsra suresinin 89. ayetinin mealı: "And olsun ki biz bu Kur'an'da her türlü misali anlattık. Ama insanların çoğu yine de küfürde direniyor."

Yukarıda maddeler halinde sıraladığım bu nesneleri birkaç kategoride değerlendirmek mümkündür:

1- Bereketle ilgili olanlar. Bereket duası, karınca duası, el-kasibu habibullah, er-rızkqu ala'allah

2- Ticaret haneye verilebilecek bir zararı önlemekle ilgili olanlar: Nazar Duası, Nazar Boncuğu, Ayete'l -Kürsi, üzerlik otu veya tohumundan yapılmış olan nazarlıklar.

3- Bir inanç ifadesi olarak Allah, Muhammed, esmaü'l-hüsna, Kelime-i Tevhid, Yasin

4- Müşterilere öğüt amacına yönelik olarak, Şeyh Edebali'nin Öğüdü

5- Osman Gazi'nin vasiyeti, Mevlana'nın sözleri...

Çeşitli formlarda yazılmış bu nesneleri insanlar nasıl ve nerelerden temin etmektedirler?

Kendileri ile görüştüğümüz kimselerin büyük bir çoğunluğu bunların işyerinin açılışına gelen eş, dost akraba ve arkadaşlarınca kendilerine hediye edildiğini ifade ederken, dükkân sahiplerinden bir kısmı bunları satın aldıklarını, bir bölümü ise bunların okudukları, abone oldukları gazete ve dergilerce kendilerine verildiğini ifade etmektedirler. Bunların arasında cemaat, vakıf ve belediyelerce vatandaşlara dağıtılanlar da bulunmaktadır.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki, günümüzde sadece bu levhaları satan dükkânlar teşekkül etmiş ve bir tür batılıların *le marche sprituel* adını verdikleri kutsal nesnelerin alım-satımının yapıldığı dükkânlar oluşmuştur. Bunları hemen her yerde görmek mümkündür.

Bu nesnelerin içinde hemen her ticarethanede rastladığımız besmelelerin yazım biçimi de dikkat çekmektedir. Şöyle ki besmelelerden büyük bir bölümü Arap alfabesi ile yazılmışken az da olsa bir kısmı Latin -Türk alfabesi ile yazılmış bulunmaktadır.

Bu levhaların hangi nesneler üzerine yazıldığına gelince; bunların bir kısmı cam üzerine, büyük bir bölümü bakır pirinç ve ağaç levhalar üzerine bir kısmı da normal kâğıt üzerine yazılırken, şimdi, özellikle Arap alfabesi kullanılarak yazılmış dua ve ayetler, işlenmiş keçi derileri üzerine yazılmış olarak satılmakta ve dükkânlara asılmaktadır.

Dükkânlarda bulunan bereket ve korunma ile pek de ilgisi bulunmayan Veda hutbesi, Şeyh Edebali, Osman Gazi ve Mevlana'nın vasiyeti ile Osmanlı Ordu Arması neyi ifade etmektedir? Burada ideolojik bir düşünce ve mesaj söz konusu olabilir mi diye de düşünmek mümkündür.

Bu dua, ayet ve sözlerin ticarethanelerde bulundukları yerlere gelince; bunların büyük bir bölümü hesap alınan bölmenin arkasında, herkesin rahatlıkla görebileceği yerde, vergi levhalarının yanlarında bulunmaktadır. Bunlardan çok küçük bir bölümü ise ticarethanelerin ortalarında tavandan sarkıtılmış bir zincire bağlı olarak asılı vaziyettedir. Bir kısmı ise caddeden görünebilecek biçimde ticarethane dış kapılarına yazılmış (özellikle Besmele) bulunmaktadır.

Burada şunu ifade etmek gerekir ki, ticarethanelerde yer alan bütün bu nesneler biçim, yazı karakteri, bulunduğu yer...vb. açısından çeşitli şekillerde yorumlanıp değerlendirilebilir.

Pragmatik açıdan bakıldığında en basit ifade ile bu ticarethane sahipleri söz konusu nesnelerle karşısındaki müşterilere” **Bakın biz doğru insanlarız. Dindar kimseleriz. Alış-verişlerinizi bizden yapın.**” mesajı vermeyi amaçlamış olabilirler. Bazı ticarethanelerde özellikle besmelenin dış/giriş kapısı üzerine yazılmış veya asılmış olması bu hususun ön planda olduğu izlenimi vermektedir.

Konuya dinler tarihi açısından baktığımız zaman şunu görürüz. Bilindiği üzere bütün kitabî dinlerde metinler, anlamları ne olursa olsun kutsal kabul edilirler. Ayrıca bu kutsallığa dayalı olarak onların insan,hayvan ve bitkiler vb...nesneleri koruyacağına inanılır.. Koruyucu olarak kabul edilen kutsal metinlerin yer aldığı çeşitli form ve biçimlerdeki bu nesnelere **cevşen, muska, nazar boncuğu** vb. fetiş adı verilir. Bu tür inanışlara ise fetişizm denilir. Acaba ticarethanelerdeki bu nesnelere bakarak bu hareketin/davranışın bir fetişizm olduğunu söylemek mümkün müdür?

Konuya farklı bir açıdan bakalım. Acaba insanlar sözü edilen bu nesneleri ticarethanelerine sadece süs, koruma aracı veya bir tür müşteriye güven telkin etmek gayesi ile mi asmaktadırlar? Bu durumun başka bir yorumu yok mudur?

Bir de bu duruma insanın “*Homo Religieus*”(dindar bir varlık) olarak kabul edilmesi yönünden bakalım.

Bu teoriye göre insan kutsalın içinde yaşamak ister. Bu sebeple o,zaman ve mekân da dâhil yeryüzündeki bütün nesneleri: dağ, kaya, ırmak, ağaç vb. kutsal olan ve olmayan biçiminde ayırır. Ama o, her zaman kutsalla birlikte olmak ister. İşte bu düşünceden hareketle o, ticarethanesinde bulundurduğu çoğu dinsel ibarelerle günün büyük bölümünü geçirdiği bu alanı da kutsallaştırır ve onunla birlikte yaşar. Çünkü bu tür inanışa göre mekânın kutsallaştırılması o mekânda yaşayan insanı her türlü kaza, bela ve kötülüklerden koruyacak ona güvenli bir ortam sağlayacaktır. Bu ve buna benzer bütün nesneleri sadece ticarethanelerde değil, taşıtlarda da görmemiz mümkündür.

Ama bu işlemi yapanlara sorduğunuz zaman size verilecek cevap sizi ikna etmeye yetmeyebilir. Bunun nedeni, insanların çoğu zaman inandıkları hususları formüle edememeleridir.

Ben burada Kayseri örneğini sundum. Siz bu tür bir araştırmayı ülkemizin herhangi bir ilinde de yapabilirsiniz. O zaman göreceksiniz ki, Kayseri’de tespit ettiğimiz hususların büyük bir çoğunluğu burada da var. Zira gelişen teknoloji ve ulaşım büyük oranda kültürlerdeki yöresellik dediğimiz ***kendine özgü olma*** özelliğini ortadan kaldırmakta ve kültürel çeşitliliği yok ederek bir tür kültür fakirliğine sebep olmaktadır.

KAYNAKÇA

- ✚ Abdülhaluk Çay, **Türk Ergenekon Bayramı Nevruz**, (IV, Baskı), Ankara, 1991
- ✚ Ahmet Yaşar Ocak, **Türk Halk İnançlarında ve Edebiyatında Evliya Menkıbeleri**, Ankara 1984.
- ✚ B. Rintchen, “Moğol ve Kazak Etnografyasından Seçmeler”, Çev.: Harun Güngör, **Türk Dünyası Araştırmaları**, Aralık 1985, Sayı: 39.
- ✚ Bahaeddin Ögel, **Türk Mitolojisi I-II**, Ankara, 1971.
- ✚ Bahaeddin Ögel. **Türk Kültürünün Gelişme Çağları** (III. Baskı) İstanbul, 1988
- ✚ Banzarov, D., **Tchernajavera İli Chamanstvo u Mongoov**, Saint Petersburg, 1891
- ✚ Emel Esin, **İslamiyetten Önceki Türk Kültür Tarihine Giriş**, İstanbul, 1978
- ✚ Gavril Vasilyeviç Ksenofontov, **Şamanizm Izbrannie Trudi**, Yakutsk, 1992.
- ✚ Gülnara Aitpaeva, **Mazar Worship in Kyrgystan: Rituals and Practitioners in Talas**, Bishkek-2007
- ✚ Harun Güngör, “Süryani Kaynaklarına Göre Türklerin Menşei, Dini İnanış ve Adetleri”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, 1986.
- ✚ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **Dünden Bugüne Gagauzlar**, Ankara 1993.
- ✚ Harun Güngör-Mustafa Argunşah, **Gagauz Türkleri, Tarih, Dil-Folklor ve Halk Edebiyatı**, Ankara 1991.
- ✚ Hikmet Tanyu, “Türklerde Ağaçla İlgili İnançlar”, **Türk Folklor Araştırmaları Yıllığı**, Ankara 1975.
- ✚ Hikmet Tanyu, **Dinler Tarihi Araştırmaları**, Ankara, 1973.
- ✚ Hikmet Tanyu, **İslamlıktan Önce Türklerde Tek Tanrı İnancı**, Ankara 1980.
- ✚ Hikmet Tanyu, **Türklerde Ateşle İlgili İnançlar**, I. Uluslararası Türk Folklor Kongresi Bildirilerinden Ayrı Basım, Ankara, 1976.
- ✚ Hilmi Ziya Ülken, “Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Türk Kültürünün İzleri”, **AlÜF Dergisi**, Ankara, 1971.
- ✚ Hüseyin Namık Orkun, **Eski Türk Yazıtları**, Ankara, 1987.
- ✚ **İbni Fazlan Seyahatnâmesi**, Çev.: Ramazan Şeşen, İstanbul 1975.
- ✚ İbrahim Kafesoğlu, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara, 1956.

- ✚ Jean-Paul Roux, **La Religion des Turcs et des Mongols**, Payot, Paris 1974.
- ✚ Kaşgarlı Mahmud, **Divanü Lügat-it Türk** (Çev. Besim Atalay), Ankara 1986, C. III.
- ✚ Lev N. Gumilev, **Drevniya Türki**, Moskova, 1993.
- ✚ Lev Nikolayeviç Gumilev, **Eski Türk Dini**, Çev. Harun Güngör, **Türk Kültürü**, Sayı: 377, Eylül 1994.
- ✚ Lev Nikolayeviç Gumilev, **Qedim Türkler** (Çev. Vilayet Guliyev, Veli Habiboğlu), Baku, 1993.
- ✚ Mircea Eliade, **Le Chamanisme et Les Techniques Archaïques de L'extase**, Paris 1951.
- ✚ Muharrem Ergin, **Orhun Abideleri**, İstanbul, 1970, III.
- ✚ Pertev Naili Boratav, **100 Soruda Türk Folkloru** (II. baskı), İstanbul 1984.
- ✚ Saim Sakaoğlu, **Anadolu Türk Efsanelerinde Taş Kesilme Motifi ve Bu Efsanelerin Tip Kataloğu**, Ankara, 1980.
- ✚ Sait Başer, **Kutadgu Bilig'de Kut ve Töreden Sevgi Toplumuna**, İstanbul, 1995.
- ✚ **Şaman Efsaneleri ve Söylemleri**, (Tercüme ve tertip edenler: Fuzuli Gözelov, Celal Memedov), Baku, 1993.
- ✚ Talantaalı Bakçev, Ulan İsmailov Gülcan Kudabaeva, Şair Supataeva, **Isık-Kölgdöğü Ilyk Cerler: Kasiet, Ziyarat, Önör**, Bişkek, 2009
- ✚ Ünver Günay, Harun Güngör, **Başlangıçlarından Günümüze Türklerin Dini Tarihi**, Rağbet Yay. İstanbul, 2007
- ✚ Ünver Günay, Harun Güngör, vd., **Ziyaret Fenomeni Üzerine bir Din bilimi Araştırması-Kayseri Örneği**- Kayseri, 2000.
- ✚ V.V. Barthold, **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler** (Hzr. K. Yaşar Koprıman-Afşar İsmail Aka) Ankara, 1975.
- ✚ Zeki Velidi Togan, **Umumi Türk Tarihine Giriş**, (III. Baskı), İstanbul, 1981.
- ✚ Ziya Gökalp, **Türk Medeniyet Tarihi**, Hzr: Kazım Yaşar Koprıman; İsmail Aka. İstanbul, 1976.

İNTERNET KAYNAKLARI

- ✚ <http://www.bladi.net/forum/threads/djinns-lamour.312620/>
- ✚ <http://muslims.discutforum.com/t521-etude-sur-les-djinns>
- ✚ <http://www.turkculturanci.com/turkcui/turk-tarihi/dogu-karadeniz-bolgesinde-eski-turk-inanclarinin-izleri>
- ✚ http://jontrot.free.fr/champignons/plantes_psychedeliques_et_origines_chamanique_de_la_religion